

„NA SÍDLIŠTI V JULIÁNNOVĚ: V ČASOVÉM PŘEDSTIHU, NA DVĚ SMĚNY A ZA NOVÉ MZDOVÉ SOUSTAVY.“

(z časopisu zaměstnanců Pozemních staveb Brno *Pozemstav buduje*, 1961)

INFO

Lokalita

→ Katastrální území Židenice. Sídliště je situováno na plošině mezi ulicí Bělohorskou a terénní hranou bývalého písečného lomu.

Projekt

→ František Kočí, Pavel Krchňák a kolektiv, Státní projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic v Brně – studie podrobného plánu sídliště: 1957–1958

→ Pavel Krchňák, Stavoprojekt, krajská projektová organizace v Brně – zadávací projekt: 1959–1960 (spolupráce Vladimír Hřebačka, Jaroslav Pipa a Bohuslav Štěpánek)

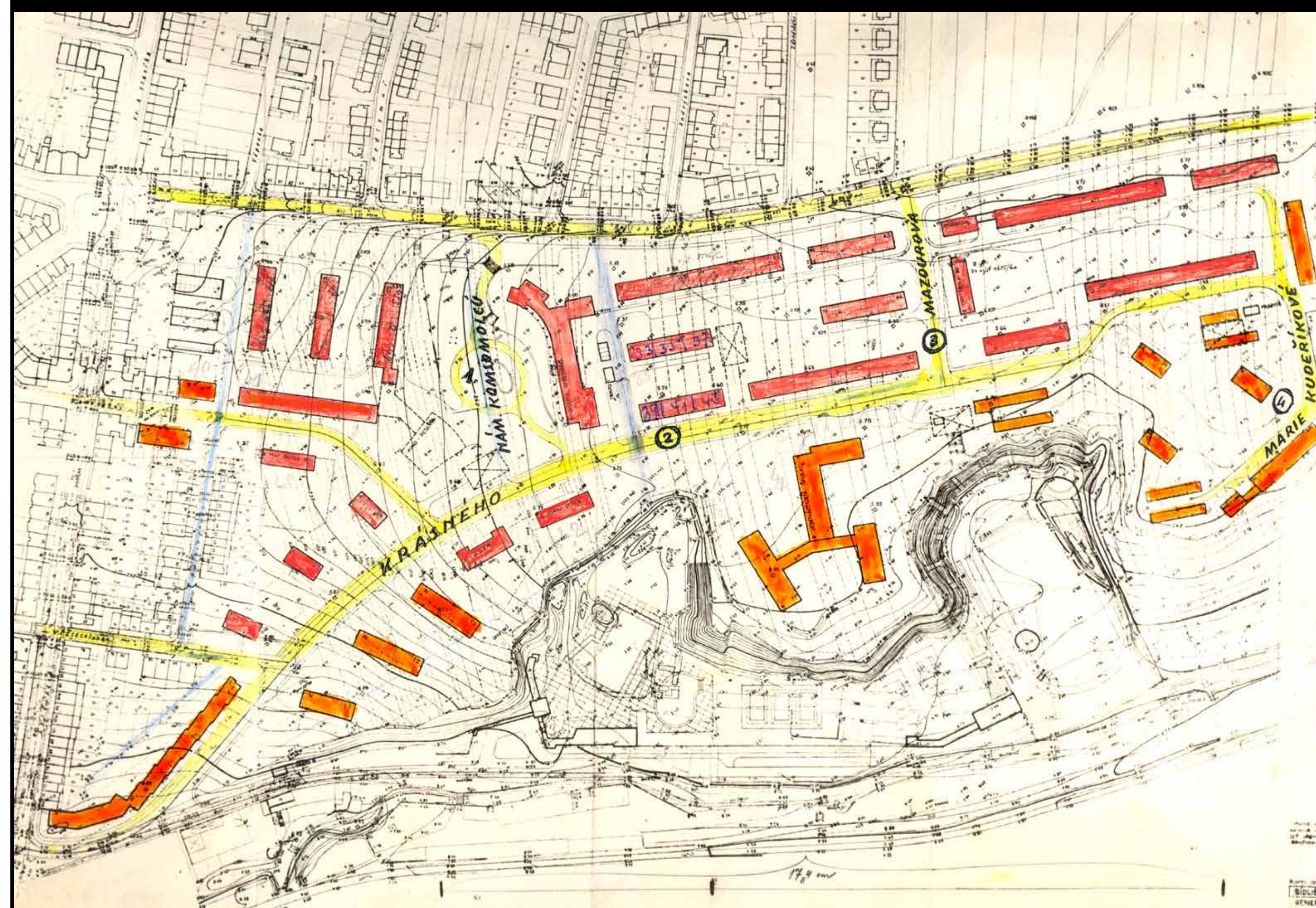
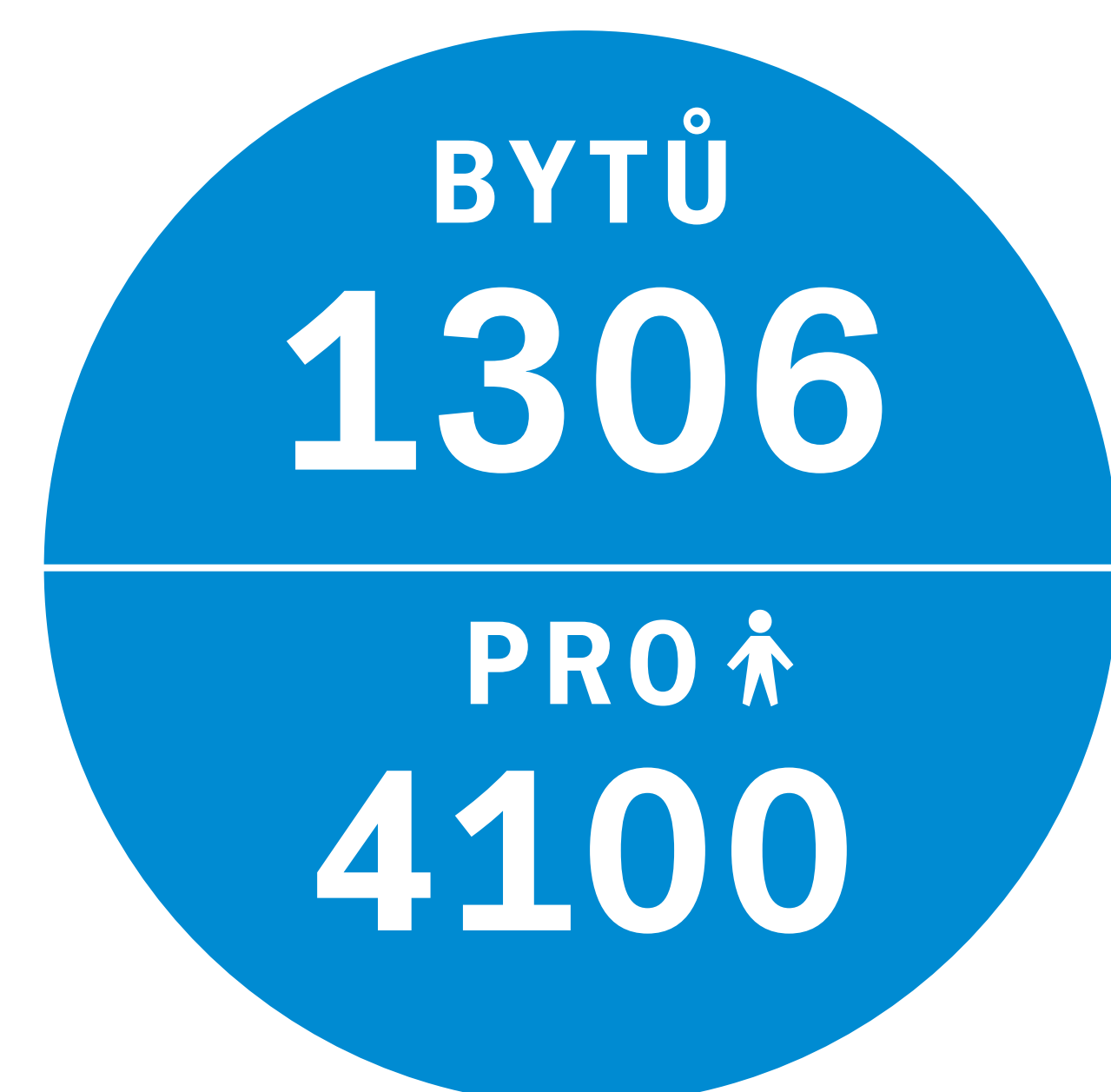
→ Ivar Otruba, Mojmir Šikl, Josef Kuchtíček – terénní a sadové úpravy zadávacího projektu

Realizace

→ Pozemní stavby, národní podnik Brno – generální dodavatel, Vodohospodářské stavby, národní podnik Brno, Prefa, národní podnik Brno – hlavní subdodavatelé 1960–1963 (bytová výstavba), do roku 1967 občanská vybavenost

Investor

→ Národní výbor města Brna, zastoupený Investprojektem Brno

Zastavovací plán s rozvržením obytných domů, včetně objektů občanské vybavenosti, 1959–1960. Urbanistická situace se téměř shoduje s výslednou podobou sídliště.
(Archiv města Brna, sbírka map a plánů)

URBANISTICKÝ KONCEPT

Sídliště Juliánov představuje první brněnský příklad opravdového „satelitu“ – obytného souboru na dosud neurbanizovaném území tvořícího uzavřený celek s vlastní občanskou vybaveností. Vstupní část se skupinou tří věžových domů a obdobně závěrečné seskupení v prostoru ulice M. Kudeřkové modelují panorama sídliště, kde je rozvinuta zástavba otevřených bloků. Jde o čitelný rozvrh střídajících se skupin deskových a věžových domů, který přes svůj „lapidární“ ráz nepostrádá jistou velkorysost. Tento koncept doplnilo „náměstí“ – okrové centrum s vybaveností v místě bývalého hřbitova, integrující původní vzrostlou zeleň. K dalším plánovaným občanským stavbám patřila základní škola, dvě mateřské školy, jesle, knihovna a tři prádelny. Na utváření celku měl vliv tvar terénu, terasa pod svahy Bílé hory (dříve Hybešova hora), jejíž jižní okraj je ukončen příkrými stěnami písečníků. Pod prudkými stržemi, které jsou upraveny a ozeleněny, vznikl lehkooatletický areál s obslužným zázemím. Přestože autoři sídliště měli k dispozici jen běžné typy obytných domů, vytvořili celek mimořádné působivosti a přitom v intencích lidského měřítka.

TECHNOLOGIE / TYPY BYTŮ

Juliánov se stal prvním brněnským obytným souborem montovaným z celostěnových panelů. Jeho autoři kladli důraz na fasády s panely povrchově upravenými „drť z bílého mramoru, jež se provádí přímo v panelárně“ (Pavel Krchňák, Sídliště Juliánov v Brně, *Československý architekt*, 1961). Poprvé užili typ B 60, krajskou variantu panelové malorozponové soustavy G 57, která zejména po odstranění lodžii a včlenění jejich prostor do bytu vykazovala větší obytnou plochu. Namísto lodžii měli obyvatelé každé bytové jednotky k dispozici celokovový závěsný balkon s čelní stěnou z eloxovaného nebo smaltovaného vlnitého hliníkového plechu. Původní typ G 57 začlenili projektanti do lokality jen ojedinele. Autorem věžového jedenáctipodlažního domu typu B 60 z roku 1962 byl Miroslav Dufek. Přizemí výškového objektu neobsahuje byty, ale pouze vstupy a domovní příslušenství a na obou stranách ustupuje z líce fasády. Toho bylo dosaženo konzolovitým tvarem příčných nosníků, vynášejících horní podlaží; výsledkem je dojem odlehčené podnože a zároveň celé hmoty domu.

UMĚLECKÁ DÍLA

Prostor Juliánova je dodnes oživen železobetonovými prolézačkami organických tvarů od brněnského sochaře Zdeňka Macháčka, inspirovanými cyklem dřevěných soch *Světýticha* z let 1962–1963. Figurální socha *Pramen (Vysočina I)* od Jiřího Marka je součástí tří kruhových mělkých bazének na Juliánovském náměstí (v dnešní době jsou funkční jen dva, třetí byl zavezen). Efektivním interiérovým prvkem ve středisku obchodu a služeb **po roce 1966** byla ozdobná mříž ze starého železa ve vstupu na terasu restaurace od E. Sauersteina a K. Řezníčka (nedochováno). K zaniklé sochařské výzdobě patří i kovová plastika z měděného plechu *Seskupení* (kolem roku 1967) od Františka Šenka, která byla umístěna před základní školou v ulici Krásného.

SÍDLIŠTĚ DNES

V současné době je původní podoba sídliště nevratně narušena. Bytové domy Juliánova patřily k prvním v České republice, které prošly (již v roce 1992) takzvanou regenerací a byly opatřeny střešními nástavbami dvou základních typů – s půlválcovými nebo sedlovými střechami. (Objekt v ulici M. Kudeřkové 13–17 byl dokonce oceněn cenou Zlaté slunce FOR ARCH '92, což dnes lze vnímat jen s velkými rozpaky.) Souvisela s tím rovněž změna barevnosti fasád, které jsou dnes opatřeny nátěry kombinujícími variace barev v odstínech růžové, modré, zelené a žluté. Dříve veřejnosti volně přístupný areál brouzdaliště byl přestavěn (2005–2006) a dnes slouží jako placené koupaliště. Tato změna šla proti původní myšlence urbanistického rozvrhu a vytvořila izolovaný „ostrov“ uprostřed veřejného prostoru.

1 – Letecký snímek z roku 1968 zachycuje horní část sídliště Juliánov. Projektanti se snažili vytvořit intimní prostory nerušené dopravou a z bytů ponechat volné výhledy do krajiny. Bytový komplex doplňuje škola a sportoviště situované v hlubokém terénním zlomu. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

2 – Konfrontace betonu – utilitární panel versus umělecké dílo v ulici Marie Kudeřkové na snímku kolem roku 1967. Výtvarný objekt od sochaře Zdeňka Macháčka, obyvateli sídliště označovaný jako *Růže*, ve své době patřil zejména u dětí k nejoblíbenějším interaktivním prvkům z betonu. V pozadí snímku je jeden ze tří věžových domů. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury, foto: Josef Tichý)

PŘÍBĚH SÍDLIŠTĚ

Původní obec Juliánov splynula se Židenicemi a počátkem 50. let byla přejmenována na Hybešovu čtvrť, ale starý název se používal i nadále. Když byla počátkem 60. let v přílehlém prostoru zahájena výstavba nového sídliště, přeneslo se historické pojmenování na nově budovanou část města.

V roce 1955 vznikla studie, která počítala se zástavbou nízkých dvou- a třípodlažních cihlových domů s kapacitou cca 500 bytů. Návrh z roku 1957 tuto představu rozšířil o domy pětipodlažní. Domy měly tvořit pravidelná bloková uskupení s polouzavřenými dvory, ve středu obytného celku byl umístěn výškový objekt. Projekt autoři posléze přepracovali do podoby panelové výstavby. V rámci celkové koncepce bylo uvažováno také o založení městského sadu a zřízení rekreační zóny na svazích Bílé hory; zůstalo však jen u plánů. Nadstandardní pozornost projektanti sídliště věnovali prostoru před obchodním centrem

(otevřeno v prosinci 1965), kde se nalézá fontána, veřejné brouzdaliště a část původní zeleně. Původní vzrostlé stromy spolu s vodním prvkem napomáhají zvláště v létě vytvořit příjemné klima.

V domech typu B 60 se veškeré instalace soustředily do centrální šachty probíhající středem prvního nadzemního podlaží budov. K dalším technickým změnám patřila plochá střecha s vnitřním spádem umožňující instalaci výtahu, spízní skříně v kuchyni nebo použití lisovaného bakelitu na schodišťová „okna“ (byla pouze průsvitná). Prádelny a sušárny projektanti vyčlenili do samostatných objektů. Exponovaná poloha sídliště poskytuje výhledy do krajiny otevřené na jih, kde lze za příznivých podmínek spatřit dominantu jižní Moravy – Pavlovské vrchy. Na jižní straně sídliště byla proto vytvořena pěší promenádní trasa (bohužel není po celé délce hrany písečníků).

Během výstavby se novému sídlišti říkálo „Malá Amerika“, a to pro sedm věžových domů, které tvořily novou dominantu východního okraje města. Architektonickou kvalitou celku i detailu a včasné dokončení stavebních prací včetně výsadby zeleně můžeme připisat mimořádnému úsilí projektantů nucených překonávat nízkou úroveň stavební produkce a formálnost schvalovacích orgánů. Kompozice Juliánova byla architektem Silvestrem Vágnrem v časopise *Architektura ČSSR* dokonce hodnocena lépe než kompozice Lesné.

Pavel Krchňák (1924–1979) po krátkém projektčním intermezzu v ostravském Stavoprojektu a v brněnském Keramoprojektu působil od roku 1954 ve Stavoprojektu Brno. Stál za řadou studií či realizací podrobných územních plánů, bytových objektů a občanské vybavenosti. V celku nebo dílčích projektech též navrhoval další brněnská sídliště (Brno-Černá Pole, Stará Osada v Brně-Židenicích,

Brno-Řečkovice, Brno-Bohunice). Mezi projektanty zemřelých a sadových úprav obytného celku zmíníme alespoň osobnost **Ivra Otruby (*1933)**, jednoho z našich nejvýznamnějších zahradních a krajinářských architektů.

Zdroje

- Archiv města Brna, sbírka fotografií
- Internetová Encyklopedie města Brna: <http://encyklopedie.brno.cz>
- Muzeum města Brna, sbírka Oddělení dějin architektury
- soukromé archivy
- *Brněnský večerník [1970–1991]* – Jana Kofinková – Marika Kupková – Markéta Záčková (eds.), *Oživit a ozvládnit. Výtvarné umění v prostoru brněnských sídlišť*, Brno 2012.
- Hešlo Krchňák, Pavel, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – dodatky*, Praha 2006, s. 423.
- Pavel Krchňák, *Brno Juliánov*, Československé středisko výstavby a architektury, Praha 1975.
- Pavel Krchňák, *Sídliště Juliánov v Brně, Československý architekt VII*, 1961, č. 22, s. 3.
- Pavel Krchňák, *Sídliště Juliánov, Architektura ČSSR XXVII*, 1968, s. 357–359.
- Zdeněk Kubišek, První etapa výstavby města Brna podle směrného územního plánu, *Architektura ČSR XVII*, 1958, č. 3–4, s. 183–193.
- Vladimír Palla, *K sídlišti Brno-Juliánov, Architektura ČSSR XXVII*, 1968, s. 360–362.
- Lukáš Pecka, *Brněnská sídliště a jejich urbanistická struktura*, dizertační práce FA VUT, Brno 2013.
- Josef Pechar, Petřiny, Juliánov, Strákovce, *Československý architekt IX*, 1964, s. 5.
- *Pozemní stavby [1953–1990]* – *Pozemstav buduje [1953–1990]* – Silvestr Vágnr, Brno – historie a perspektiva výstavby socialistického města, *Architektura ČSSR XXIV*, 1975, s. 260–264.
- Renata Vršeblavá (ed.), *Brno. Architektura/Architektura 1945–1990*, Brno 2009, s. 130–131.
- Jaroslava Zezulová, *Modernizace panelového domu na sídlišti Juliánov a Lišeň, Architekt XI*, srpen 1994, s. 8.

1 – Rozestavené pětipodlažní deskové domy v ulici Marie Kudeřkové, jeden z autentických dokladů „průběžné“ údržby staveniště v roce 1961. (Archiv města Brna, sbírka fotografií, foto: Josef Ambrož)

2 – Výstavba bytového domu za pomoci jeřábů. Na fotografii z roku 1961 lze rozeznat část panelové sklady typové soustavy B 60. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

3 – Dobový článek informující veřejnost o dění při výstavbě sídliště. (reprofoto: *Pozemstav buduje*, 1961)

4 – Po vrstevnicích směrem k původní části Hybešovy čtvrti pokračovala zástavba sídliště pěti- a jedenáctipodlažními domy. Pohled do ulice Krásného, 1968. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury, foto: Josef Tichý)

5 – Pavel Krchňák: II. varianta návrhu Domu služeb a obchodu, perspektivní pohled, 1961. Dvoupodlažní trakt s obchody a službami pro celý okresek propojený s věžovým panelovým obytným domem, který dominuje celé kompozici. Objekty jsou zasazeny do původní zeleně s parkovou úpravou a výrazným prvkem dětského brouzdaliště. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

6 – První obyvatelé – stěhování začíná, 1962. (Archiv města Brna, sbírka fotografií, foto: Jiří Šebela)

7 – Průsaky rovných střeš bytových domů, nejen v brněnských sídlištích, byly většinou způsobeny nedodržením stanovené technologie či materiálové sklady při realizaci. „Takto vidí obyvatelé našich juliánovských paneláků, jimž do bytů vydatné zatéká, naše ploché střechy. Rozřešený tematický úkol: plovárna v roce 1963.“ (reprofoto: *Pozemstav buduje*, 1963)

8 – „Malá Amerika“, tak se říkalo mezi stavbaři i brněnskou veřejností novému sídlišti v Juliánově. Sedm věžových domů se vypínalo nad brněnským horizontem a tvořilo novou dominantu východního okraje města. Snímek z roku 1963. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

9 – Centru sídliště dominoval v Brně již nikdy nezapomený prvek venkovního brouzdaliště vytvářející dojem „návisi“ s rybníkem. Z fotografie z roku 1968 je zřejmé, že tato vodní plocha se těšila mimořádně oblibě obyvatel. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury, foto: Rudolf Krpěla)

10 – Nevšední noční snímek z roku 1968 zachycuje obchodní centrum sídliště přes vodní hladinu brouzdaliště, které se v zimním období, podle slov pamětníků, proměnilo v ráj bruslařů. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

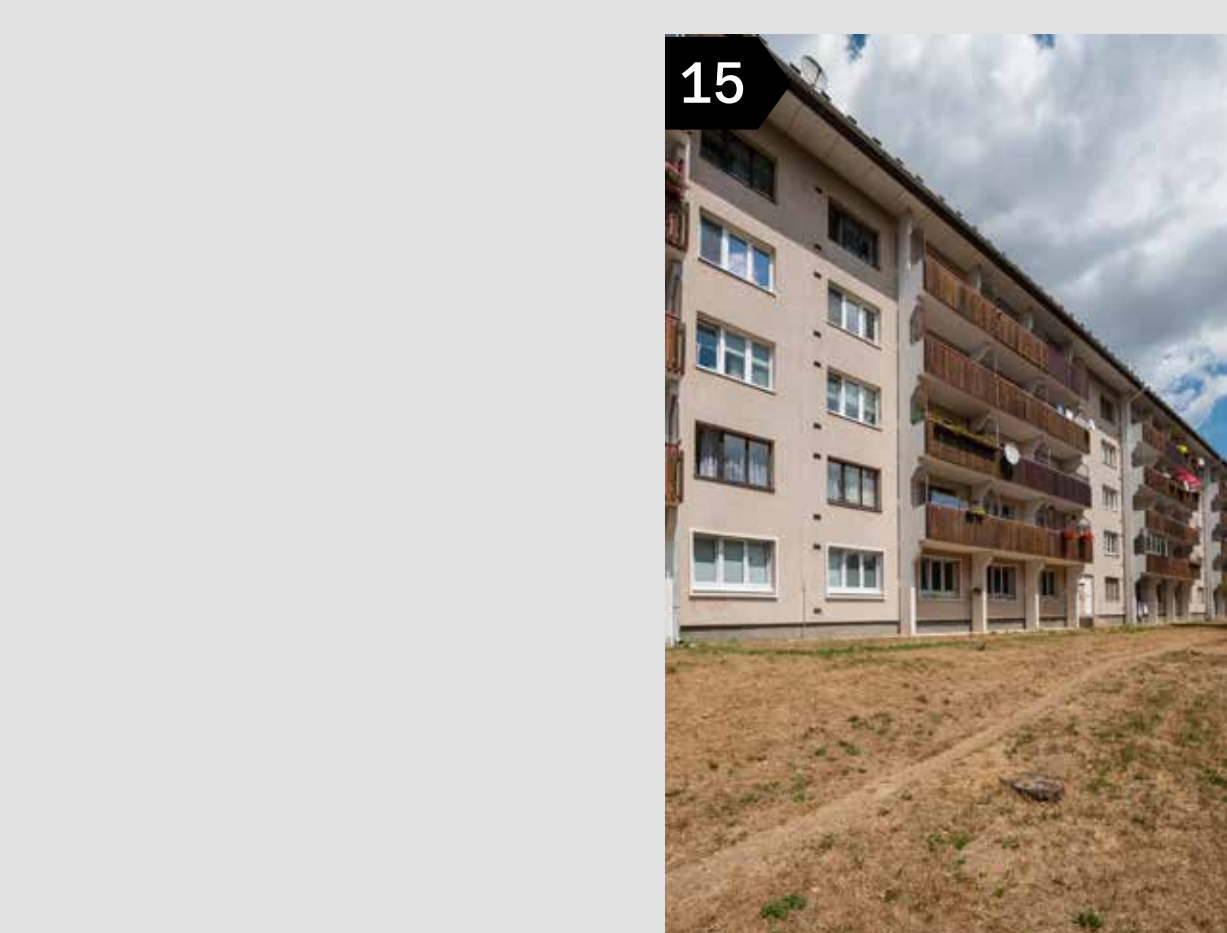
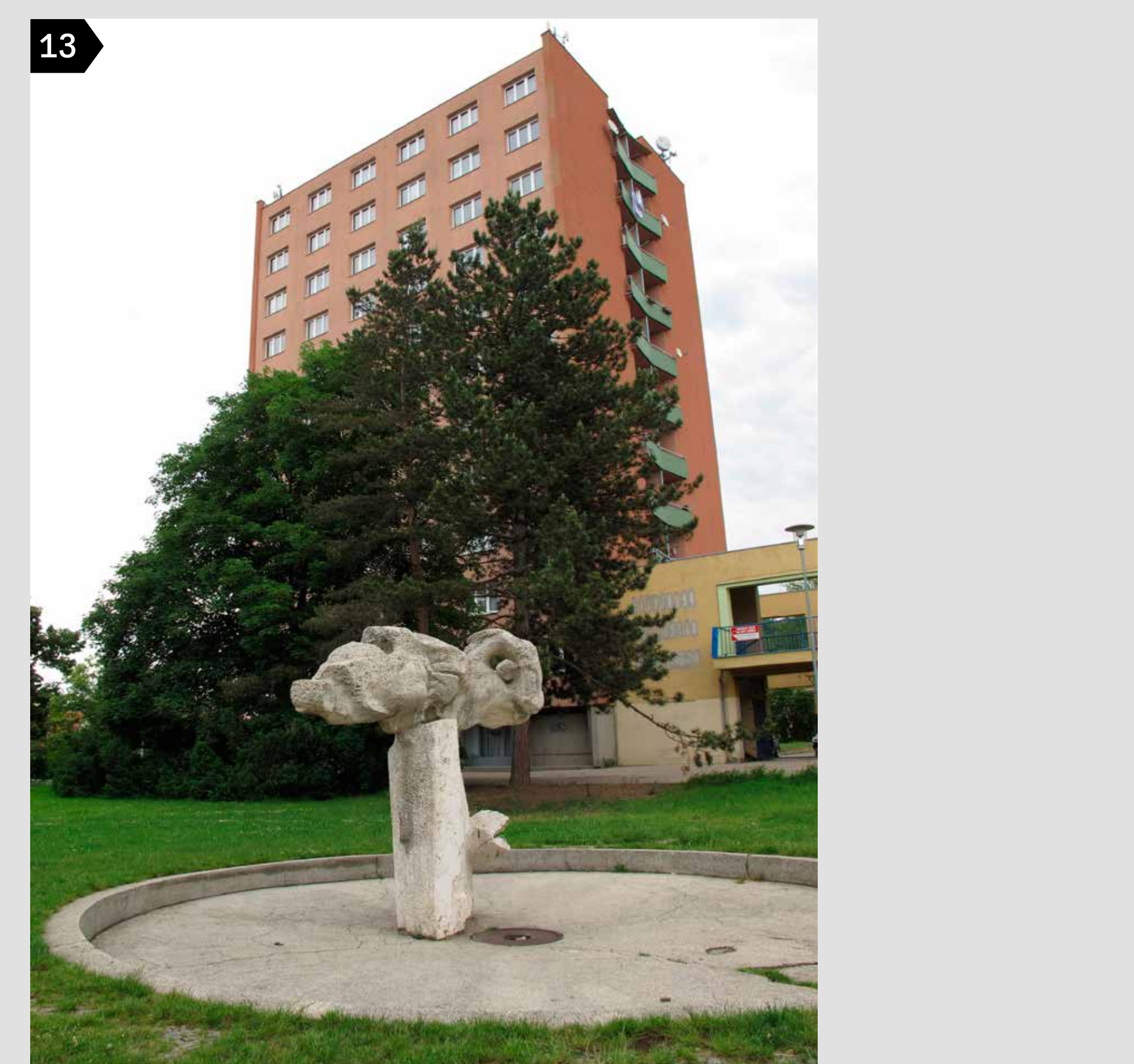
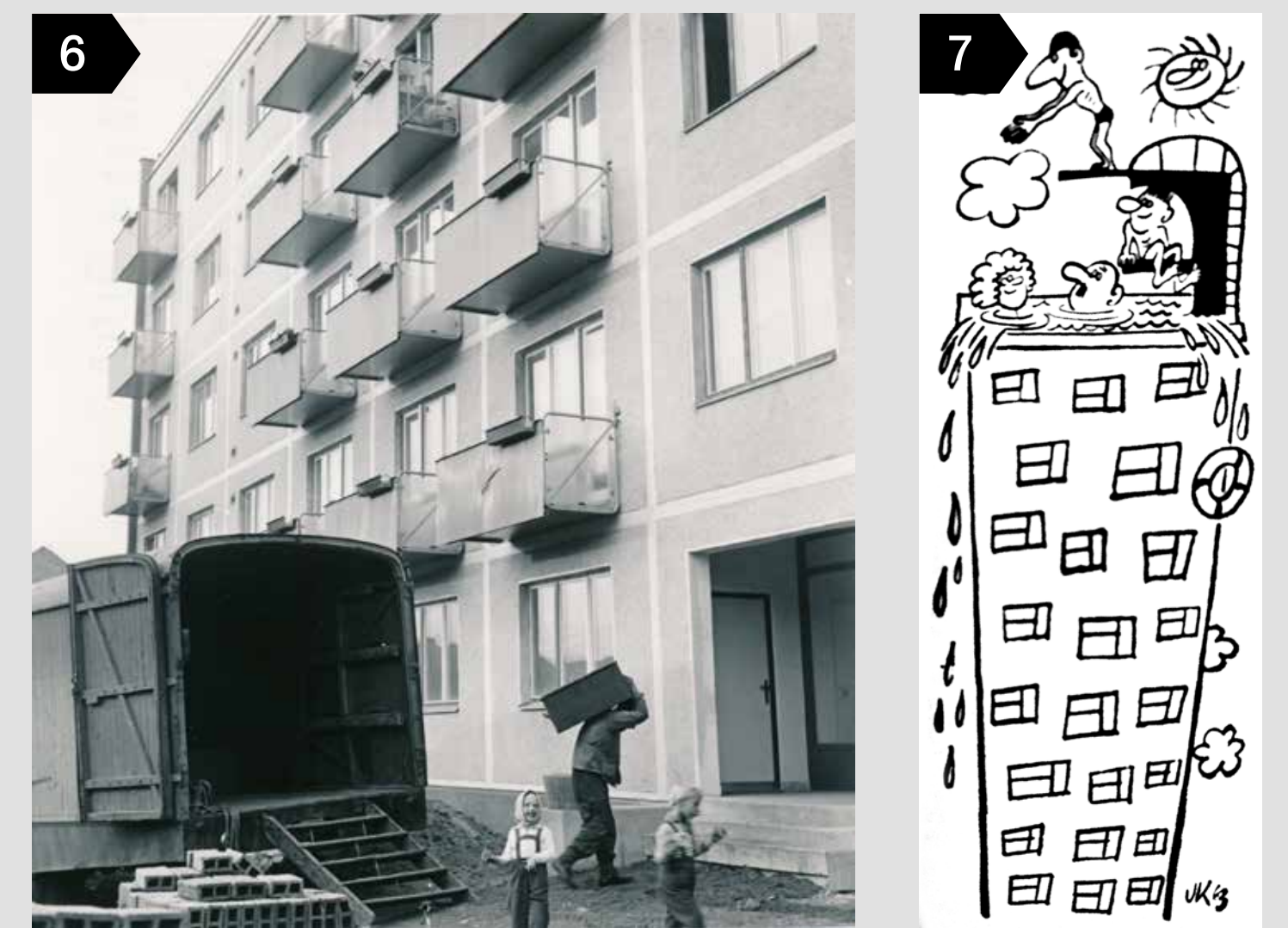
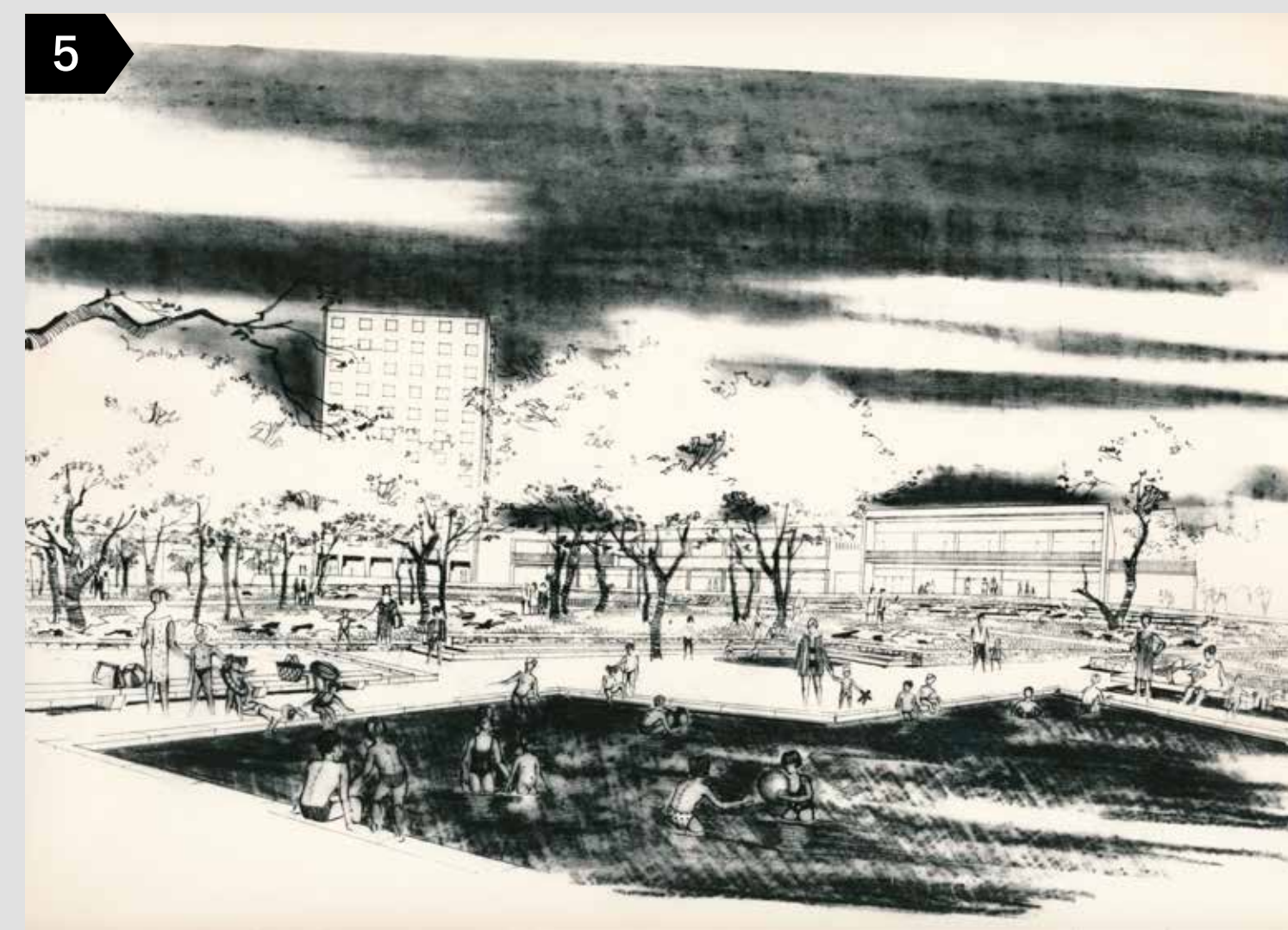
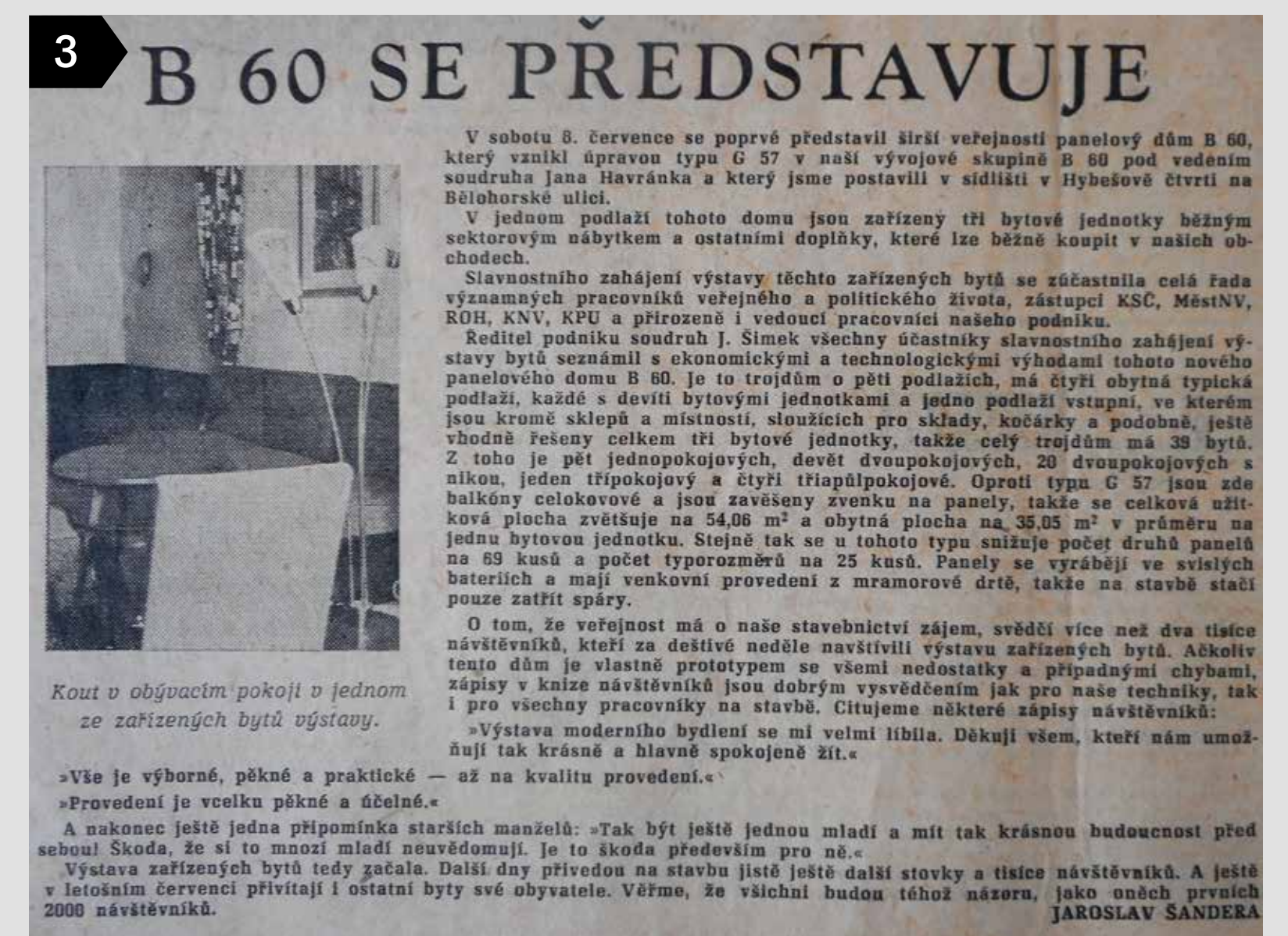
11 – Mateřská škola z cihelného zdiva od Pavla Krchňáka v ulici Kamenáčky v letech 1962–1963. Školka pro 90 dětí odpovídala soudobým typovým požadavkům (herna, pracovna, lehárna, izolace, sociální příslušenství a místnosti pro personál). Na snímku vidíme schodiště umožňující přímé propojení šaten a školní zahrady. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

12 – Soubor tří plastik-prolézaček na kovových čepch od Zdeňka Macháčka (po r. 1965) je dnes součástí dětského hřiště Souběžná, vybaveného novými herními prvky. (foto: Miloš Strnad, 2015)

13 – Plastika *Pramen (Vysočina I)* od Jiřího Marka z roku 1970. Autorská zpráva projektanta sídliště charakterizuje dílo jako protiváhu brouzdališti, jehož hladina „se stává symbolem velkých vodních ploch jižní Moravy. Jejím ideovým protějškem je plastika „Pramen“ od Jiřího Marka, jež představuje Vysočinu vznášející se nad malými jezírky svého kraje.“ (Pavel Krchňák, *Sídliště Juliánov, Architektura ČSSR*, 1968) (foto: Jaromír Čejka, 2015)

14 – Ukázka současného uměleckého projevu ve veřejném prostoru – graffiti v areálu bývalého Domu obchodu a služeb na Juliánovském náměstí. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

15 – Systém železobetonových lodžii s názvem Stavo-lodem byl vyvinut jako „originální“ řešení nahrazující opotřeбенé ocelové nebo betonové balkony. Brněnská firma Stavoprojekt své první lodžie instalovala na bytový dům v ulici Marie Kudeřkové 13, 15 a 17 v roce 1992. (foto: Miloš Strnad, 2015)

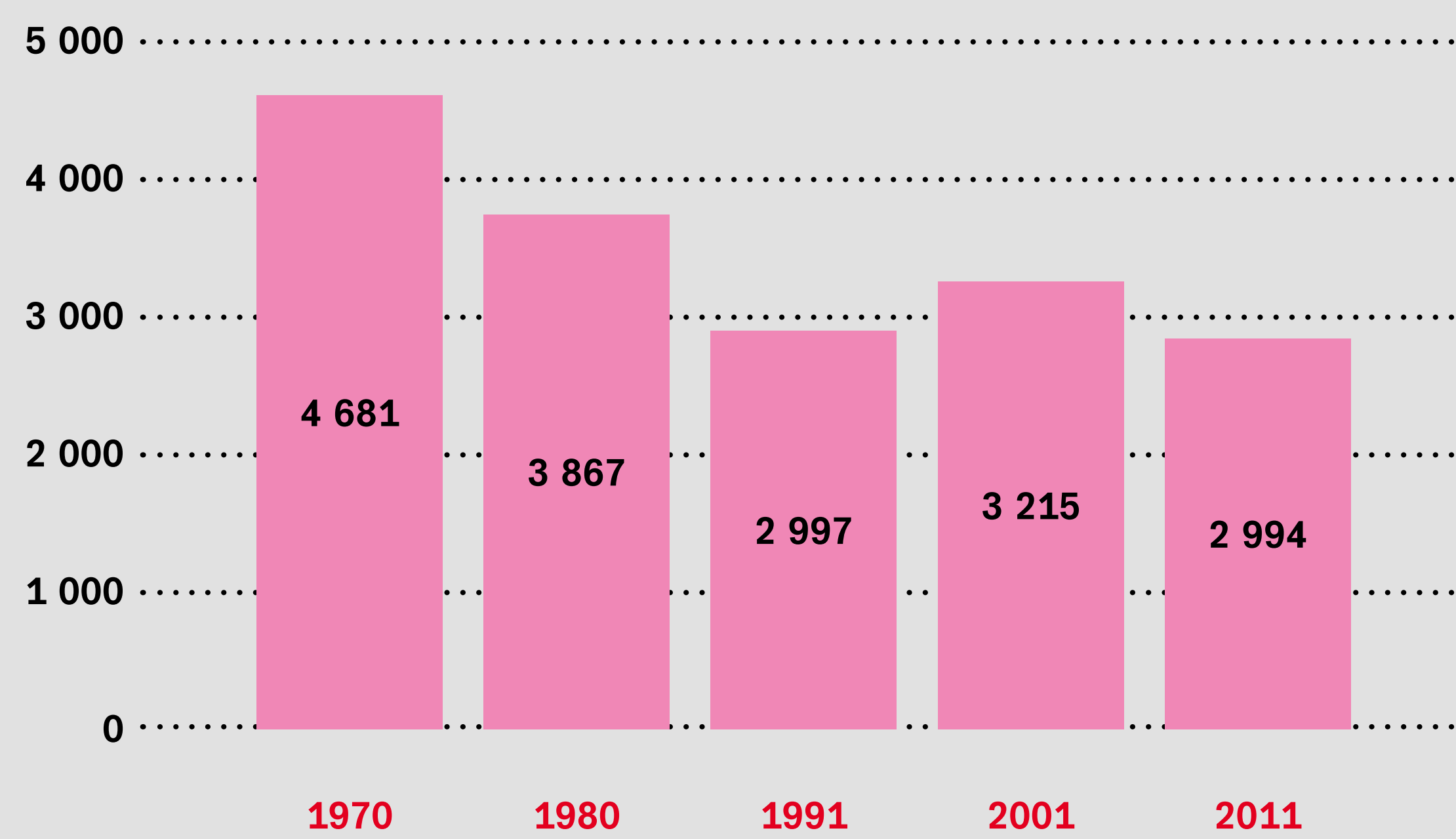
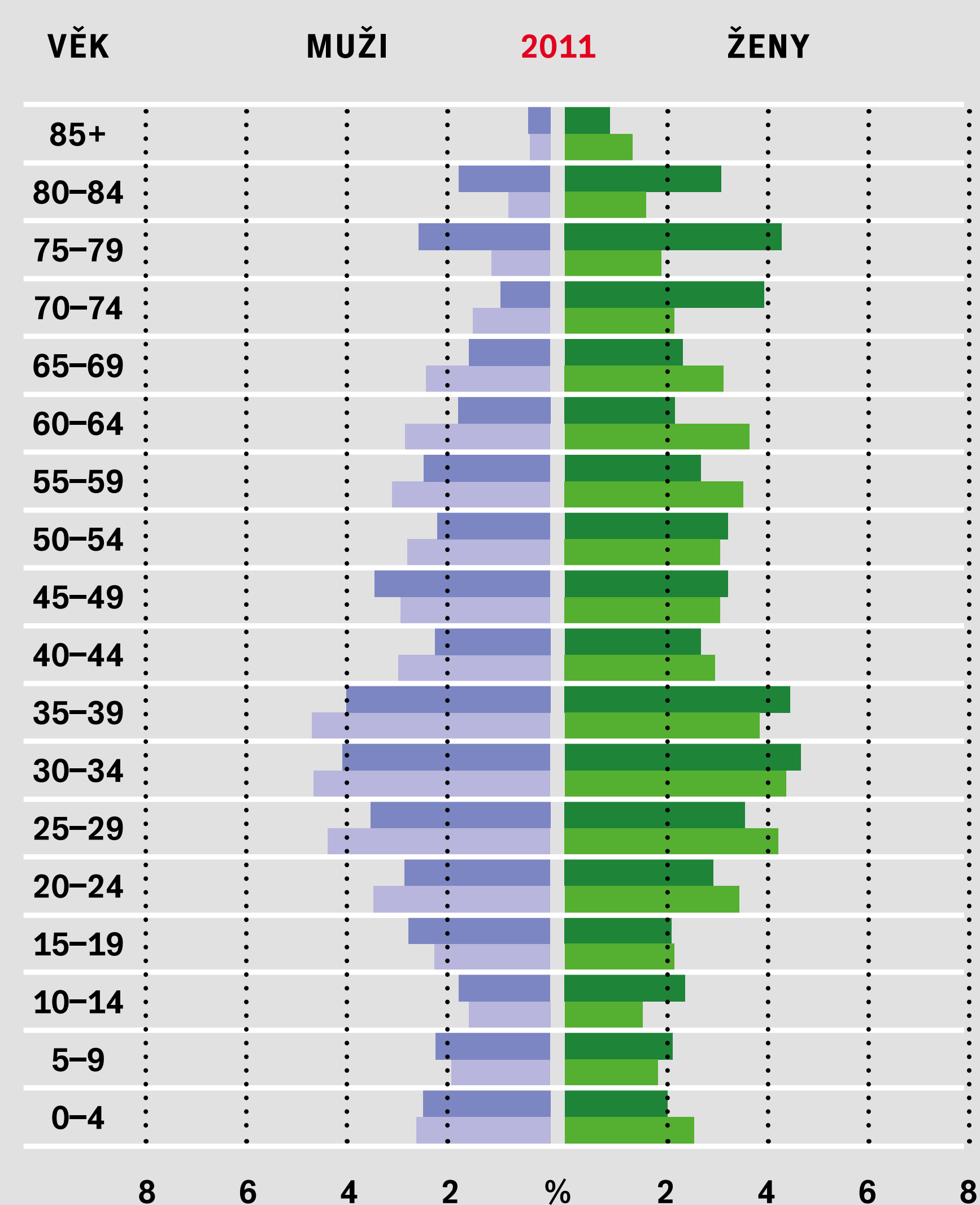
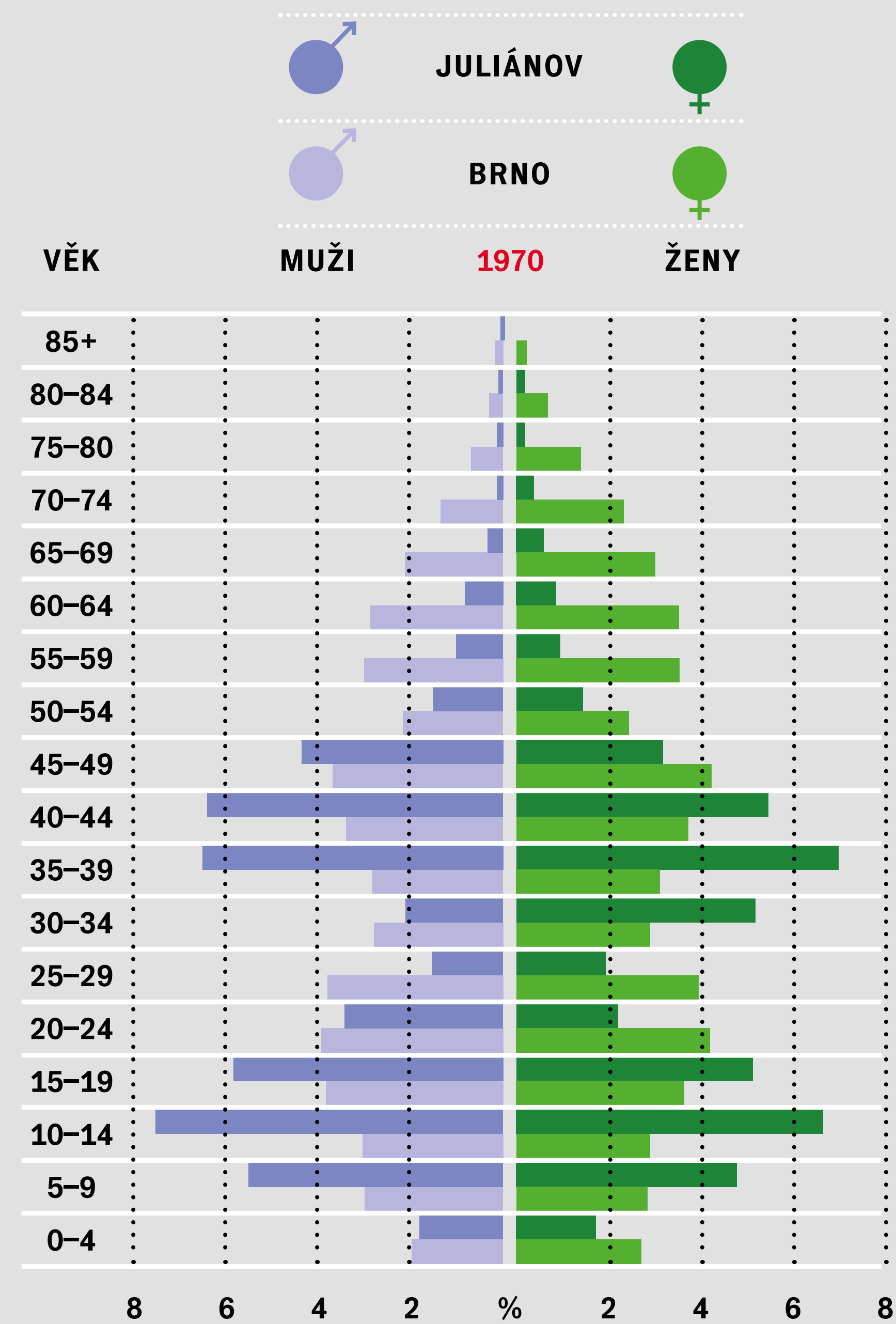
OBYVATELÉ

Juliánov je nejstarším a zároveň nejmenším sídlištěm ze čtyř sledovaných brněnských celků, a proto má i specifickou sociální strukturu obyvatel. V roce 1970, za který jsou poprvé dostupná statistická data v podrobnosti umožňující hodnocení takto malých územních jednotek, bylo sídliště již několik let dokončené a obydlené. Následující údaje pocházejí ze Sčítání lidu, domů a bytů v roce 1970 a nejnovějšího sčítání z roku 2011. Data z nového sčítání lidu jsou poprvé publikována za tzv. obvykle bydlící obyvatelstvo, což na jednu stranu ztěžuje porovnávání dat s předchozími roky, na druhou stranu se však jedná o přesnější informace odpovídající skutečnému, nikoliv pouze trvalému bydlíšti.

VĚKOVÁ STRUKTURA OBYVATEL V LETECH 1970 A 2011

Podobně jako na všech českých sídlištích, i na Juliánově byla zhruba deset let po dokončení výstavby patrná dvougenerační věková struktura obyvatel. Převažovali lidé ve věku kolem 40 let a jejich děti v teenagerovských letech. Původní dospělí obyvatel na sídlišti patrně setrvali, dnes je jim kolem 80 let a jejich podíl v populaci je ve srovnání s Brnem výrazně nadprůměrný. Podíl obyvatel starších 65 let dosahuje 23 % (v Brně 17 %) a podíl starších 75 let 14 % (v Brně 8 %). Podobné hodnoty vykazuje také sídliště Lesná, které však bylo obydleno o pár let později a má tedy ve struktuře významně zastoupenou i věkovou skupinu 65–69 let. Teenageři z roku 1970, kterým je dnes mezi 50 a 60 lety, v tak velkém počtu jako jejich rodiče na sídlišti nezůstali a dnes jsou jejich podíly podprůměrné. Vyšší procenta lidí kolem 30 let pak ukazují na příchod nových obyvatel.

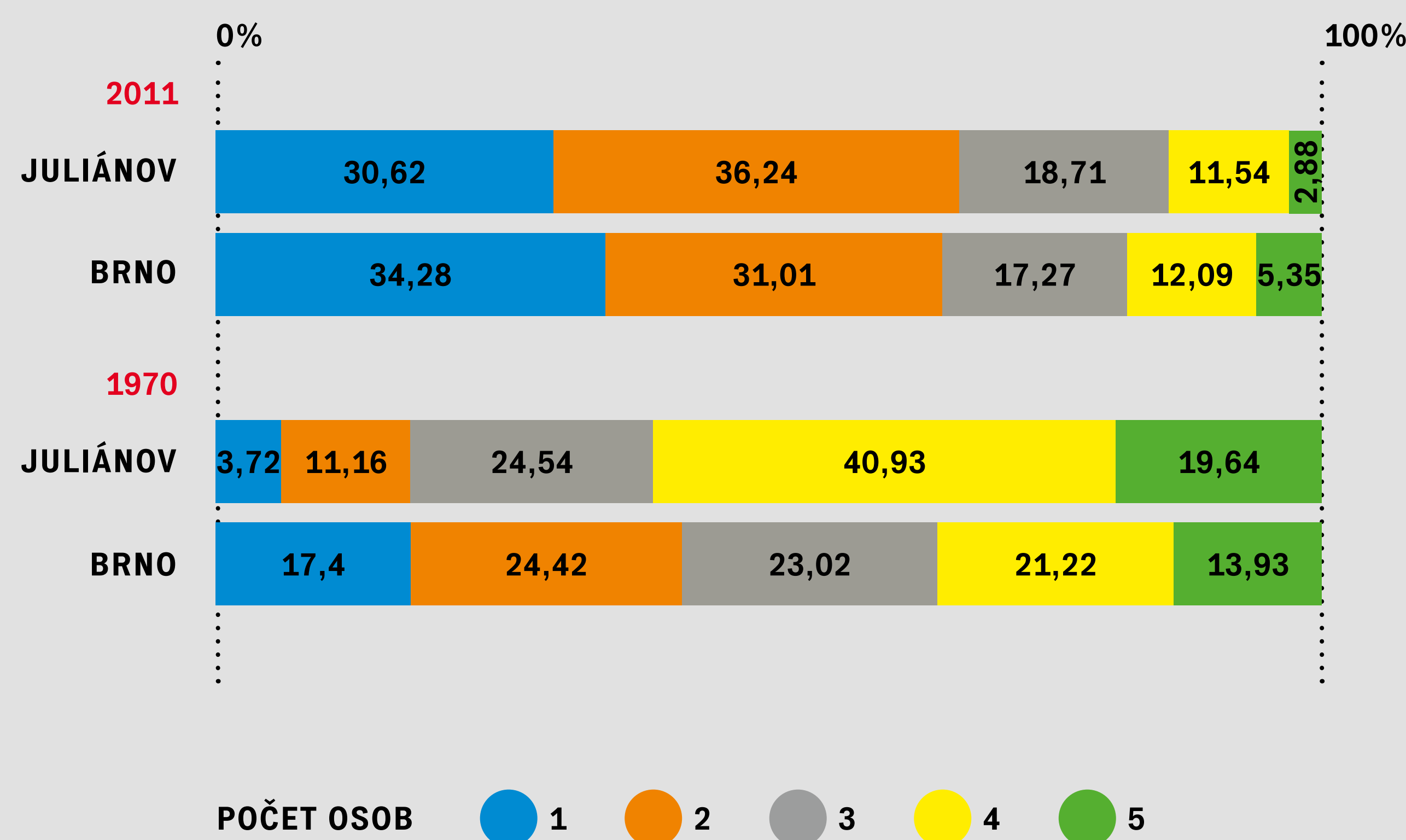
PODÍL DANÉ VĚKOVÉ KATEGORIE NA CELKOVÉM POČTU OBYVATEL

VÝVOJ POČTU OBYVATEL V LETECH 1970 AŽ 2011

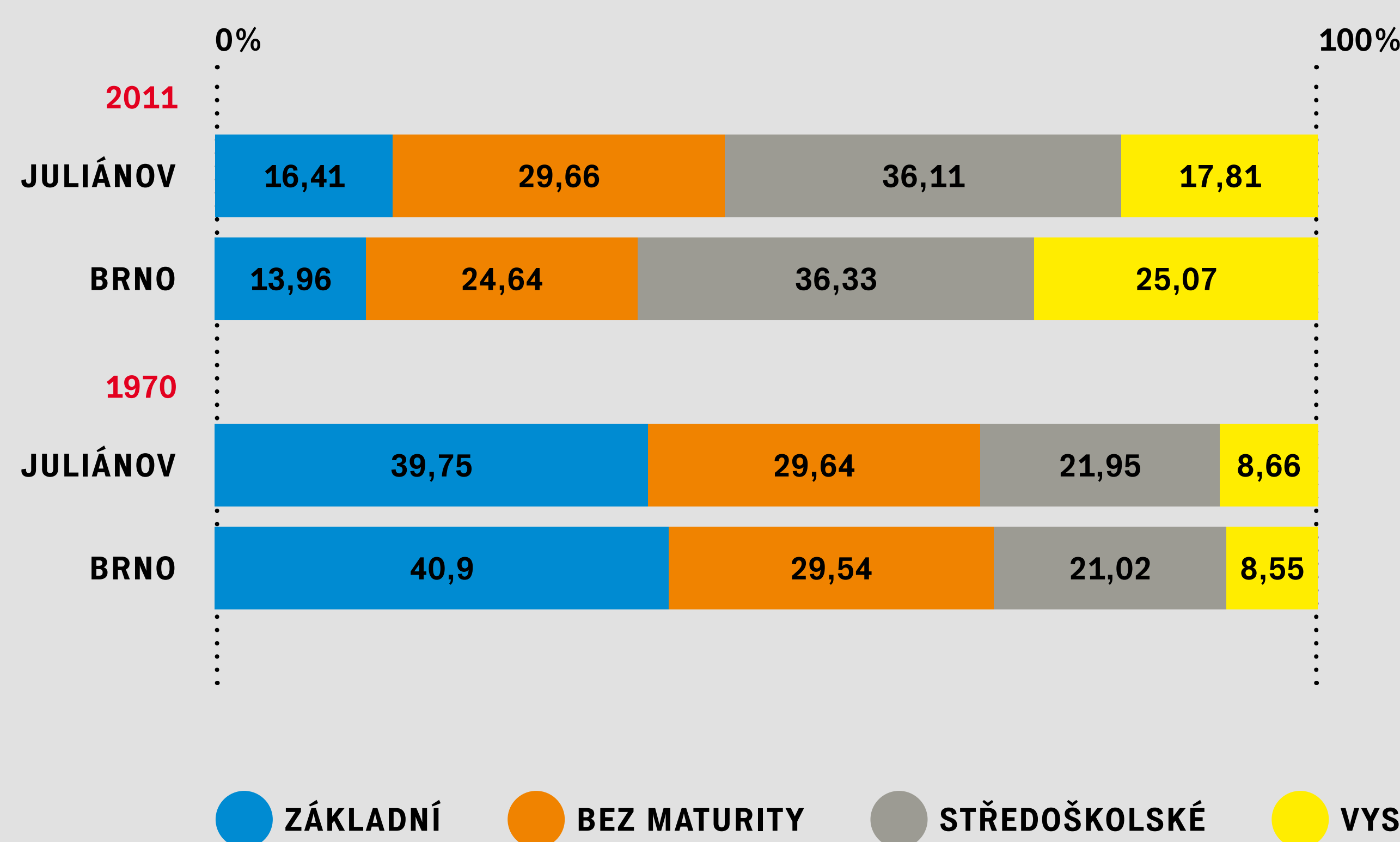
Sídliště Juliánov ztrácelo obyvatele po celé socialistické období. Mezi roky 1970 a 1991 došlo k úbytku o více než 35 %. Od 90. let 20. století se však již počet obyvatel výrazně nemění a pohybuje se stabilně kolem tří tisíců. Stagnace počtu obyvatel, která není po takto dlouhou dobu u sídlišť obvyklá, může souviset s vysokým podílem nájemních bytů (67 %), z nichž jsou některé ve vlastnictví města.

V porovnání s ostatními brněnskými sídlišti byl na Juliánově v jeho počátcích výrazně nadprůměrný počet lidí na jeden obydlený byt – dosahoval hodnoty 3,7. Dnes bydlí v každém bytě průměrně 2,2 obyvatel, což je zhruba stejně jako na mladším sídlišti Bohunice.

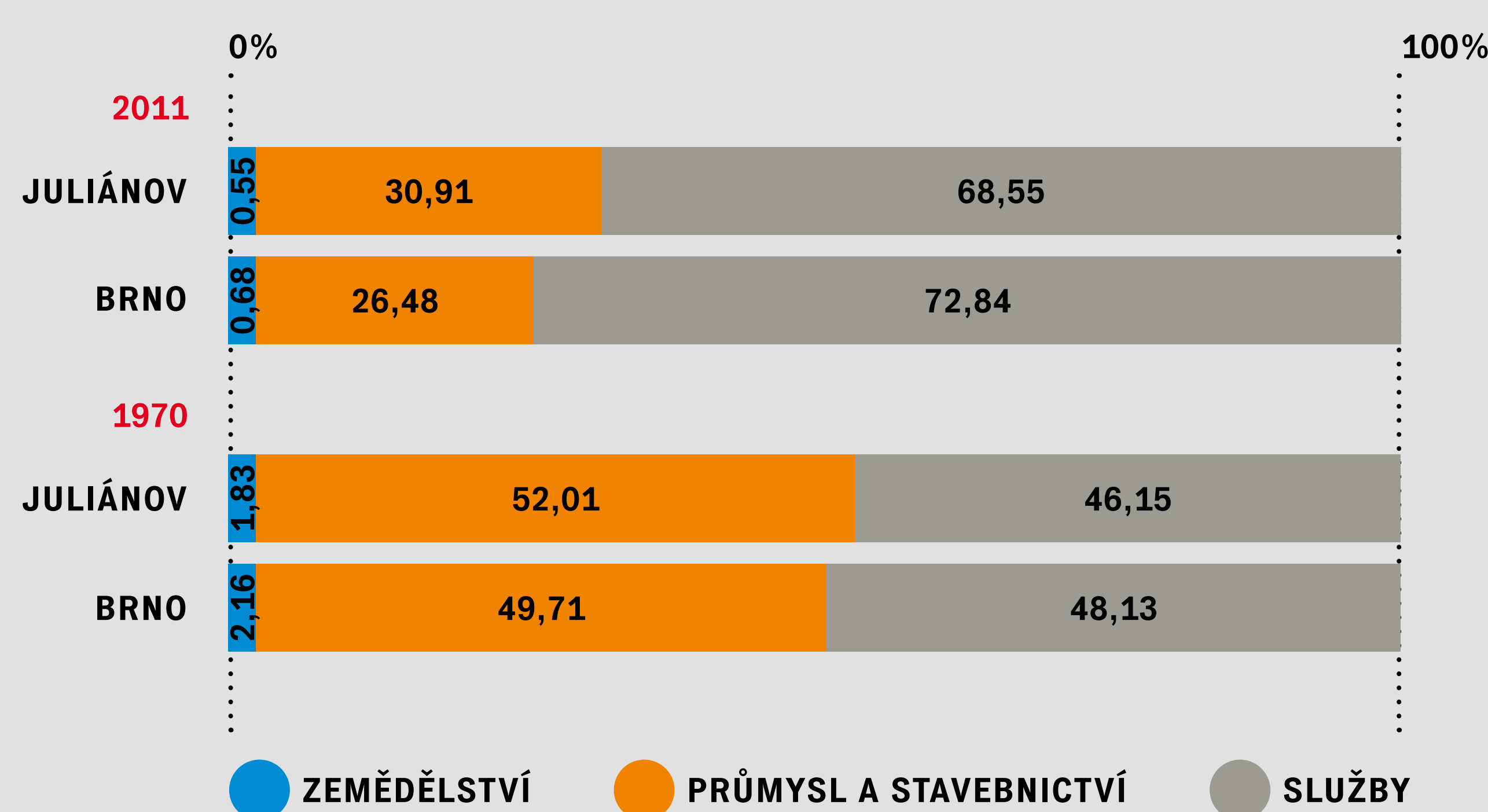
VELIKOSTNÍ STRUKTURA BYTOVÝCH DOMÁCNOSTÍ V LETECH 1970 A 2011

V roce 1970 byl na sídlišti Juliánov výrazně nadprůměrný podíl vícečlenných domácností. Domácnosti s třemi a více osobami tvořily 85 % všech domácností a samotných čtyřčlenných domácností bylo 40 %. V Brně v té době mělo tři a více členů pouze 58 % domácností a čtyřčlenných rodin bychom v něm našli 21 %. Tyto podíly jsou i mnohem vyšší než na sídlišti Lesná, kde žilo ve stejné době 65 % domácností s více než dvěma členy. Dnes už je struktura Juliánova srovnatelná s Brnem, dokonce mírně převažují domácnosti s dvěma a méně členy.

VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURA OBYVATEL STARŠÍCH 15 LET V LETECH 1970 A 2011

Vzdělanost obyvatel sídliště Juliánov nebyla a stále není příznivá. Zatímco většina sídlišť měla v době svých počátků díky příchodu mladých lidí vzdělanost nadprůměrnou, Juliánov patřil k těm průměrným. I když za čtyřicet let počet vzdělaných lidí narostl, v kontextu vývoje celého města se situace zhoršila. Podíl vysokoškoláků je pouze 18 %, zatímco v Brně 25 %, více jsou zde naopak zastoupeni lidé se základním vzděláním. Tuto situaci můžeme jen částečně přičítat staršímu obyvatelstvu, které mělo nižší přístup ke vzdělání, než mají lidé dnes. **O dost starší sídliště Lesná má v tuto chvíli obyvatele vzdělanější.**

SLOŽENÍ EKONOMICKY AKTIVNÍCH OBYVATEL PODLE ODVĚTVÍ EKONOMICKÉ ČINNOSTI V LETECH 1970 A 2011

Nižší vzdělanosti sídliště Juliánov odpovídá i struktura ekonomicky aktivních obyvatel podle odvětví jejich ekonomické činnosti. Podíl lidí pracujících ve službách je nejnižší ze všech sledovaných brněnských sídlišť a dosahuje pouze 69 %. V Brně je ve službách zaměstnáno 73 % obyvatel. Jak v roce 1970, tak dnes bydlí na sídlišti nadprůměrný počet lidí pracujících v průmyslu a stavebnictví.

„DO OBRAZŮ A PŘEDSTAV URBANISTICKÉ VOLNOSTI REAGUJÍCÍ NA PŘÍRODNÍ MORFOLOGII BYLY ROZESTŘENY VĚJÍŘE OBYTNÝCH OBJEKTŮ AŽ K ZALESNĚNÝM ROKLÍM. JEJICH BRUTÁLNÍ VELIKOST JE ZJEMNĚNA PLÁSTVEMI HORIZONTÁLNÍCH OKENNÍCH A PARAPETNÍCH PÁSŮ. ZMIZELY SOUVISLÉ BETONOVÉ STĚNY OBVYKLÉ PRODUKCE PANELÁKŮ.“

(Citace z dopisu Františka Zounka a Viktora Rudiše Útvaru hlavního architekta Magistrátu města Brna, 3. dubna 2000)

INFO

Lokalita

→ Katastrální území Lesná.
Ulice Okružní (obvodová komunikace) s přesahy.

Projekt

→ František Zounek, Stavoprojekt, krajská projektová organizace v Brně – vedoucí projektčního týmu
→ František Zounek, Viktor Rudiš, Ladislav Volák, Miroslav Dufek a Ivan Veselý – vedoucí architekti 1960–1961

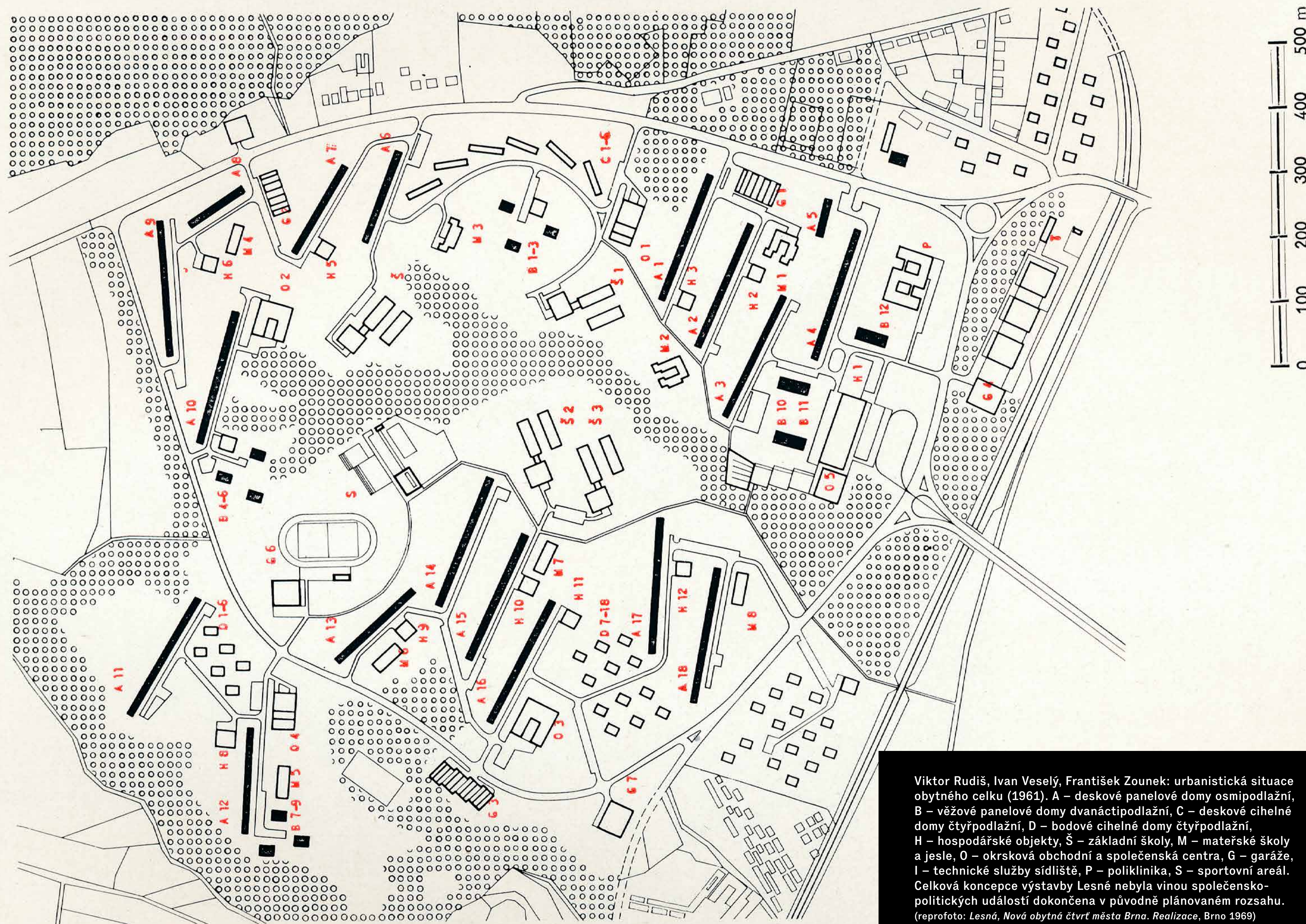
Realizace

→ Pozemní stavby, národní podnik Brno – generální dodavatel
→ Vodohospodářské stavby, národní podnik Brno, Prefa, národní podnik Brno – hlavní subdodavatelé
1962–1970

Investoři

→ Národní výbor města Brna, zastoupený Investprojektem Brno

BYTŮ
5920
PRO
20500

Viktor Rudiš, Ivan Veselý, František Zounek: urbanistická situace obytného celku (1961). A – deskové panelové domy osmipodlažní, B – věžové panelové domy dvanáctipodlažní, C – deskové cihelné domy čtyřpodlažní, D – bodové cihelné domy čtyřpodlažní, H – hospodářské objekty, Š – základní školy, M – mateřské školy a jesle, O – okrsková obchodní a společenská centra, G – garáže, I – technické služby sídliště, P – poliklinika, S – sportovní areál. Celková koncepce výstavby Lesné nebyla vinou společenskopolitických událostí dokončena v původně plánovaném rozsahu. (reprofoto: Lesná, Nová obytná čtvrť města Brna, Realizace, Brno 1969)

URBANISTICKÝ KONCEPT

Model Lesné svou podobou připomínal více výtvarnou kompozici než urbanistickou strukturu v tradičním slova smyslu. Architekt Bohuslav Fuchs své pocity z koncepce Lesné vyjádřil lapidárně: „V plánu máte dojem volného impresionistického obrazu.“ (Lesná, Nová obytná čtvrť města Brna: Realizace, Brno 1969)

Struktura zástavby vycházela především z profilu terénu. Středová Čertova rokle tvoří základ parkové zóny, po stranách je v neuspořádané formaci situováno celkem osmnáct deskových domů, orientovaných podle vrstevnic. Tři trojice věžových domů na východní, západní a severní straně narušují převažující horizontální výraz a přispívají k členitosti obytného celku. Další trojice výškových objektů leží u jižního okraje sídliště. Hlavní dopravní komunikace vede po obvodu sídliště; směrem dovnitř z ní vybíhají většinou slepé odbočky. Střed území tak zůstal klidovou zónou, kde se nachází většina zařízení občanské vybavenosti. Novou obytnou čtvrť její autoři rozdělili do čtyř okrsků udržujících určitou urbanistickou i sociální jednotu. K mimořádnému výsledku přispěla také inspirace z finské Tapioly. „Viděli jsme konečně na vlastní oči bydlení v zeleni, úžasnou krásnou přírodu, les, vodní plochy, skály a mezi tím vším moderní budovy s velikými pásy oken,“ vzpomíná na její návštěvu Viktor Rudiš.

TECHNOLIE / TYPY BYTŮ

Základ panelové soustavy Lesné tvoří typ B 60 s parapetním pláštěm, modifikovaný pro dané podmínky ve dvou standardech. Nejvíce jsou využity devítipodlažní deskové domy (navržené F. Zounkem a L. Volákem), které spojením až dvanácti sekcí dosahují maximální délky 217 m, s poměrně pestrá skladbou bytů. Vstupní podlaží se využívalo pouze pro zázemí bytů. Věžové třináctipodlažní domy (autoři M. Dufek a L. Volák) mají převážně třípokojové byty. Čtrnáctipodlažní deskové domy v lokalitě Halasova náměstí řešil architekt Zounek jako experiment (středová chodba s malými byty po stranách), který se nicméně ve větším měřítku neuplatnil. Jako jedině z celé Lesné mají tyto domy zapuštěné lodžie, meziokenní pilíře jsou kryty hliníkovým plechem v barevném pojednání (červená-zelená-černá-žlutá) a poslední patro pojímá dva nestandardní ateliérové byty. Na sídlišti se také nacházejí bytové domy v tradiční cihelné technologii. Při ulici Nejedlého stojí čtyřpodlažní zděné deskové objekty zpracované na základě typových podkladů T 02 B. Zcela nově řešené jsou pak kobercově rozestě čtyřpodlažní bodové domy (autoři F. Zounek a I. Meduna), které jsou dodnes příkladem kvalitního obytného standardu s dobře koncipovanou vnitřní dispozicí.

UMĚLECKÁ DÍLA

Podstatným prvkem obytného prostředí sídliště budovaných od počátku 60. let jsou výtvarná díla, která se později stala součástí každé větší stavby. Usnesení vlády ČSSR z roku 1965 ukládalo investorovi vynaložit určitou část rozpočtu na výzdobu uměleckými díly.

Autoři sídliště Lesná vyzvali ke spolupráci vynikající umělce (iniciativa vycházela především od Viktora Rudiše). Usilovali zároveň o to, aby jejich díla nevyzněla jen jako pouhá ozdoba sídliště, ale aby pomáhala definovat veřejný prostor. Platí to zejména o dekorativních stěnách Čestmíra Kafky, Jánuše Kubíčka, Sylvie Lacinové, Pavla Navrátila či Bohumíra Matala, které ve volném prostoru sídliště vytvářejí intimnější zákoutí. Spektrum uměleckého projevu doplňují prostorové plastiky Jiřího Marka (Poezie), Ladislava Martínka (Mrtvý pták), Zdeňka Makovského (Srdce) či Františka Šenka (Prolínání).

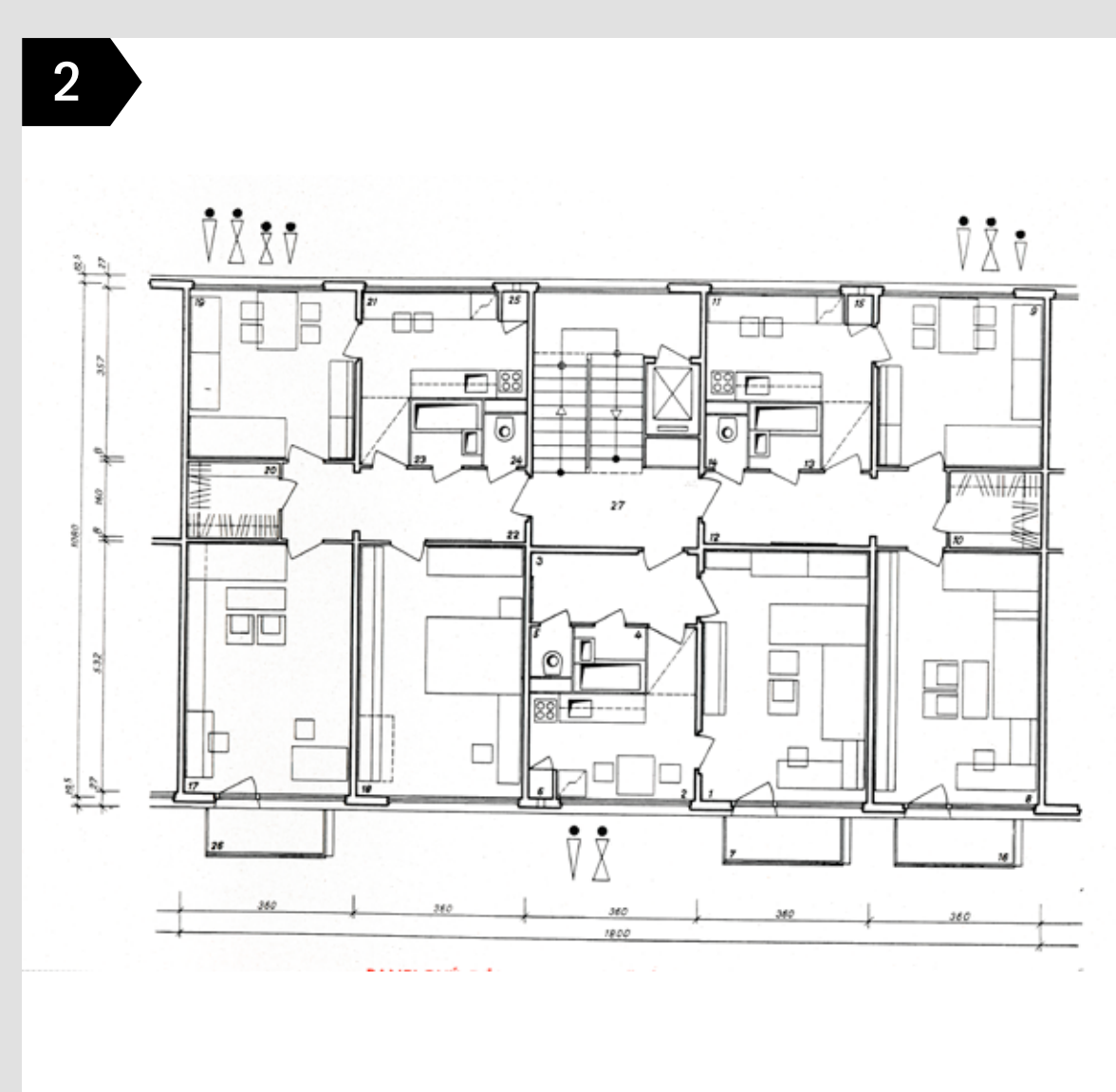
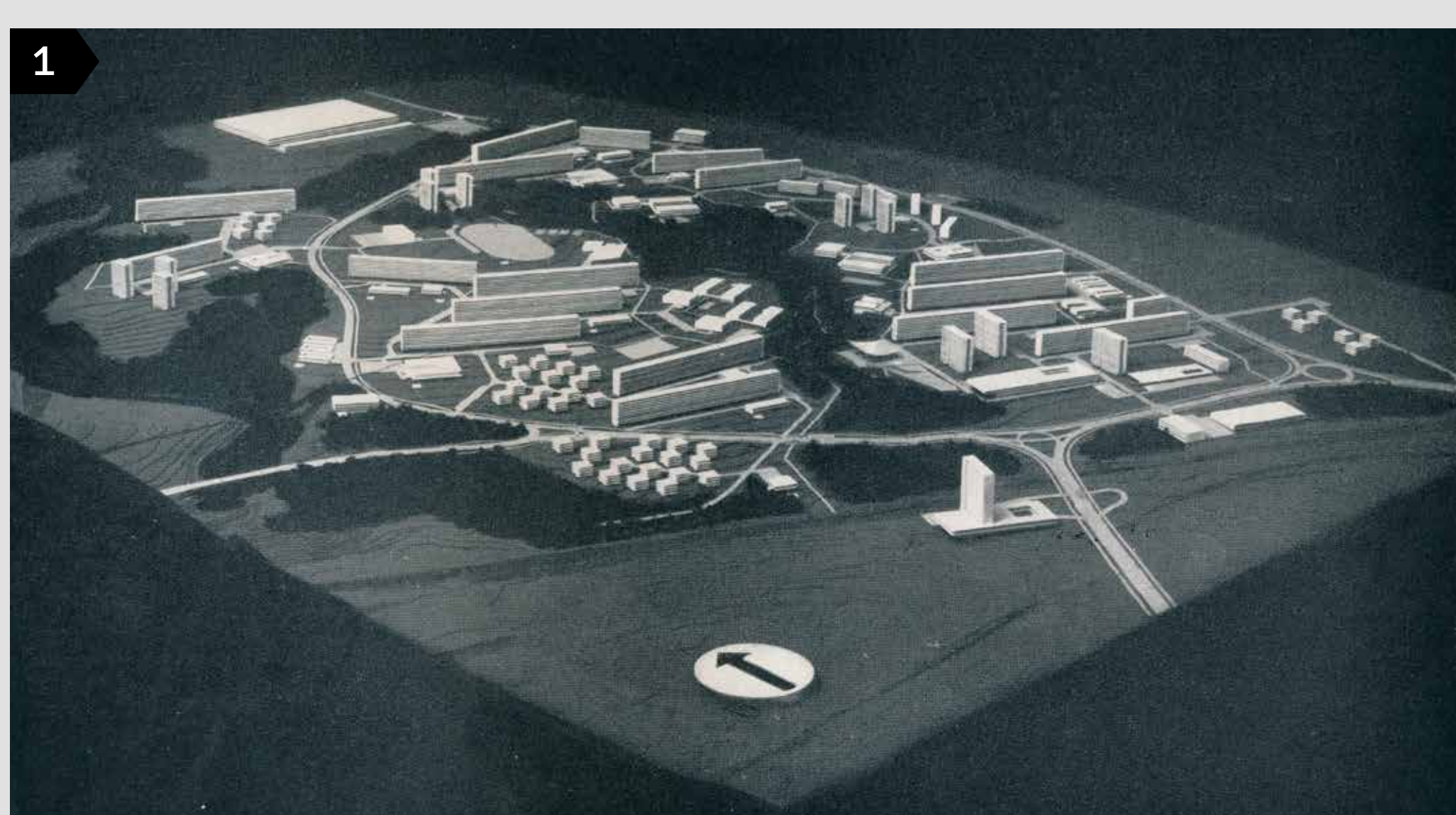
SÍDLIŠTĚ DNES

Přestože Lesnou od počátku její výstavby oceňovali odborníci i veřejnost jako snad nejzdařilejší sídliště v Československu, začal v roce 1999 proces destrukce jejího architektonického pojetí v celku i detailech. Z deskových domů byly odstraněny průběžné parapety, namísto ocelových zavěšených balkonů byly osazeny betonové představené lodžie (v několika případech s dřevěným zábradlím), jejichž tvar navíc závisel na libovůli vlastníků jednotlivých domovních bloků. V letech 2000–2006 byly o jedno patro nadstavěny některé deskové domy. Vše proti vůli původních autorů a navzdory kritice ze strany odborné i části laické veřejnosti. Okrsková centra Lučina a Polana přestavěli investoři na polyfunkční objekty s převahou bytových jednotek. Změnila se rovněž barevnost fasád, místo původních přírodních odstínů se výrazně uplatnily „jásavé“ tóny. Místní občanské iniciativy se však nevzdávají – po neschválení návrhu na prohlášení Lesné kulturní památkou v roce 2003 usilují o prohlášení obytného celku sídliště za památkovou zónu.

1 – Urbanistický model sídliště, jihozápadní pohled (1961). Východní strana Lesné, kde se začalo stavět v roce 1962 (ulice Heleny Malířové, Nezvalova, Šrámkova, Arbesova), je téměř identická s modelem. Naopak na západní straně (III. a IV. okrsk) již najdeme řadu odlišností. (reprofoto: Architektura ČSSR, 1968)

2 – František Zounek a Ladislav Volák: projekt deskového devítipodlažního panelového domu, půdorys typického podlaží s bytovou dispozicí pro dvou-, tří- a čtyřčlennou rodinu, 1961. (reprofoto: Lesná, Nová obytná čtvrť města Brna. Projekt, Brno 1969)

3 – Dekorativní stěna v Arbesově ulici od Čestmíra Kafky z let 1966–1967. Jedno z nejzajímavějších a nejčastěji publikovaných uměleckých děl je složené z betonových geometrických komponentů. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

PŘÍBĚH SÍDLIŠTĚ

Při řešení urbanistického rozvrhu lokality se nabízely dvě varianty způsobu zastavění. Užití menších domů by umožňovalo těsnější kontakt s přírodou, ale stanovený objem bytových jednotek by vedl k velké hustotě. Architekti se tak přiklonili k variantě velkoformátových objektů umožňujících ponechání rozlehlých volných ploch.

Výstavba Lesné probíhala takzvanou proudovou metodou. V praxi to znamenalo, že jednotlivé objekty se stavěly a montovaly jako při pásové výrobě, plynule a rovnoměrně. Specializované čety prováděly na každém objektu jeden stavební úkon a poté se přemísťovaly k dalšímu.

Okrsky Lesné byly identicky vybaveny základní školou, dvojicí mateřských škol a jeslí, obchodním centrem (Polana, Obzor, Lučina, Dukát) se samoobsluhou, bufetem a restaurací, kulturním střediskem a dalšími službami, garážemi a několika technicko-hospodářskými

objekty. Pro stavby občanské vybavenosti byl ve spolupráci se statikem Zdeňkem Musilem vyvinut montovaný skelet se skrytými průvlaky (nosníky jsou ukryté ve stropní desce). Během výstavby sídliště zaznívaly připomínky k monochromnímu výrazu panelových domů i malé velikosti balkonů. Tyto nedostatky projektanti průběžně řešili – zvětšili plochu balkonů a šedomodrou barvu meziokenních panelů nahradili zelenou a červenou.

Vzhledem ke změně politické situace nebyla Lesná dokončena v plánovaném rozsahu. Nepostavilo se například velké správně-obchodní a víceúčelové kulturní a společenské centrum – tzv. nadokrskové centrum Lesné. V plánované lokalitě na Halasově náměstí je dnes sportovní areál (1973–1982, Viktor Rudiš). Původní skladbu bytových domů doplnily na počátku 70. let čtyřpodlažní bodové panelové domy, v 80. letech byla dokončena velko-prodejná potravin Lesanka s tehdy největší prodejní plochou v kraji.

Vedoucí projektant sídliště **František Zounek** (1921–2005), byl od roku 1949 zaměstnancem brněnského Stavoprojektu. Zabýval se především bytovými stavbami a urbanistickými studii obytných souborů. Zounek navrhoval brněnské experimentální bytové domy ve Vinařské a Křídlovické ulici, k jejichž výstavbě zvolil technologii litého betonu za použití bednění z vodovzdorné překližky. Spoluautorem urbanistické koncepce Lesné byl architekt **Viktor Rudiš** (*1927). Tento absolvent brněnské Vysoké školy technické působil od roku 1955 ve Stavoprojektu Brno. Při navrhování sídliště intenzivně prosazoval zakomponování výtvarné složky do koncepce obytného celku. Projekčně stál mimo jiné za realizací obchodních a společenských areálů Polana a Obzor v okrskových centrech. Vynikl též jako spoluautor československého pavilonu na světové výstavě v Ósace (1968–1970) a dostavby pavilonu G na brněnském výstavišti (1995–1996).

Zdroje

- Archiv města Brna, sbírka fotografií
- Internetová Encyklopedie města Brna: <http://encyklopedie.brno.cz>
- Muzeum města Brna, sbírka Oddělení dějin architektury a fotoarchiv
- soukromé archivy
- Vladimír Palla, Poznámky k realizaci sídliště Brno-Lesná, *Architektura ČSSR XXVII*, 1968, s. 156–160.
- Lukáš Pecka, *Brněnská sídliště a jejich urbanistická struktura*, dizertační práce FA VUT, Brno 2013.
- Viktor Rudiš, *Stavby a projekty 1953–2002*, Brno 2005.
- Renata Vrábelová – Petra Gescheidtová (red.), *Brno. Architektura/Architecture 1990–2005*, Brno 2004, s. 120–121 a 150–151.
- Lucie Zadražilová, *Brněnská Tapiola, Brno v minulosti a dnes* 26, 2013, s. 215–260.
- Heslo Zounek, František, in: Alena Malá (ed.), *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců, W-Z, Ostrava* 2010, s. 298–299.
- Heslo Zounek, František, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – dodatky*, Praha 2006, s. 870.
- Brno: Realizace, Brno 1969.

1 – Okolí Čertovy rokle, lokality původně využívané jako vojenské cvičiště, na snímku kolem roku 1960, před výstavbou sídliště.
(Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

2 – Pohlednice z roku 1996 s leteckým snímkem sídliště.
(Muzeum města Brna, fotoarchiv, foto: Miroslav Kamrla)

3 – Jurkovičova ulice na snímku z roku 1976. Dvě skupiny bodových cihlových domů (Jurkovičova a Brožkova ulice) zjemnily převažující hladinu devítipodlažních deskových panelových domů.
(Archiv města Brna, sbírka fotografií, foto: J. Kučerová)

4 – Výstavba sídliště probíhala mnohdy formou tzv. socialistických závků, pod patronací brigád socialistické práce a za přispění motivačního působení „vzorných stavbařů“, nositelů Řádu práce, na ostatní příslušníky pracovních kolektivů. Na snímku z roku 1965 je oceněn J. Nutil.
(Muzeum města Brna, fotoarchiv, foto: K. O. Hrubý)

5 – Sídlíště během výstavby na fotografiích z roku 1968 – horizonty nové doby na obzoru.
(Muzeum města Brna, fotoarchiv, foto: K. O. Hrubý)

6 – Obálka významného francouzského architektonického časopisu *L'architecture d'aujourd'hui*, kde byl publikován příspěvek architekta Jana Dvořáka propagující vedle obytných celků v Mladé Boleslavi a Bratislavě i rovněž projekt sídliště Lesná.
(reprofoto: *L'architecture d'aujourd'hui*, 1964/1965)

7 – Dětské hřiště s typickými dobovými prolézačkami na snímku z roku 1969. V pozadí dekorativní stěna od Čestmíra Kafky realizovaná v letech 1966–1967 při Arbesově ulici.
(Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury, foto: Bohuslav Čapka)

8 – Lučina, centrum I. okrsku – dnes již neexistující areál občanského vybavení (autor M. Dufek) na snímku z roku 1967. Přes protesty autorů sídliště a odborné veřejnosti byl objekt zdemolován a soukromý investor na jeho místě postavil bytový komplex. Pohled ze střechy bloku Arbesova dále zachycuje část skupiny čtyřpodlažních domů (vpravo) a věžové domy.
(Archiv města Brna, sbírka fotografií, foto: Rudolf Křepela)

9 – Tři výškové domy na Halasově náměstí byly postaveny v letech 1968–1969 jako poslední bytová výstavba v rámci tzv. investiční akce Lesná. Neobsahovaly běžné typy bytů, ale 232 svobodných. Jako jediné na sídlišti mají zapuštěné lodžie a poslední patro bylo vyhrazeno nestandardním bytům, včetně dvou ateliérů pro umělce. Snímek je z roku 1976.
(Archiv města Brna, sbírka fotografií, foto: J. Kučerová)

10 – „Mravenci v kredenci“ nebyl jen hitem Ivana Mládky na počátku 80. let, ale běžnou realitou života na sídlišti. O této skutečnosti přinášel informace i dobový tisk
(reprofoto: *Brněnský večerník*, 10. 3. 1981)

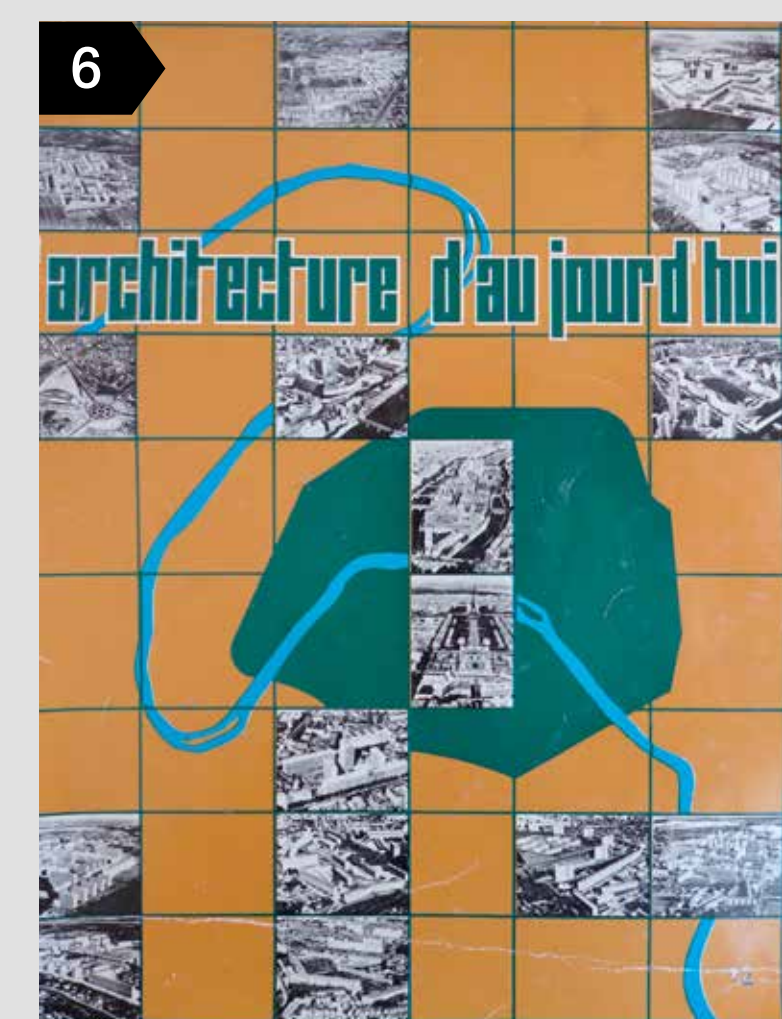
11 – V interiérech bytů nemohli chybět sektorový nábytek Universal a koberec Kovral (cenově dostupný, kvalitní a hlavně – byl k dostání), 1985.
(soukromý archiv)

12 – Poliklínika od architektky Libuše Kopřivkové realizovaná v letech 1968–1974. Železobetonová stavba na půdorysu písmene S vytváří pomocí chodbových spojek dva vnitřní dvory. Situování objektu na nově vytvořené terase dodává nízké hmotové kompozici dominantní postavení v rámci okolní zástavby. Fotografie z roku 1976.
(Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

13 – Okrskové centrum Obzor od Viktora Rudiše, které mělo být nahrazeno bytovými domy. Proti tomuto záměru se postavily občanské iniciativy a také odborná veřejnost. Pohled na atrium s prostorovou plastikou *Pták (Mrtvý pták)* od Ladislava Martínka na snímku z roku 2010.
(foto: Michaela Dvořáková)

14 – Projekt sídliště byl propracován do všech detailů, včetně autobusových zastávek, které měly být realizovány podle variantních návrhů Františka Zounka a Viktora Rudiše. Zastávky byly později postaveny v rámci akce Z, bez autorského podílu uvedených architektů.
(Archiv města Brna, sbírka fotografií, foto 1973)

15 – Počátkem 90. let 20. století začaly sít tlaky na tzv. „humanizaci“ sídlišť. V praxi to znamenalo nejruznější nástavby, úpravy fasád či zahušťování. Jeden z příkladů, které jdou proti vlastnímu charakteru sídliště, najdeme v Arbesově ulici.
(foto: Jaromír Čejka, 2015)

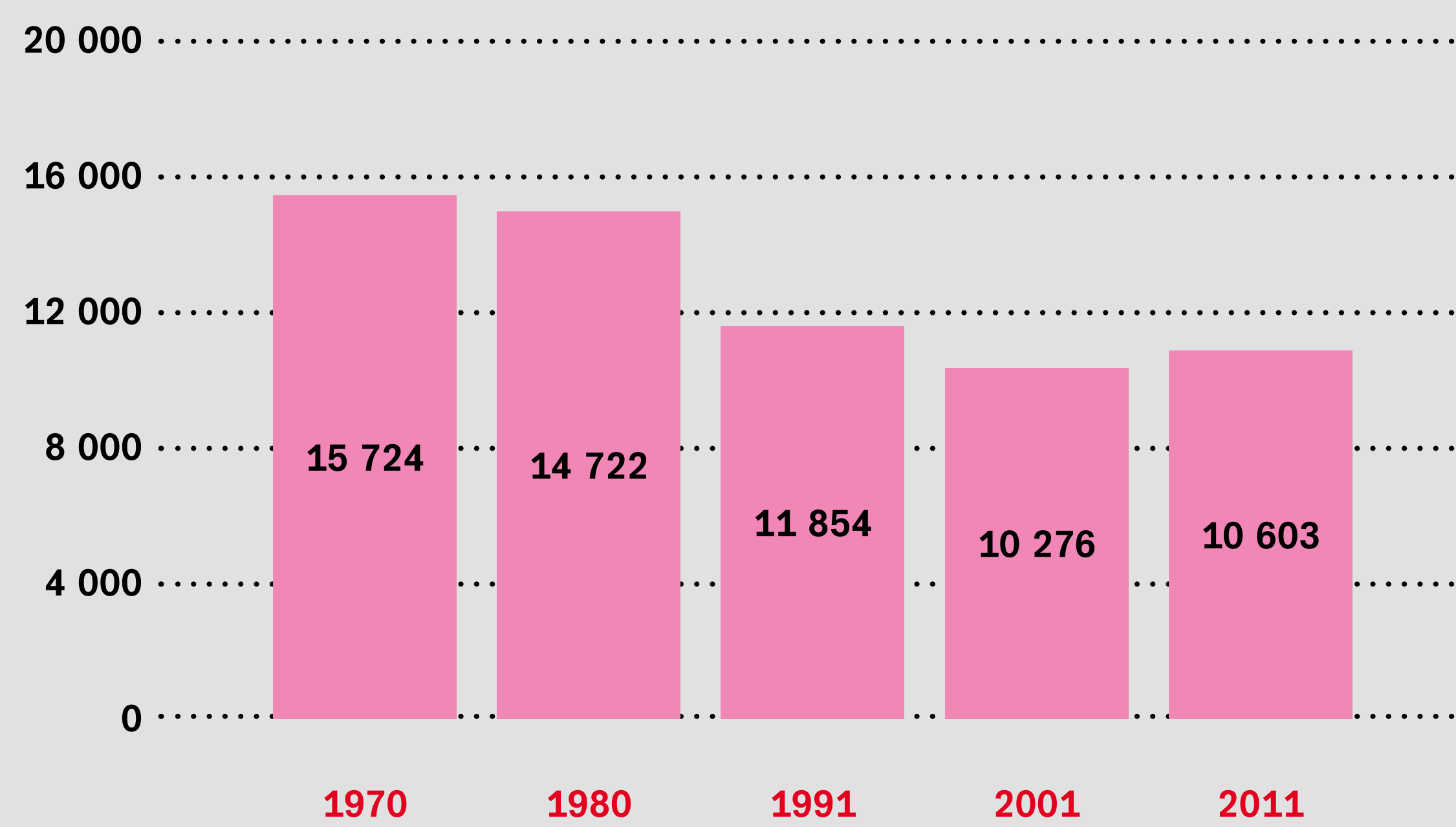
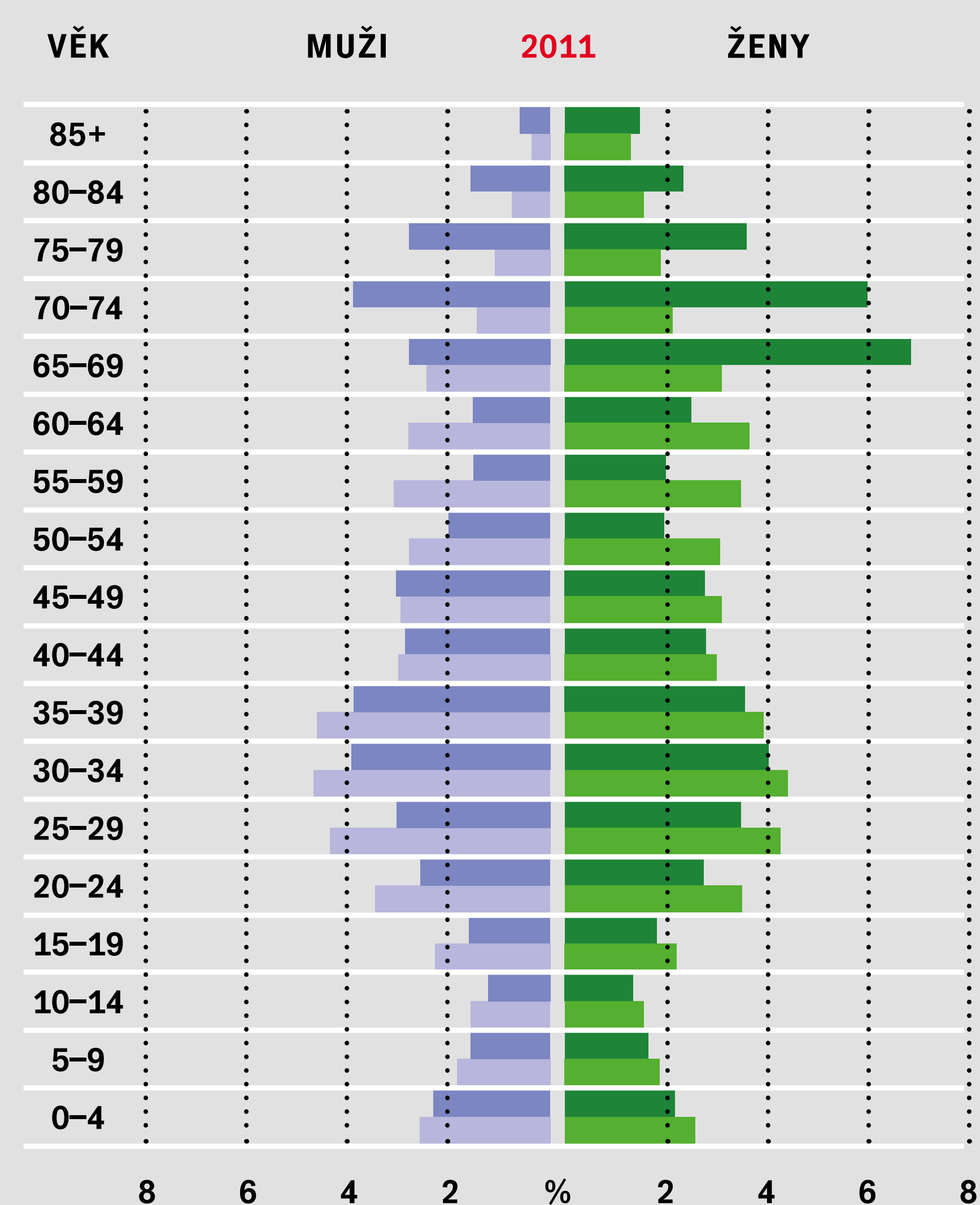
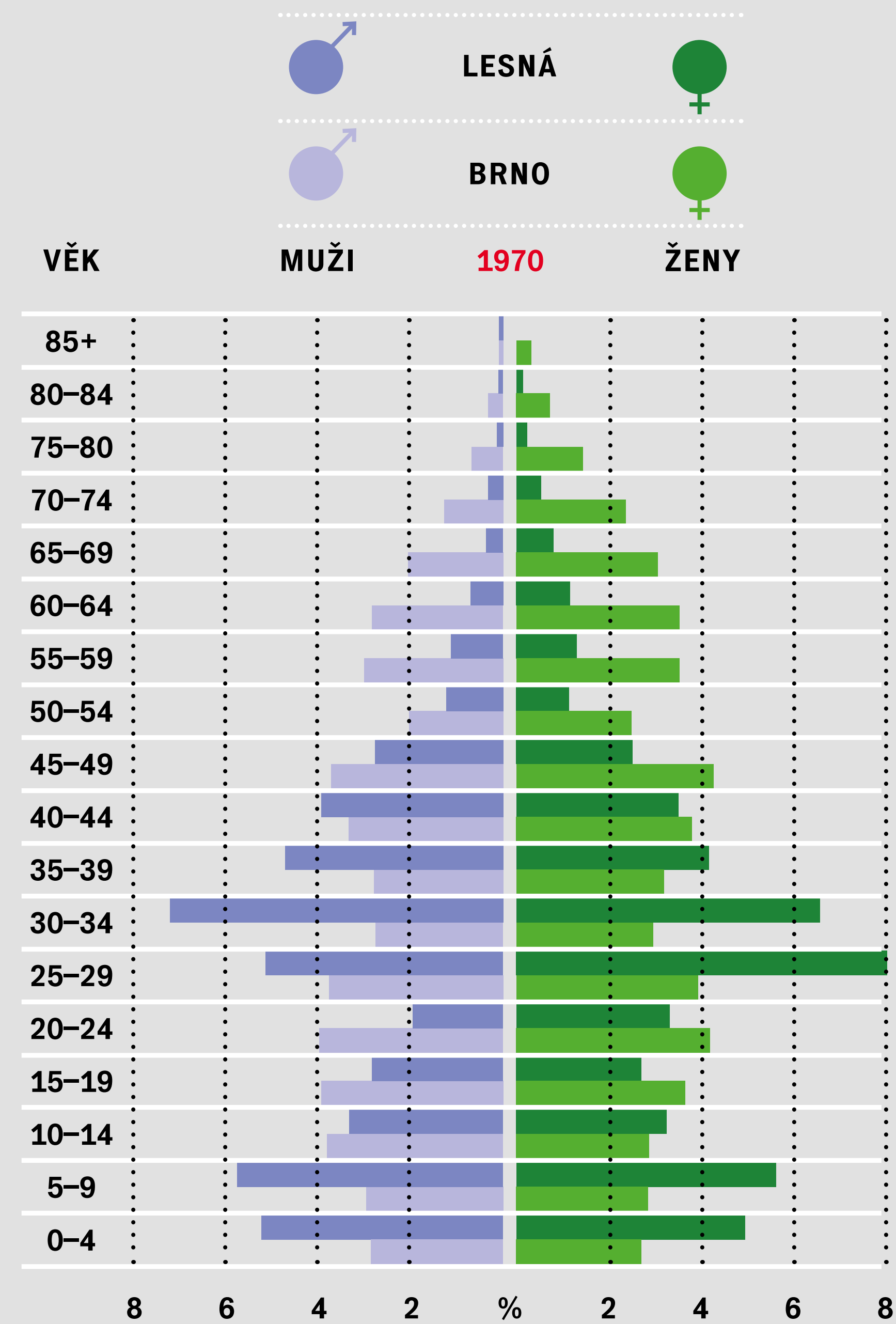
OBYVATELÉ

Sídlíště Lesná patří podobně jako sídlíště Juliánov ke starším bytovým celkům, kde dnes žije početná skupina seniorů. Index stáří (počet lidí starších 65 let na 100 dětí ve věku 0–14) se s hodnotou 302 seniorů na 100 dětí pohybuje vysoko nad městským průměrem (136) a je i mnohem vyšší než na sídlíšti Juliánov (169). Téměř 40 % obyvatel sídlíště je starších 60 let. Struktura obyvatel je hodnocena pomocí dat ze Sčítání lidu, domů a bytů v roce 1970, kdy byla dokončena výstavba sídlíště, a v roce 2011, kdy proběhlo zatím poslední sčítání. Do analýzy nejsou zahrnuty okrajové části sídlíště (ulice Loosova a Jurkovičova, ulice M. Majerové a její okolí) spadající do územních jednotek s jinými dominantními typy zástavby. Sledované území je tedy ohraničeno ulicemi Seifertova a Okružní a zahrnuje podstatnou část sídlíště Lesná.

VĚKOVÁ STRUKTURA OBYVATEL V LETECH 1970 A 2011

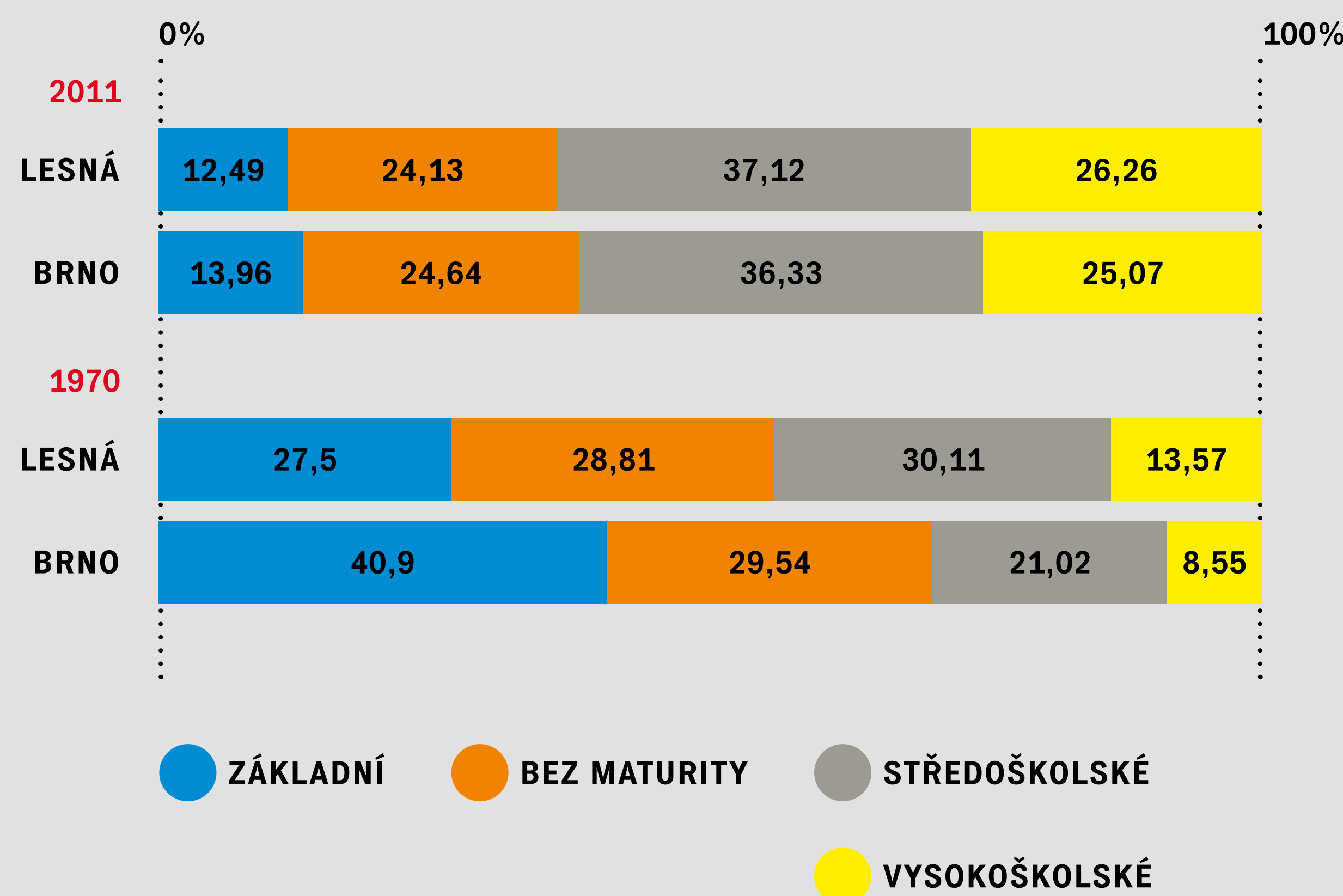
Mezi všemi sledovanými brněnskými sídlíšti je dnes Lesná jednoznačně nejstarší, a to i ve srovnání se sídlíštěm Juliánov, které bylo obydleno o několik let dříve. Každý třetí obyvatel je starší 65 let, zatímco v Brně je to každý šestý. Na druhou stranu podíl dětí ve věku 0–14 let je na Lesné jen o málo nižší než v celém Brně. Starší věková struktura je důsledkem nevyvážené skladby obyvatel, kteří se na sídlíště po jeho dokončení nastěhovali. V roce 1970 zde převažovali lidé ve věku 25–39. Na spodním obrázku si pak můžeme všimnout, že tato generace je i dnes nejpočetnější, jen je o 40 let starší. Jejich děti, kterým je nyní kolem 45 let, v takové míře na sídlíšti nesetřvaly a nadprůměrné hodnoty patrně ve věkové struktuře ze 70. let již dnes u této skupiny nevidíme. Vzhledem k tomu, že lidí, kteří budou v nadcházejících letech vstupovat do důchodového věku, je na sídlíšti málo, dá se do budoucna očekávat snížení indexu stáří a zpomalování stárnutí sídlíště.

PODÍL DANÉ VĚKOVÉ KATEGORIE NA CELKOVÉM POČTU OBYVATEL

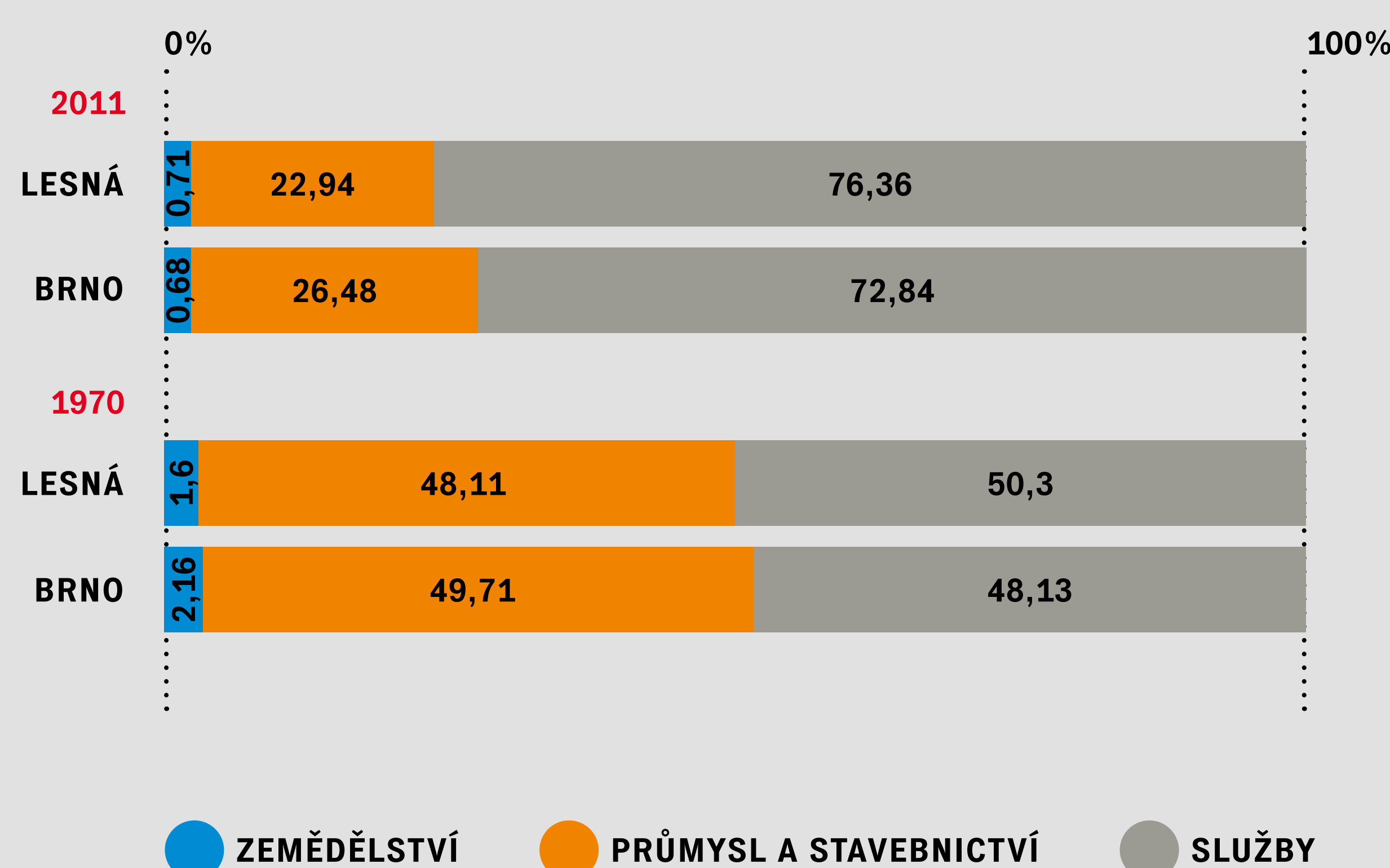
VÝVOJ POČTU OBYVATEL V LETECH 1970 AŽ 2011

Počet obyvatel sídlíště se od roku 1970 snižuje. Jde o obecný trend typický pro většinu českých sídlíšť. K největšímu poklesu (o 20 %) došlo mezi roky 1980 a 1991. Celkově sídlíště ztratilo během své existence více než 5 tisíc lidí, což je zhruba jedna třetina původního stavu. Spolu s úbytkem obyvatel dochází také ke zmenšování domácností. Zatímco v roce 1970 žily v jednom bytě průměrně 3 osoby, dnes na každý byt připadají osoby pouze 2, což je nejméně ze všech sledovaných brněnských sídlíšť. Rok 2011 ale znamenal pro sídlíště oživení – poprvé se počet obyvatel zvýšil. Navýšení je patrné jak v případě počtu trvale bydlících obyvatel, tak obvykle bydlících obyvatel (v lokalitě bydlí bez ohledu na trvalý pobyt), které bylo v novém sčítání zjišťováno poprvé a mělo by přesněji vypovídat o obyvatelstvu v území.

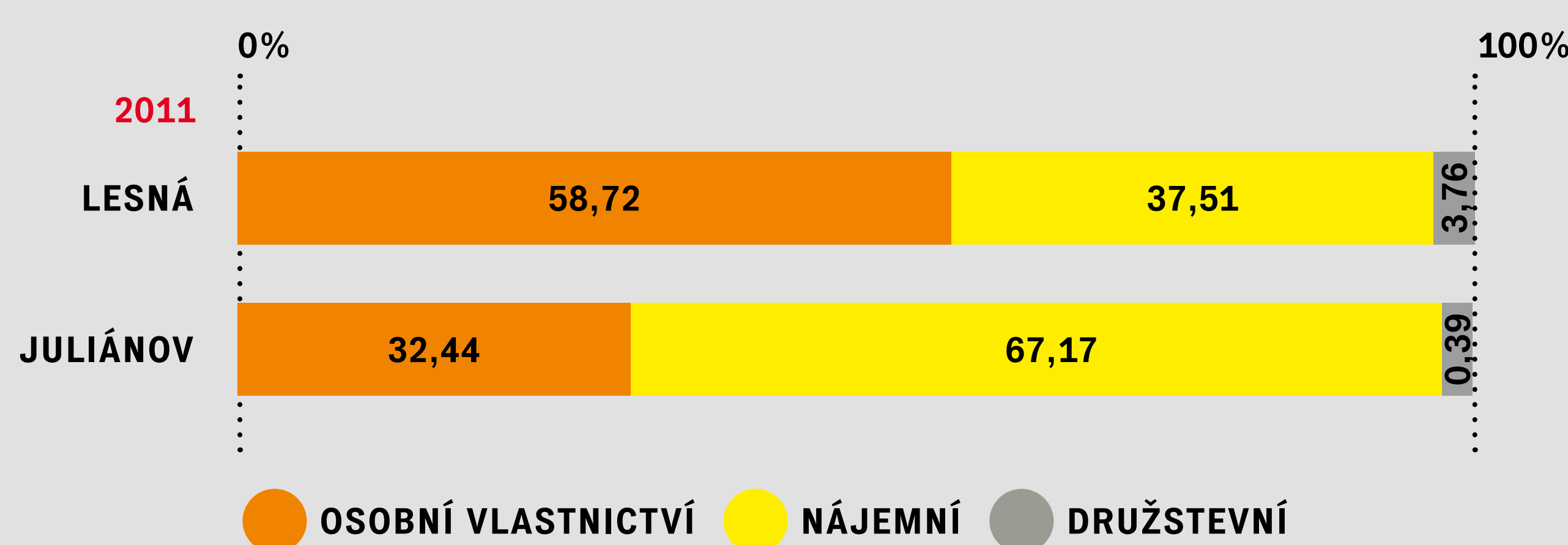
VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURA OBYVATEL STARŠÍCH 15 LET V LETECH 1970 A 2011

Starší věková struktura obyvatel znamená obvykle i nižší úroveň vzdělanosti vzhledem k výrazně horšímu přístupu ke vzdělání v dřívější době ve srovnání s dneškem. To ovšem není případ sídlíště Lesná. Již v 70. letech patřili obyvatelé sídlíště k nadprůměrně vzdělaným. Podíl vysokoškoláků byl téměř 14 % (oproti 9 % v Brně) a podíl středoškoláků s maturitou 30 % (v Brně 21 %). Velmi nízký byl pak podíl obyvatel s jen základním vzděláním (28 %, v Brně 40 %). Ještě více to vynikne ve srovnání se sídlíštěm Juliánov, kde žilo v roce 1970 jen 9 % vysokoškoláků a 21 % středoškoláků s maturitou. Dnes je sice vzdělanostní struktura Lesné jen o málo lepší než v Brně, nicméně mezi dalšími brněnskými sídlíšti je rozhodně nadprůměrná. S 26 % podílem vysokoškoláků předčí Lesná i sídlíště mnohem mladší.

SLOŽENÍ EKONOMICKY AKTIVNÍCH OBYVATEL PODLE ODVĚTVÍ EKONOMICKÉ ČINNOSTI V LETECH 1970 A 2011

S vyšší vzdělaností obyvatel sídlíště Lesná koresponduje i nadprůměrný podíl lidí pracujících ve službách, který byl patrný dokonce už v roce 1970. Mezi lety 1970 a 2011 poklesl v důsledku stárnutí sídlíště počet ekonomicky aktivních obyvatel na méně než polovinu, a tak ubylo zaměstnaných v průmyslu i službách. Pokles pracujících v průmyslu byl však mnohem větší (o 80 %) a proto se i výrazně snížil jejich celkový podíl. Dnes pracuje v některém z odvětví služeb celkem 76 % ekonomicky aktivních obyvatel. V Brně je tento podíl 73 %.

PRÁVNÍ UŽÍVÁNÍ BYTŮ V BYTOVÝCH DOMECH V ROCE 2011

Téměř 60 % obydlených bytů na sídlíšti Lesná je užíváno obyvateli, kteří ho mají v osobním vlastnictví. To je největší podíl ze všech sledovaných brněnských sídlíšť. Dá se tedy říci, že většina obyvatel sídlíště bydlí ve svém vlastním bytě. Pro srovnání na sídlíšti Juliánov je podíl takovýchto bytů pouze něco málo přes 30 % a naopak většinu bytů (téměř 70 %) si obyvatelé pronajímají, často od města.

(PŮVODNĚ SÍDLIŠTĚ ČESKOSLOVENSKO-SOVĚTSKÉHO PŘÁTELSTVÍ)

„JSOU TO MĚSTA MLADÝCH, STOVKY DĚTÍ V NICH ZPÍVAJÍ NEOPAKOVATELNÉ PASTORÁLE ŽIVOTA. ŽE VÝSTAVBA SÍDLIŠTĚ ČESKOSLOVENSKO-SOVĚTSKÉHO PŘÁTELSTVÍ NENÍ POETICKOU ZÁLEŽITOSTÍ? MUSEL BYS PROŽÍT DEN MEZI STAVBAŘI A POTOM BÝT SVĚDKEM RADOSTI OBYVATEL.“

(Brněnský večerník, 16. dubna 1976)

INFO

Lokalita

→ Katastrální území Bohunice, Starý Lískovec. Areal vymezený ulicemi Jihlavskou, dopravními přívaděči, dálnicí a ulicemi Ukrajinskou s kolonií garáží.

Projekt

→ Jaroslav Ryška, Stavoprojekt, krajská projektová a inženýrská organizace v Brně – vedoucí projektant sídliště v letech 1972–1974
→ Pavel Krchňák, Stavoprojekt, krajská projektová a inženýrská organizace v Brně – vedoucí projektant sídliště v letech 1974–1979
→ Vítězslav Vaněk – vedoucí projektant inženýrských sítí
→ Jaroslav Radkovič, Mečislav Borecký, Jaroslav Pípa, Ladislav Volák, Roman Zajíc, Miroslav Dufek, Jan Špaček, Vladimír Palla, Jan Doležal a Antonín Mikulec – projektanti a inženýři

Realizace

→ Pozemní stavby, národní podnik Brno – generální dodavatel
→ Vodohospodářské stavby, národní podnik Brno, Prefa, národní podnik Brno – hlavní subdodavatelé
1972–1983 (bytová výstavba, do roku 1988 občanská vybavenost)
1984–1986 (přestavba)

Investor

→ Národní výbor města Brna, zastoupený Investprojektem Brno (od roku 1979 Brnoinvestou)

URBANISTICKÝ KONCEPT

Architekti pojali obytný soubor na území Bohunice a Starého Lískovce (pro celé sídliště se žilo označení Bohunice) jako samostatnou městskou čtvrť bez nutnosti vazby na centrum Brna. V rámci sídliště mělo být vybudováno obchodně správní centrum, které svou „velikostí a důležitostí bude jedním ze tří hlavních center na území města“ (Jiří Večeřa, Rodí se nové předměstí Brna, *Brněnský večerník*, 2. 2. 1976). Pro svou velikost bylo sídliště rozděleno na šest samostatných obytných okrsků, které měly mít své jesle, mateřské a základní školy, obchody i služby. Sídliště tvoří především rozsáhlé, v půdoryse zalamané blokové bytové domy jednotné **podlažnosti**. Nepravdělná seskupení bez patrných souvislostí vytvářejí nepřehledné prostředí, a jak napsal historik umění Miroslav Divina, „organizační logiku do struktury nevnáší ani dopravní tepny, včetně tramvajového koridoru protínajícího celé sídliště, který je svým způsobem překážkou pohybu uvnitř obvodu.“

Původní Starý Lískovec zůstal zachován, stavělo se jen na volných plochách, v případě Bohunice musela sídliště ustoupit část staršího domovního fondu. Vlivem polohy na vyvýšeném horizontu města se sídliště výrazně uplatňuje v celkových panoramatech Brna – vytváří novodobou hrubou s nezanedbatelným psychologickým účinkem.

TECHNOLOGIE / TYPY BYTŮ

Bytové domy využívají nový konstrukční a dispoziční systém B 70. Ten měl v 70. letech osvěžit produkci o typ kombinující příčný a podélný nosný systém a také různé rozpony. Architekturu obytných budov však degradovala absence detailu, plášť je z celostěnových panelů, okna jsou nedělená, otočná. Svým výrazem se tak domy v Bohunicích a Starém Lískovci blíží prvním panelákům z konce 50. let (například řadě G 57). Určitým pokrokem se stala větší plošná výměra, prostorné balkony a lodžie, jejichž počet se však v rámci racionalizace výstavby postupně snižoval. Zastoupeny zde byly byty všech kategorií, tj. pro jednu až šest osob.

UMĚLECKÁ DÍLA

Na sídlišti se podařilo uplatnit řadu kvalitních a invenčních výtvarných děl (*Táta-letadélko* a *Beran* Antonína Nového, *Vítěz Františka Navrátila*, *Pět segmentů kruhu* Dalibora Chatrného či *Venuše* Vladimíra Drápa). Průvodní dokumentace k uměleckým dílům byla po roce 1989 skartována a tak bylo určování autorství v některých případech téměř detektivním pátráním. K dominantním prostorovým realizacím patří pětimetrový objekt *Tulipán*, „vykovaný uměleckým kovářem Fredi (Alfred) Habermannem. Symbolizuje přátelství a sedm dnů v týdnu“ (komentář k fotografii Miroslava Lauterbacha, *Brněnský večerník*, 7. 4. 1983). Zachovaná boží muka byla zakomponována do symbolického obecního vinohradu při Úřadu městské části Brno-Bohunice.

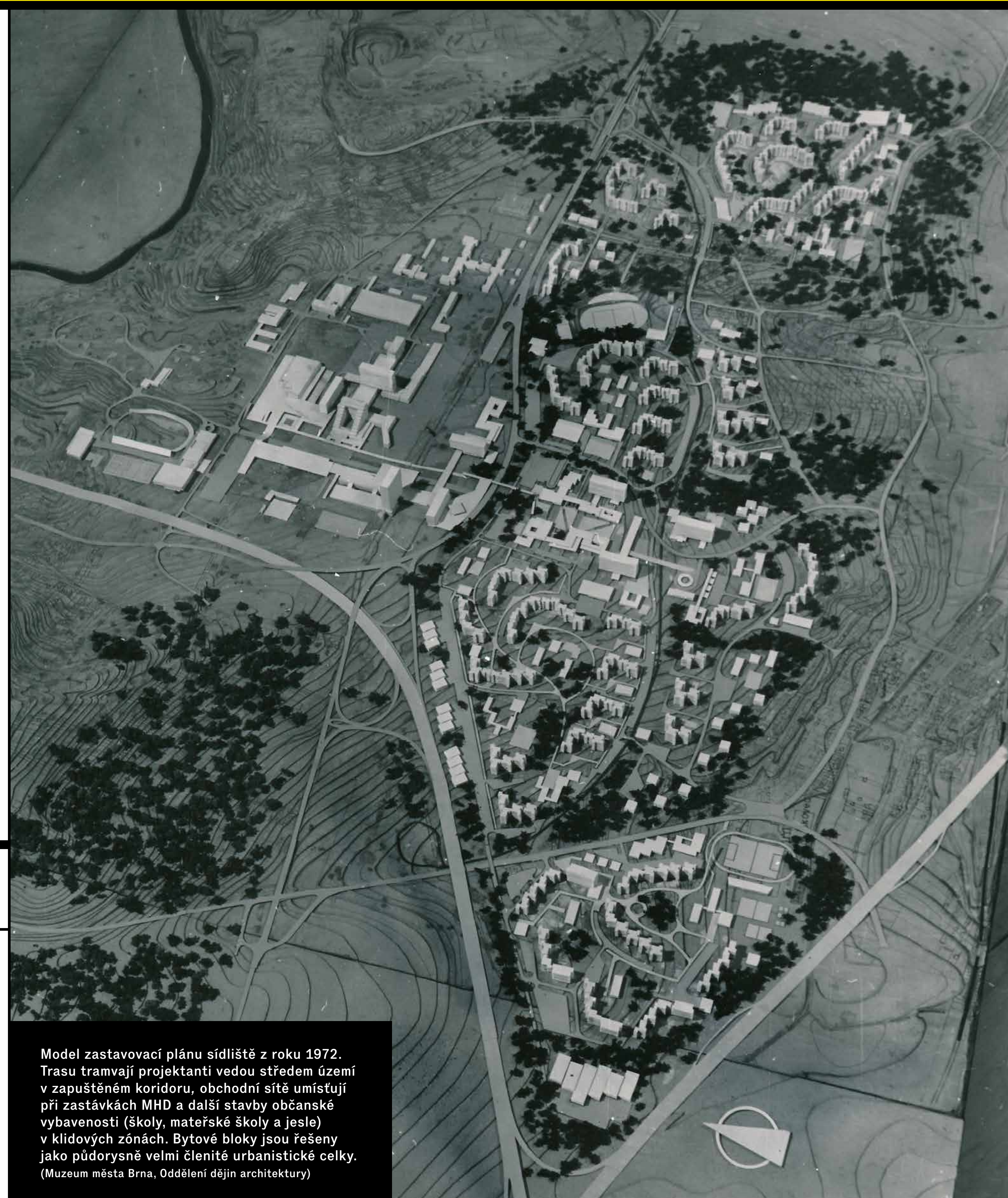
SÍDLIŠTĚ DNES

Po roce 2000 byly postupně zateplovány pláště bytových domů a vyměňována okna. V roce 2004 začala první etapa regenerace sídliště Bohunice-jihovýchod, rozsáhlý projekt obnovy zeleně i občanské vybavenosti. Druhá etapa probíhá od roku 2011 v severozápadní části lokality. Na sídlišti vznikla také sportovní hala a upraven byl frekventovaný veřejný prostor před poliklinikou ve Starém Lískovci.

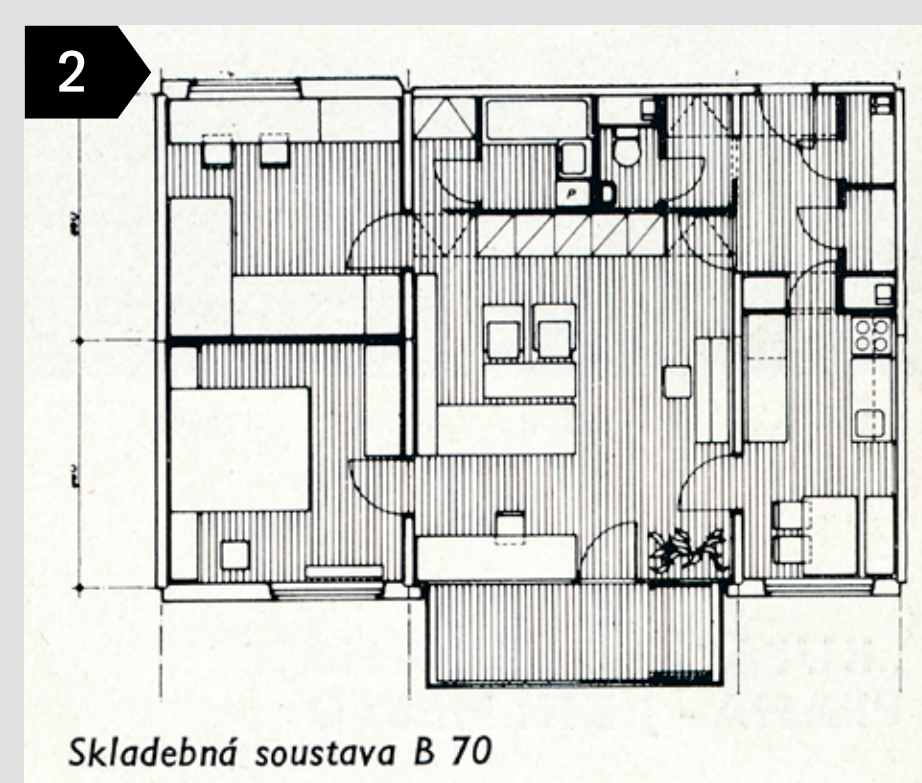
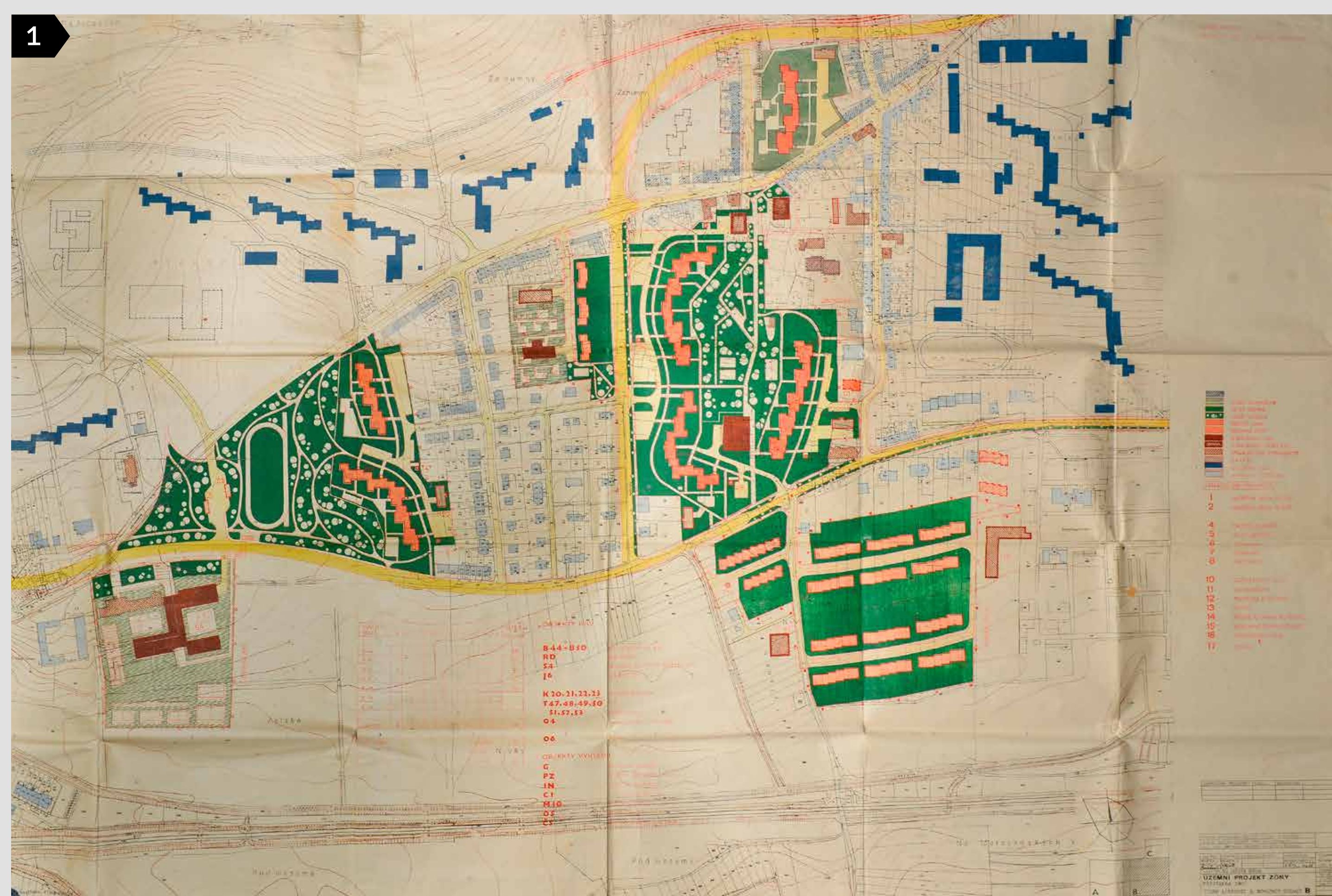
1 – Územní projekt zóny Bohunice – zástavba v sektoru vymezeného ulicemi Hraničky (v prodloužení Elišky Přemyslovny) a Lány (v prodloužení Vyhliďalova), 1977. Výsledná realizace s tímto návrhem nekoresponduje, na papíře zůstal například soubor rodinných domů u ulice Podsedky. (Archiv města Brna, sbírka map a plánů)

2 – Skladebná sestava B 70 – dispoziční řešení čtyřpokojového bytu s návrhem rozmístění nábytku; konzultant architekt Jaroslav Šmídek, pracovník Vývoje nábytkářského průmyslu v Brně. (reprofoto: Architektura ČSSR, 1972)

3 – Plastika *Pět segmentů kruhu* od Dalibora Chatrného z roku 1982 (beton a polyuretanová barva). Interaktivní objekty jsou situovány v klidové zóně při ulici Onderská, Starý Lískovec. (foto: Miloš Strnad, 2015)

Model zastavovacího plánu sídliště z roku 1972. Trasu tramvajů projektanti vedou středem území v zapuštěném koridoru, obchodní síť umísťují při zastávkách MHD a další stavby občanské vybavenosti (školy, mateřské školy a jesle) v klidových zónách. Bytové bloky jsou řešeny jako půdorysně velmi élanitě urbanistické celky. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

Skladebná soustava B 70

BOHUNICE A STARÝ LÍSKOVEC

(PŮVODNĚ SÍDLIŠTĚ ČESKOSLOVENSKO-SOVĚTSKÉHO PŘÁTELSTVÍ)

PŘÍBĚH SÍDLIŠTĚ

Původní pojmenování dostalo sídliště Československo-sovětského přátelství za „pomoc“ při vzniku nové panelárny v Brně-Chrlicích se sovětskou technologií výroby. Záměru výstavby předcházely soutěže v letech 1963 a 1969. Na základě výsledků druhé soutěže pak odbor výstavby brněnského Národního výboru vypracoval stavební program, který byl předán k zpracování brněnskému Stavoprojektu. Vzhledem k absenci pramenů a dalších zdrojů nelze získat představu o soutěžních návrzích ani následně projektové dokumentaci. Publikovaná urbanistická studie sídliště (1972) s výslednou podobou území nekoresponduje. Určit dnes podíl práce jednotlivých projektantů je velmi problematické, rozhodující roli při realizaci navíc hrály dodavatelské organizace v čele s Pozemními stavbami. Mnohé návrhy a řešení projektantů byly eliminovány v neprospěch výsledné podoby sídelního celku.

Výstavba velmi citelně zasáhla do života zdejších obyvatel. Půda, na níž hospodařily celé generace, stromy, domy – vše muselo ustoupit staveništi. K nejvíce devastující asanaci došlo

při tzv. „přestavbě Bohunic“, kdy na části původního jádra obce v letech 1984–1986 vyrostl obytný soubor dvanáctipodlažních domů typu B 70/R s 1350 byty. Osamělou připomínkou devastace historického centra Bohunic i absolutního diktátu zprůmyslněného stavebnictví je kaple sv. Cyrila a Metoděje.

Výstavba inženýrských sítí a bytových domů probíhala podle zpracovaných harmonogramů, ale základní občanské vybavení se opožďovalo, a tak bylo nutné dělat náhradní opatření – v bytových domech byly umístěny provizorní ordinace, prodejny a minijesle. Během realizace byly také z výstavby vypouštěny celé objekty, a byla tak narušena komplexnost sídelního celku. Ve fázi projektové přípravy zůstalo například obchodně-společenské centrum v prostoru Mikuláškova náměstí. To vše ovlivňovalo utváření vztahu obyvatel k novému sídelnímu celku a přinášelo řadu problémů. Od roku 1978 řešili zástupci bytového družstva také opakovaně přemnožení komárů, které souviselo se zaplavením instalačních podlaží bytových objektů fekáliemi a vodou. Příčinou bylo ne-

dostatečné utěsnění kameninové kanalizace a prolomování jejích přípojek v důsledku nedodržení technologických postupů.

V roce 1989 byl v rámci požadavku „zabránění úniku tepla z bytů“ experimentálně upraven blok domů v Irkutské ulici – fasády domů překryl hliníkový vlnitý plech, pod nímž byla izolační hmota, na štitové stěny byla použita bílá plastická hmota, tzv. Dekorplast.

Architekt **Pavel Krchňák** (1924–1979), pro něhož kontroverzní projekt bohunického sídliště znamenal ústup z prestižních pozic i jistou profesní dehonestaci, byl jedním z vedoucích týmu projektantů, ve kterém se objevuje mimo jiné jméno **Miroslava Dufky** (*1933). Architekt a urbanista Dufek se v brněnském Stavoprojektu věnoval zejména stavbám škol, které se mnohdy staly vzorovými prototypy a inspirací pro řadu projektantů. Neméně významné jsou jeho panelové bytové domy a střeška občanského vybavení, například areál Lučina na Lesné. V rámci bohunického sídliště realizoval budovy mateřské a základní školy.

Do projekčního týmu patřil také architekt **Jaroslav Ryška** (1915–1987), další vedoucí projektant. V letech 1951–1957 působil ve funkci ředitele brněnského Stavoprojektu; je spoluautorem návrhu sídliště v Brně-Černých Polích.

Zdroje

- Archiv města Brna, sbírka fotografií; sbírka map a plánů
- Internetová Encyklopedie města Brna: <http://encyklopedie.brno.cz>
- Muzeum města Brna, sbírka Oddělení dějin architektury a fotoarchiv – soukromé archivy
- *Brněnský večerník* [1970–1991]
- Antonín Črha, *Z historie Bohunic*, Brno 2014.
- Miroslav Divina, *Podoby brněnských panelových sídlišť, Brno v minulosti a dnes* 26, 2013, s. 263–295.
- Miroslav Dufek, in: *Anděla Horová (ed.), Nová encyklopedie českého výtvarného umění – dodatky*, Praha 2006, s. 179–180.
- Ivana Karásková, Komáři se žení dál, *Brněnský večerník* XIX, 15. 9. 1988, č. 182, s. 1–2.
- Jana Kořínková – Marika Kupková – Markéta Žáčková (eds.), *Oživit a ozvláštnit. Výtvarné umění v prostoru brněnských sídlišť*, Brno 2012.
- Karel Kuča, *Brno, vývoj města, předměstí a připojených vesnic*, Praha – Brno 2008.
- Foto: Miroslav Lauterbach, *Brněnský večerník* XIV, 7. 4. 1983, č. 68, s. 1.
- *Naše Bohunice* [1991–dosud].
- Foto: Jaroslav Pavliš, *Brněnský večerník* VII, 16. 4. 1976, č. 78, s. 2.
- Lukáš Pecka, *Brněnská sídliště a jejich urbanistická struktura*, dizertační práce FA VUT, Brno 2013.
- Jana Pelánková, *Sídliště Bohunice*, *Brněnský večerník* VII, 4. 5. 1976, č. 87, s. 1, 3.
- *Pozemstav buduje* [1953–1990].
- Sídliště československo-sovětského přátelství v Brně – Bohunicích, *Architektura ČSSR* XXXI, 1972, s. 283.
- J. (–Josef) Unger, Před čtyřmi tisíci lety, *Brněnský večerník* IX, 6. 9. 1978, č. 175, s. 3.
- Jiří Večeřa, Rodi se nové předměstí Brna, *Brněnský večerník* VII, 2. 2. 1976, č. 22, s. 5.
- Renata Vrábellová (ed.), *Brno. Architektura/Architecture 1945–1990*, Brno 2009, s. 202–203.

1 – Panoramatický snímek (zprava) Bohunic a Starého Lískovce z roku 1969, před výstavbou sídliště. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

2 – Ladislav Volák – Vladimír Palla – Jan Doležal: návrh obchodního střediska Kalinka, perspektivní pohled od ulice Běloruské z roku 1972. Třípodlažní objekt na půdorysu protáhlého obdélníku je složený ze tří bloků propojených v nejvyšším podlaží. Stavba byla realizována s dílčími změnami. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

3 – Letecký snímek Bohunic na pohlednici z 90. let vypovídá o výsledné podobě urbanistické struktury sídliště. (Muzeum města Brna, fotoarchiv)

4 – Soudobá mechanizace při výstavbě sídliště na fotografii z roku 1978. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

5 – Výstavba obytných celků zachycená v roce 1977. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

6 – Koridor tramvajové linky protínající sídliště na fotografii z roku 1981. (Muzeum města Brna, fotoarchiv, foto: Karel Šabata)

7 – Typizovaný objekt prodejny (Ukrajinská 1) na snímku z roku 1974. Vlevo rozestavěná mateřská škola s jeslemi (Arménská) a v pozadí bloková zástavba ulice Gruzinská. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

8 – Atrium základní školy Arménská na záběru z roku 1978. Byl zde použit moderní koncept dispozičního uspořádání, tzv. buňkový systém, kde vždy čtyři třídy tvoří jednu buňku s příslušenstvím. Součástí areálu byl i plavecký bazén a sportoviště. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

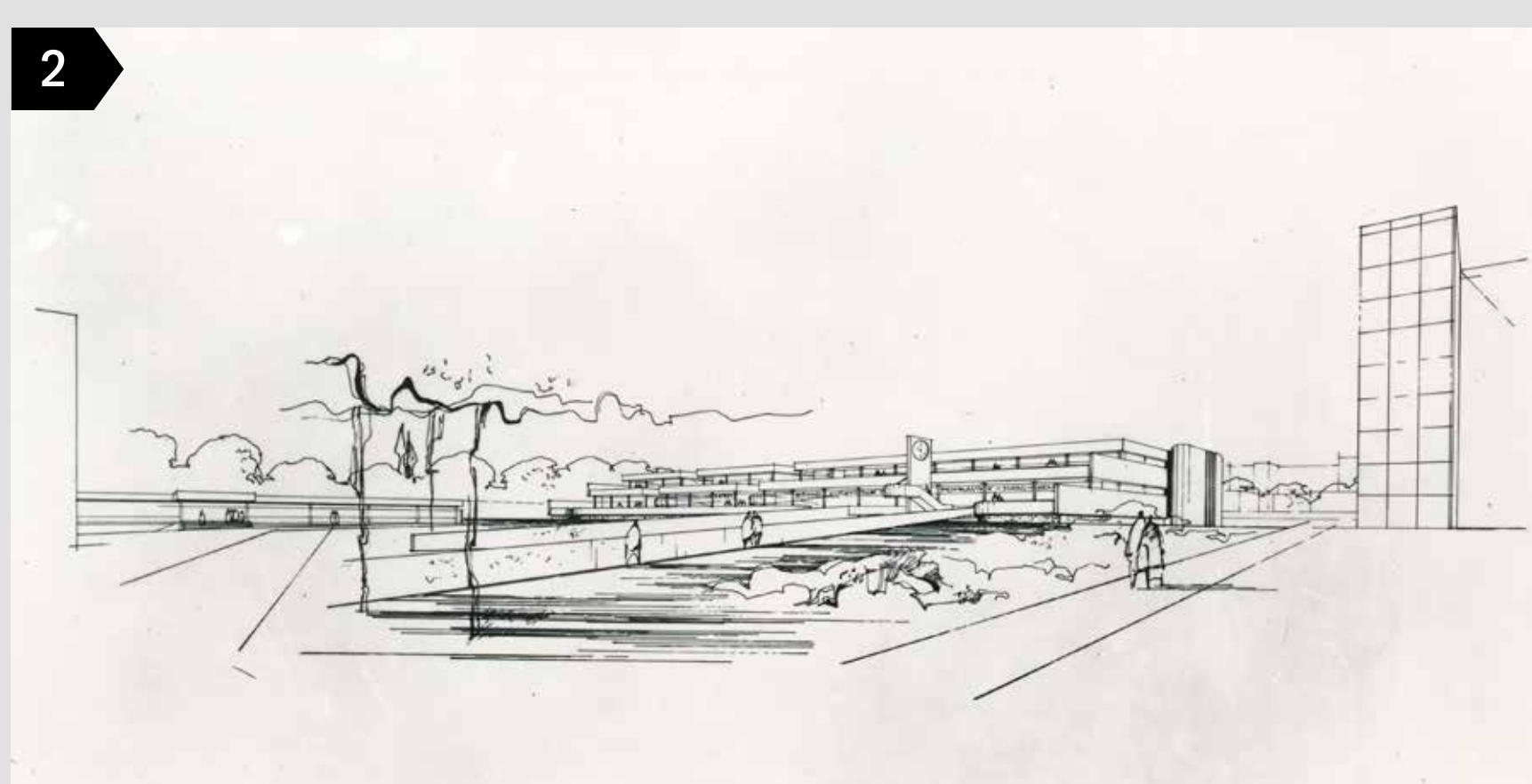
9 – Celkový pohled na areál mateřské školy a jeslí v ulici Uzbecké z roku 1981. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury, foto: Karel Šabata)

10 – Snímek adaptace a nástavby bývalého objektu mateřské školy a jeslí v ulici Arménské. Od roku 1997 je zde dům Naděje, který poskytuje sociální služby seniorům. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

11 – Nejmladší účastníci Běhu přátelství, který v roce 1977 společně uspořádaly tělovýchovná jednotna Tatran Bohunice a mateřská škola Bohuňova k 60. výročí Velké říjnové socialistické revoluce. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

12 – Detail blokové zástavby domů na Mikuláškově náměstí (Starý Lískovec) před komplexní revitalizací v roce 1999 – monochromní fasády, parter s hnědým keramickým obkladem a čitelné dilatační spáry v panelové skladbě. (foto: Renata Vrábellová)

13 – Tzv. humanizace sídliště – dnešní podoba Rolnické ulice. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

(PŮVODNĚ SÍDLIŠTĚ ČESKOSLOVENSKO-SOVĚTSKÉHO PŘÁTELSTVÍ)

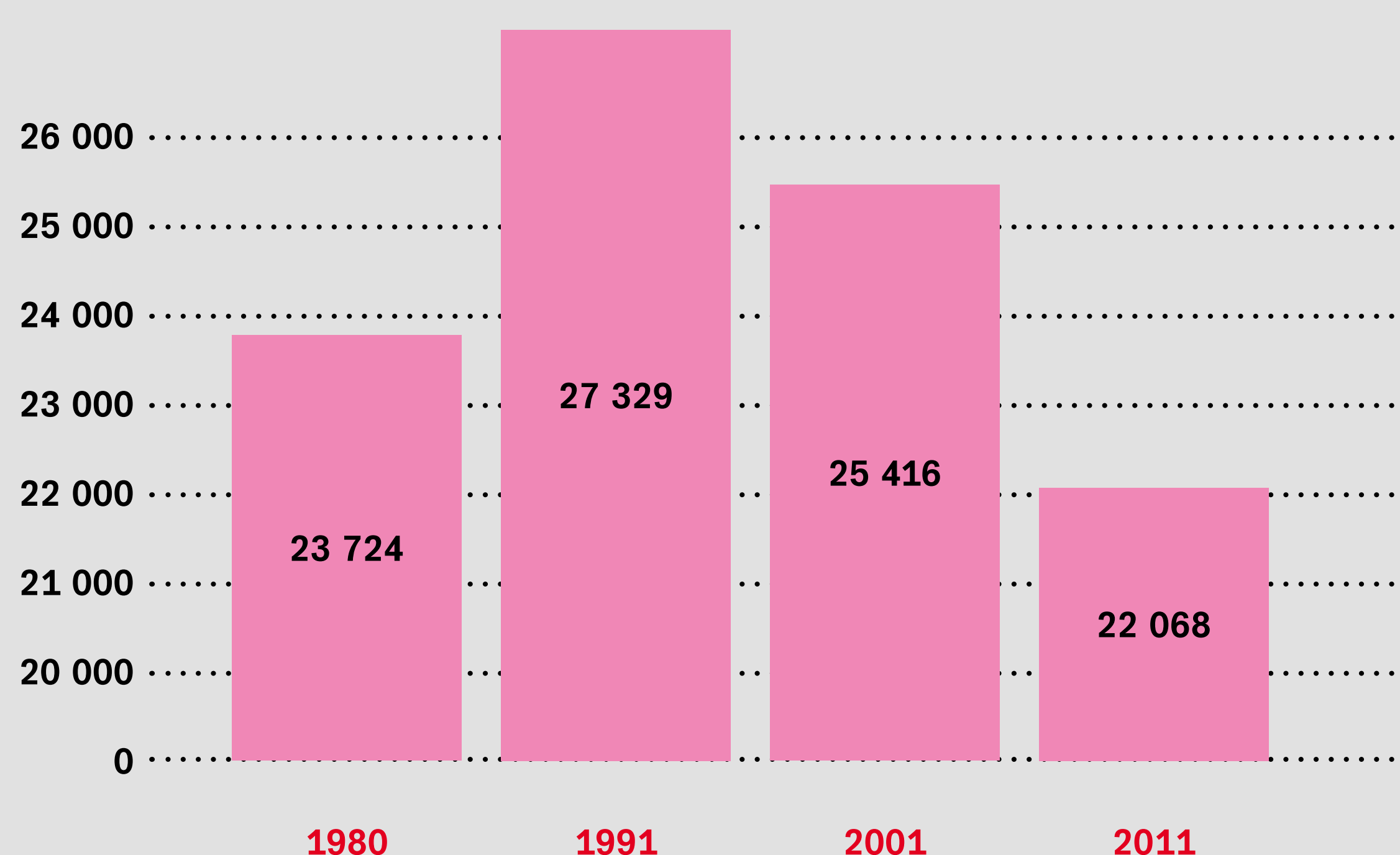
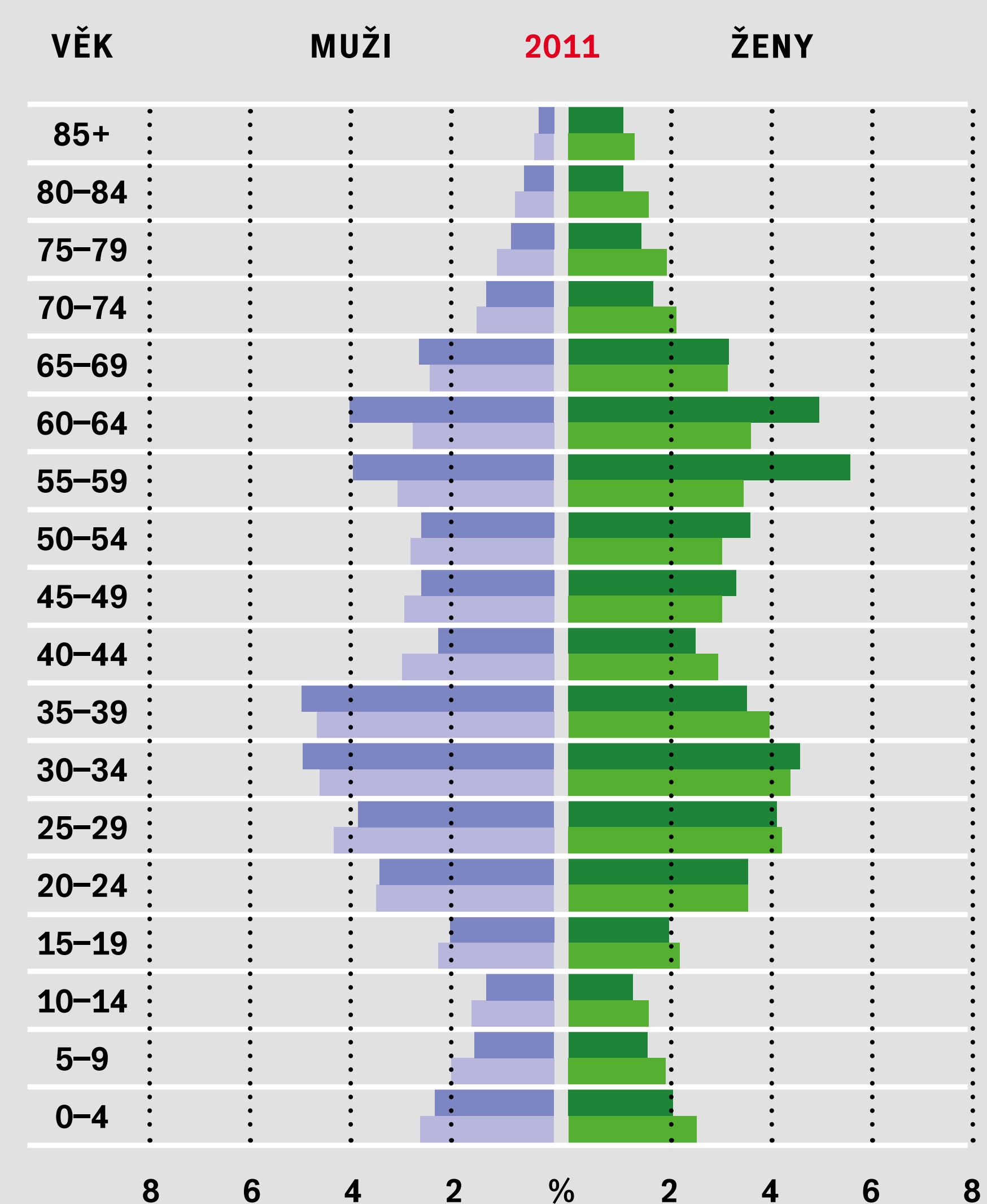
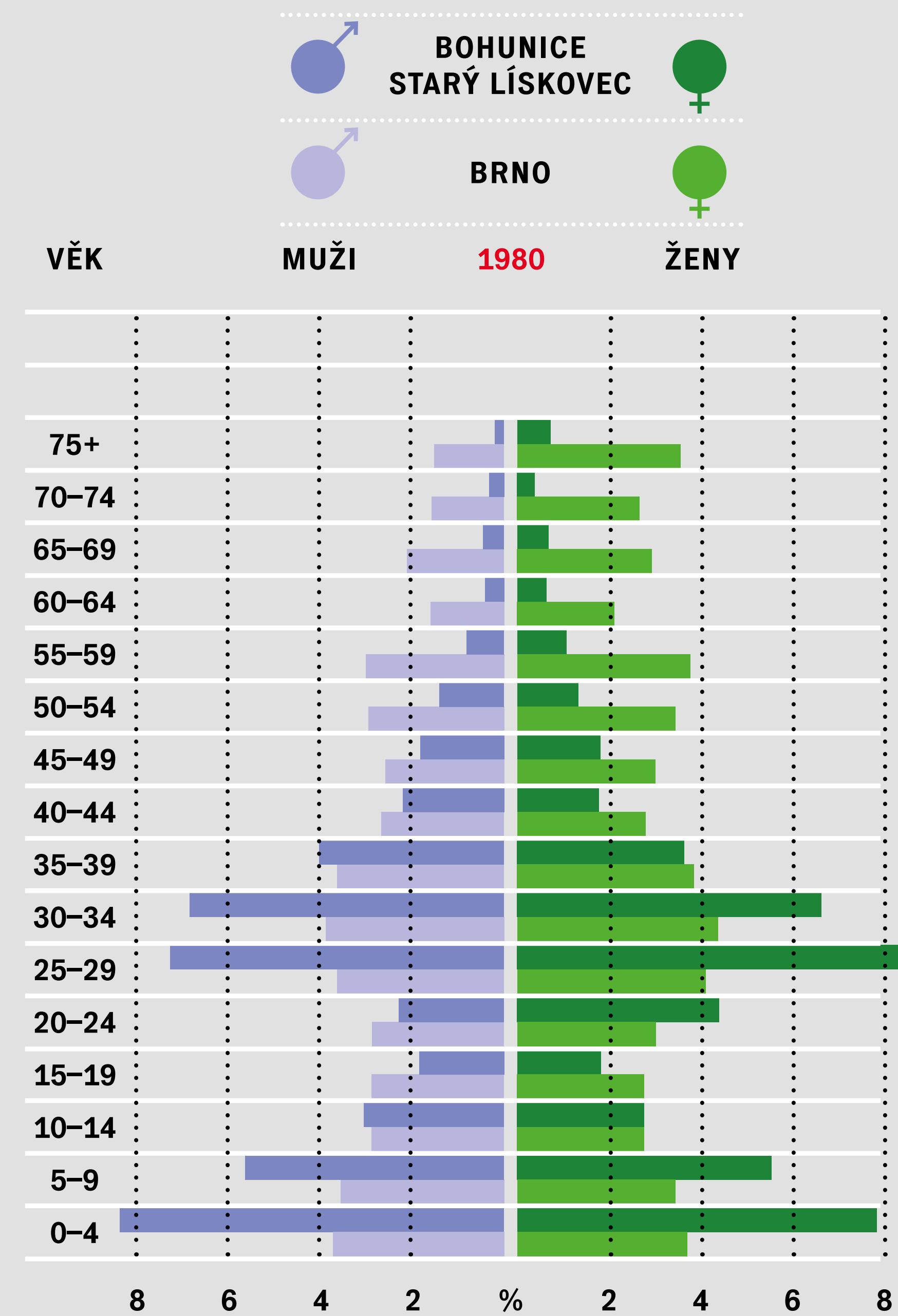
OBYVATELÉ

Sídlíště Bohunice a Starý Lískovec bylo stavěno na přelomu 80. a 90. let 20. století, výstavba tedy začala před rokem Sčítání lidu, domu a bytů a skončila až pár let po něm. Proto jsou do analýzy struktury obyvatel zahrnuta data ze tří sčítání lidu a to z let 1980, 1990 a 2011. V roce 1980 nebylo sídlíště ještě plně obydleno a na začátku 80. let se do něj stále stěhovali noví obyvatelé. Od roku dalšího sčítání lidu (1991) už obyvatel na sídlíšti ubývá. Hodnocení sociální struktury obyvatel zahrnuje území ohraničené ulicemi Jemelkova (ze západu), Jihlavská (od severu) a Ukrajinská (z východu). Celkem 93 % bytů v hodnoceném území je na sídlíšti Bohunice a Starý Lískovec, 3 % bytového fondu tvoří původní zástavba a 4 % nové byty postavené nebo zrekonstruované až po roce 2001.

VĚKOVÁ STRUKTURA OBYVATEL V LETECH 1980 A 2011

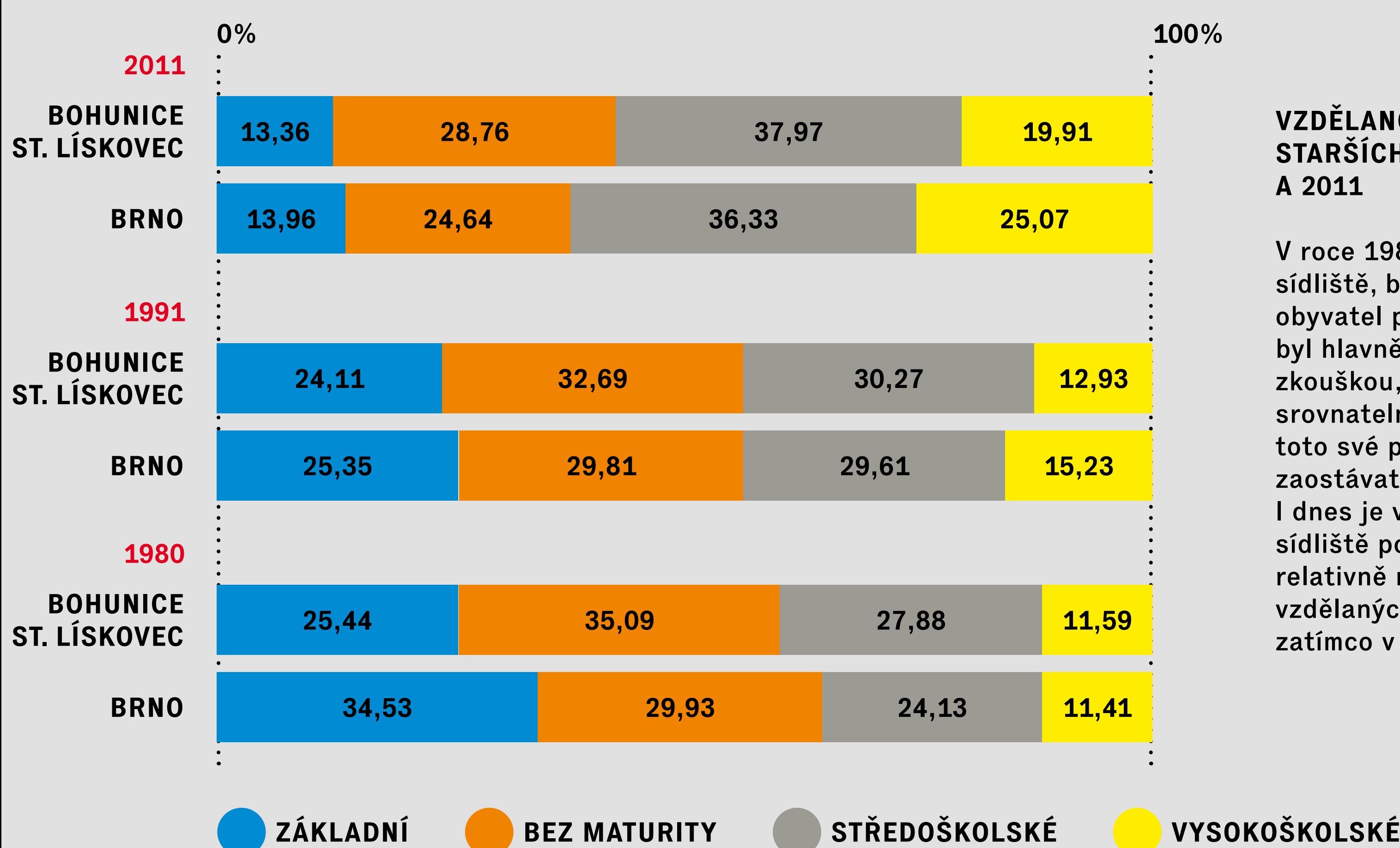
V roce 1980, kdy už na sídlíšti žila většina obyvatel, ale další stěhování je ještě čekalo, byla věková struktura obyvatel podobná jako ve všech nově postavených sídlíštích. Stěhovaly se sem především mladé rodiny s dětmi a podíly těchto věkových skupin byly nadprůměrné. Starších lidí pak bydlelo na sídlíšti minimálně. Na 100 dětí ve věku 0–14 let připadalo pouze 11 osob starších 65 let, v celém Brně to v té době bylo osob 71. Podíl dětí ve věku 0–14 let tvořil 34 % celé populace, což bylo o 13 procentních bodů více než v Brně (21 %). V roce 1991 byla tato dvougenerační struktura ještě patrná, ale už ne tak výrazně a dnes je již mnohem vyváženější a podobnější věkové struktuře obyvatel Brna. Vzhledem k tomu, že lidem, kteří se na sídlíšti v jeho počátcích nastěhovali, je nyní kolem 55 let, lze předpokládat, že stárnutí obyvatel sídlíště ještě čeká. Dnes zde žije 15 % lidí starších 65 let (v Brně 17 %, na sídlíšti Lesná 33 %).

PODÍL DANÉ VĚKOVÉ KATEGORIE NA CELKOVÉM POČTU OBYVATEL

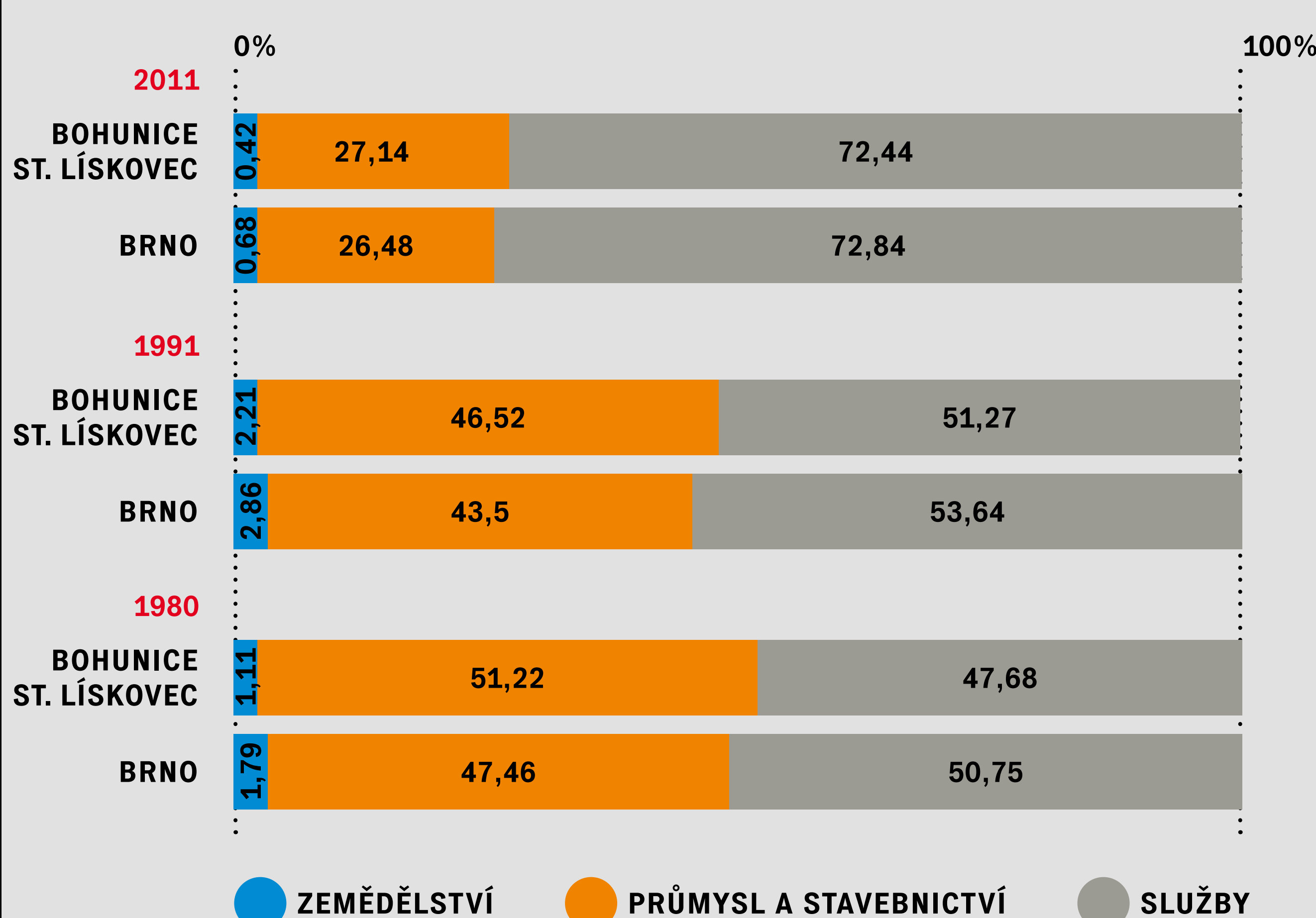
VÝVOJ POČTU OBYVATEL MEZI LETY 1980 AŽ 2011

V roce 1980 žilo na sídlíšti Bohunice a Starý Lískovec již více než 23 tisíc obyvatel a jejich počet se do roku 1991 v souvislosti s pokračující výstavbou navýšil až na 27 tisíc. Od roku 1991 obyvatel ubývá a tento pokles se zrychluje. Zatímco mezi lety 1991 a 2001 klesl počet obyvatel o 7 %, v dalším desetiletí to bylo již o 13 %. V budoucnu lze v souladu s trendy ve vývoji většiny českých sídlíšt očekávat další pokles obyvatel v souvislosti s demografickým stárnutím. To v tuto chvíli není tak intenzivní jako v případech o více než deset let staršího sídlíště Lesná, nicméně z podoby dnešní věkové struktury ho lze očekávat.

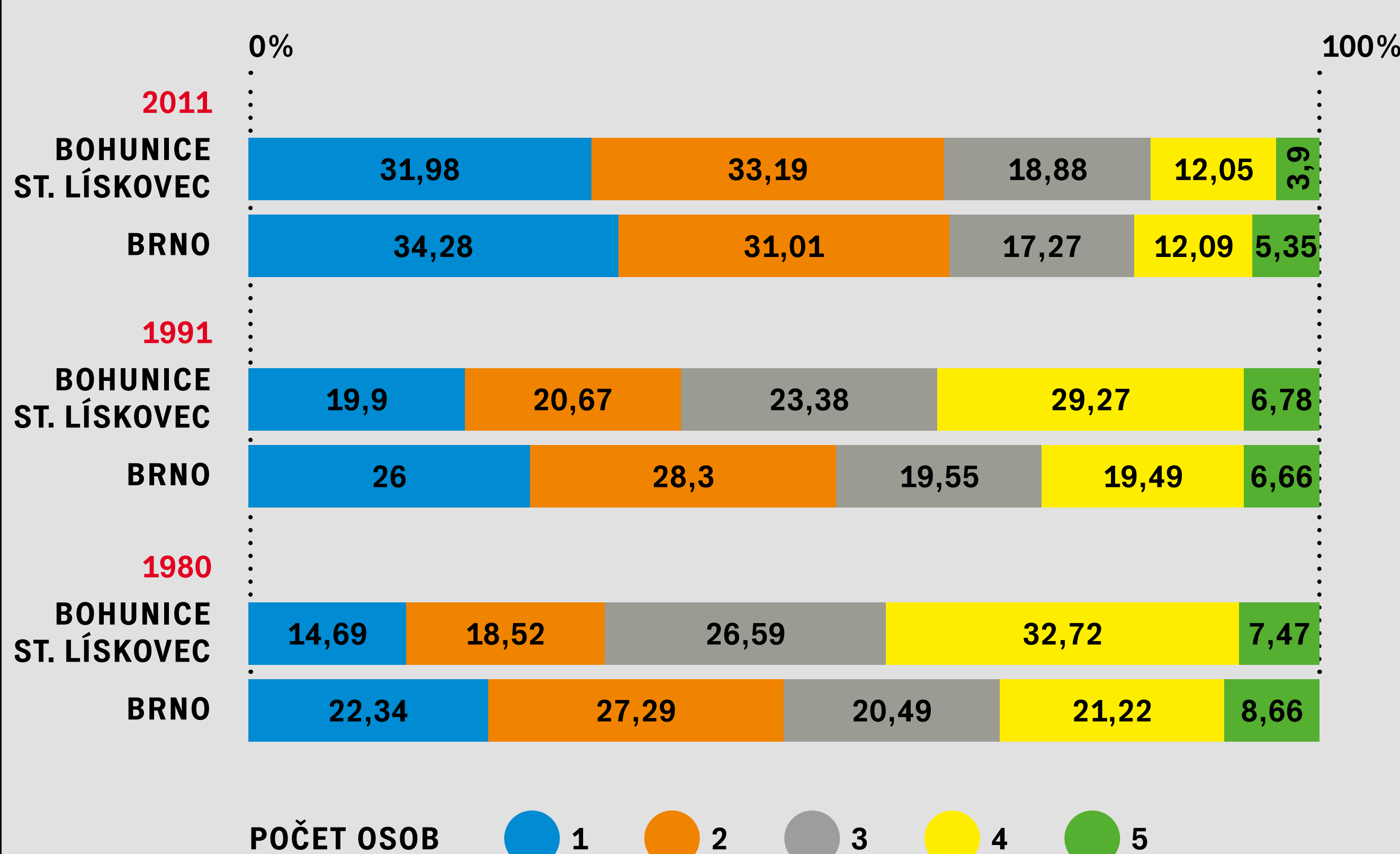
VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURA OBYVATEL STARŠÍCH 15 LET V LETECH 1980, 1991 A 2011

V roce 1980, ještě v průběhu výstavby sídlíště, byla vzdělanostní struktura jeho obyvatel příznivější než ve městě Brně. Vyšší byl hlavně podíl středoškoláků s maturitní zkouškou, počet vysokoškoláků byl s Brnem srovnatelný. O deset let později však sídlíště toto své postavení ztratilo a začalo za Brnem zaostávat hlavně v podílu vysokoškoláků. I dnes je vzdělanostní úroveň obyvatel sídlíště pod průměrem a to hlavně vinou relativně nízkého podílu vysokoškolsky vzdělaných lidí. Těch zde žije pouze 20 %, zatímco v Brně 25 %.

SLOŽENÍ EKONOMICKY AKTIVNÍCH OBYVATEL PODLE ODVĚTVY EKONOMICKÉ ČINNOSTI V LETECH 1980, 1991 A 2011

Po celou dobu své existence má sídlíště Bohunice a Starý Lískovec nadprůměrný podíl lidí pracujících v průmyslu a stavebnictví, i když dnes už jen minimálně. Přesun pracovních sil do terciárního sektoru (služeb) se na proměně zaměstnanecské struktury obyvatel sídlíště projevil výrazněji než v Brně. Počet lidí pracujících v průmyslu poklesl mezi roky 1980 a 2011 o 61 %, v Brně za stejné období o 57 %. Celkem 72 % obyvatel sídlíště dnes pracuje stejně jako obyvatelé Brna ve službách. Nadprůměrný podíl zaměstnaných je v oblasti sociální a zdravotní péče.

DOMÁCNOSTI PODLE POČTU ČLENŮ V LETECH 1980, 1991 A 2011

Vzhledem k nadprůměrnému zastoupení rodin s dětmi byly v roce 1980 na sídlíšti Bohunice a Starý Lískovec nadprůměrné i podíly tříčlenných a čtyřčlenných domácností. Dohromady tvořily 59 % všech domácností, zatímco v Brně pouze 42 %. S postupným stárnutím původních obyvatel však docházelo k zvyšování podílu jednočlenných a dvoučlenných domácností, což bylo patrné již v roce 1991. Dnes jsou podíly všech typů domácností srovnatelné s Brnem. Na jeden obydlený byt připadá průměrně 2,3 obyvatel.

„VINOHRADY – SÍDLIŠTĚ, KTERÉ BY PO SVÉM DOKONČENÍ MĚLO BÝT VIZITKOU BRNĚNSKÝCH URBANISTŮ, DŮKAZEM, ŽE I SÍDLIŠTĚ NEMUSÍ DĚLAT ARCHITEKTUŘE MĚSTA OSTUDU.

(Brněnský večerník, 20. února 1987)

INFO

Lokalita

→ Katastrální území Židenice.
Ulice Žarošická, Věstonická, Jedovnická (obvodové komunikace) s přesahy.

Projekt

→ Jan Doležal, Stavoprojekt, krajská projektová a inženýrská organizace v Brně – vedoucí projektant
→ Miroslav Dufek, Aleš Jenček a Pavel Píšek – projektanti
→ Vítězslav Vaněk – hlavní inženýr projektu
→ Rudolf Nenutil – autor parkových úprav 1978–1980

Realizace

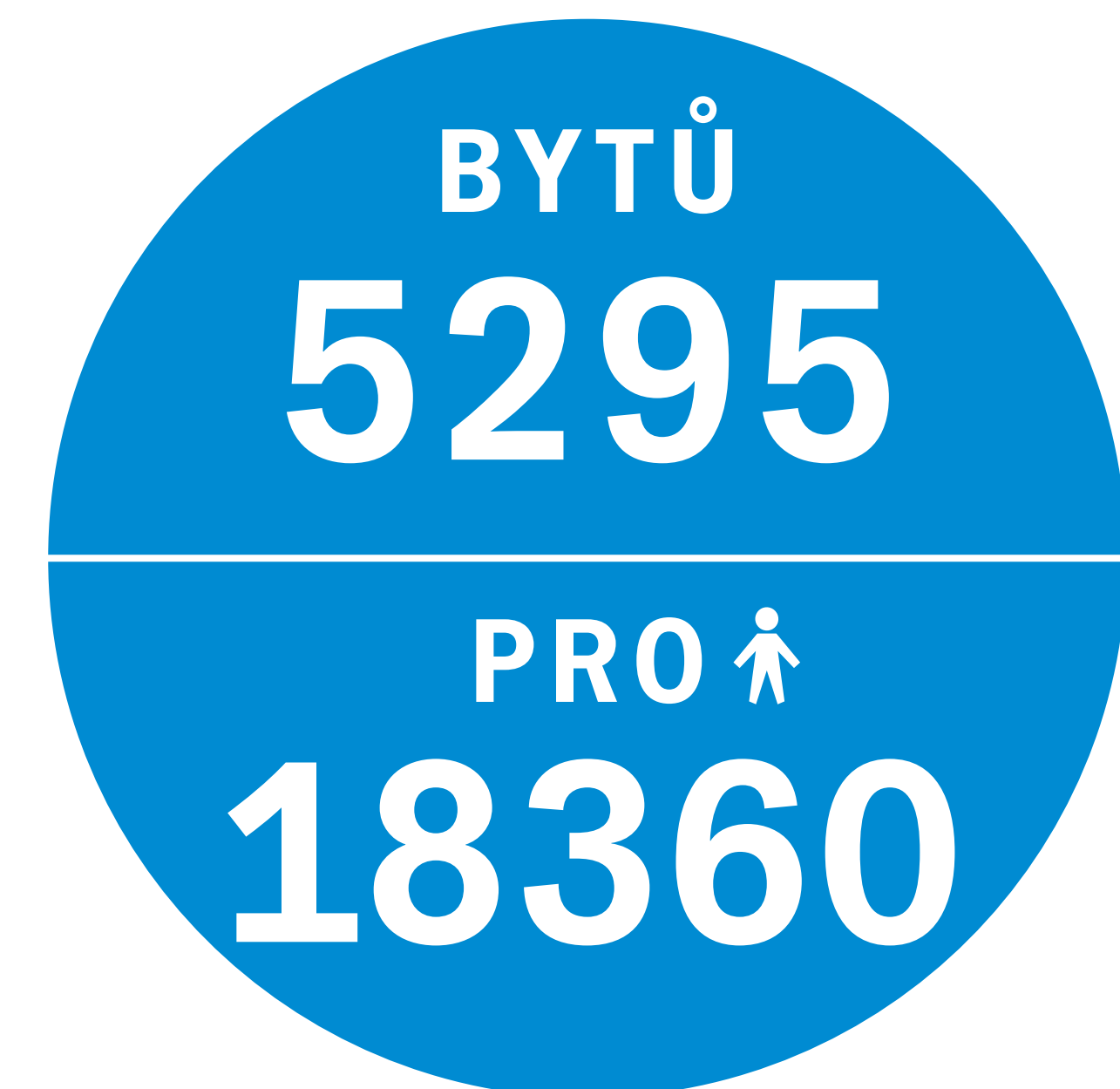
→ Pozemní stavby, národní podnik Brno – generální dodavatel
→ Vodohospodářské stavby, národní podnik Brno, Prefa, národní podnik Brno – hlavní subdodavatelé
1981–1988 (bytová výstavba),
do r. 1992 (občanská vybavenost)

Investor

Národní výbor města Brna, zastoupený Brnoinvestou

Model budoucích Vinohrad v původním záměru architektů. V koncepci sídliště je čitelný postmoderní, ale čistý a racionální rozvrh bydlení s pravoúhlým rastrem ulic. (Architektura ČSSR 39, 1980)

TECHNOLOGIE / TYPY BYTŮ

Věžové a deskové bytové domy vycházejí ze skladebné soustavy B 70, nazvané podle doby a místa vzniku (Brno 1970), která byla při výstavbě Vinohrad (rovněž sídliště Líšeň) modifikována (B 70/R). Domy jsou složeny z jedno- až pětípokojových bytů a průměrná užitková plocha bytové jednotky je 64,3 m² (v Lesné 55 m²). Na Vinohradech také probíhalo ověřování předností silikátových bytových jader s betonovými příčkami, které umožňovaly zvětšení plochy koupelen, prodloužení životnosti obvodových konstrukcí a zlepšení zvukové izolace. Vybavení bytů sanitárním zařízením, kuchyňskou linkou a vestavěnými skříněmi navrhli architekti v rámci běžného standardu.

UMĚLECKÁ DÍLA

Zakázka na drobné prostorové plastiky pro vybrané vinohradské ulice (Blatnická, Vlčnovská, Mikulovská, Valtická) byla příkladem neobvyklé iniciativy ze strany investora. Brnoinvesta je objednala u akademického sochaře Aloise Mikulky. Působivé skulptury, které zároveň plní funkci orientačních směrnic, vytvořil Mikulka s humornou nadsázkou. Před areály základních škol jsou umístěny bronzové busty Jana Amose Komenského (ulice Mutěnická) a Jana Evangelisty Purkyně (Bzenecká) z konce 90. let od neznámých autorů. Atrakcí sídliště se stalo „pohádkové“ hřiště na Valtické ulici s pískovišti, umělými vyvýšeninami, dřevěnými stavbami a zejména skulpturami draků, zpřístupněné obyvatelům v roce 1989.

SÍDLIŠTĚ DNES

V letech 2007–2011 probíhaly rekonstrukční práce na zateplení střech a obvodových plášťů domů, ve většině případů s respektem k původnímu barevnému řešení. Přírodním centrem Vinohrad se stala budova úřadu městské části ve Velkopavlovické ulici dokončená v roce 1996 – parkově upravený předprostor s fontánou evokuje dojem „návisi“.

URBANISTICKÝ KONCEPT

V návrhu bydlení se měla uplatnit jasná racionální skladba. Hlavní projektant sídliště Jan Doležal počítal s návratem „k organizované městské struktuře vyjádřené čtvercovou sítí ulic“ s alejemi a pěšími průchody a usiloval o „soustředění občanské vybavenosti do jednoho centra“, dočteme se v dobovém tisku (Brněnský večerník, 20. 2. 1987). Občanská vybavenost měla být doplněna třemi základními a osmi mateřskými školami, čtyřmi objekty jeslí, zdravotním střediskem, několika pavilony služeb a sportovní halou.

Šachovnicový charakter sídliště, související rovněž s výstavbou kolektorů, dotváří síť obslužných komunikací, vedených rovnoběžně východozápadním směrem, a kolmých severojižních pěších tras (zdvojený chodník se zeleným pásem uprostřed). Hlavní doprava je již tradičně vedena po obvodu. Dominantní polohu Vinohrad zdůrazňuje výrazně barevná struktura výškově gradovaných objektů o 4, 8 a 12 podlažích zasazených v pravidelném rastru. Původně zamýšlená rozloha sídliště byla velkorysejší, nicméně sídliště bylo „na pokyn ‚shora‘ bez dalších diskusí ‚zahuštěno‘ a tedy územně redukováno“, jak stojí v publikaci *Brno-Vinohrady 1981–2001*. Absenci volných prostor přímo v sídlišti kompenzuje lesopark Akátka na svazích k Židenicím a nevyužitě plochy směrem k Líšni a k Hádům.

1 – Pískovcová plastika – uliční směrnic ve Vlčnovské ulici od Aloise Mikulky. Název ulice připomíná Jizdu krále, proslulou lidovou slavnost z Vlčnova. (foto: Miloš Strnad, 2015)

2 – Atrium obchodně společenského centra na Pálavském náměstí s atypickými květináči (betonové skruže) v kombinaci s kruhovými lavičkami na snímku z roku 1995. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

3 – Lavičky s květináči stále slouží k odpočinku. (foto: Jaromír Čajka, 2015)

PŘÍBĚH SÍDLIŠTĚ

Obytný soubor Vinohrady (pojmenování souviselo s vinicemi, které se v této lokalitě rozkládaly ještě koncem 19. století) se nachází na Židenické terase s panoramatickým výhledem na celé Brno. Jedinou původní zástavbou v území byla kolonie dělnických domků z počátku 40. let nazývaná Hamburk (v 80. letech asanována). Myšlenka výstavby obytného komplexu se zrodila v druhé polovině 70. let, kdy bylo nutné řešit nedostatek bydlení ve východní části města v blízkosti továren (Zetor, První brněnská strojírna aj.). Původní projekt předpokládal spíše nižší obytné budovy a více okolní zeleně. V té době se však začalo šetřit půdním fondem, a tak došlo k úpravě konceptu a sídliště bylo zahušťeno věžovými domy.

Projektové práce ani realizace neprobíhaly bez problémů. Ve stádiu vize zůstaly terasové domy či velkorysý návrh hotelu. Jako v případě mnoha jiných sídlišť, ani na Vinohradech se nedařilo dokončovat současně s byty i nezbytnou občanskou vybavenost. Ještě v roce 1986 zde byla jen jedna provizorní prodejna potravin

a lékařská ordinace byla zřízena v upravené bytové jednotce. Komplex centra občanské vybavenosti na Pálavském náměstí měly tvořit tři propojené dvoupodlažní objekty. Před rokem 1989 byl realizován jen jeden z nich, druhý byl ve změněné podobě dokončen v roce 2003, třetí zůstal jen na papíře. Problémem byla dokonce i výsadba trávy a stromů, které opakovaně hynuly vinou špatných půdních podmínek, a teprve po navezení stovek kubíků zeminy se podařilo poskytnout obyvatelům Vinohrad příjemnější životní prostředí.

Spory s „vyššími místy“ se vedly o barevné pojednání domů, tentokrát však projektanti svůj záměr uhájili. Vinohrady se staly prvním brněnským sídlištěm, které necharakterizovala typická panelová šed' – výškové domy získaly červenohnědou fasádu, ty nižší pak syté okrovou.

Vinohrady také patří k prvním obytným celkům, kde se většina inženýrských sítí (s výjimkou kanalizace) ukládala do podzemních kolektorů, snadno přístupných

v případě poruch. Stavbaři do nich tehdy ještě nedokázali bezpečně umístit plynovody, sídliště bylo tedy pouze elektrifikováno. Přesto se vinohradské kolektory staly inspirací pro české i zahraniční odborníky. Bezbariérové byty na Pálavském náměstí spojoval koridor s provozovnou Mety, kde obyvatelé s postižením našli pracovní uplatnění – byl to výjimečný příklad promyšlené koncepce bydlení a sociálních služeb.

Architekt **Jan Doležal** (1944–2003), absolvent Vysokého učení technického v Brně, se po nástupu do Stavoprojektu zabýval zejména projektováním obytných souborů a objektů občanské vybavenosti. Zastával názor, že progresivní metody řešení moderního bydlení „mají budoucnost ve skeletových konstrukcích, které umožní maximální variabilitu vnitřních dispozic, v závislosti na aktuálních potřebách uživatelů“, jak uvádí redaktorka Marcela Válková v *Brněnském večerníku*. K autorskému týmu patřil mimo jiné **Aleš Jenček** (1936–1996), spoluautor (s Viktorem Rudišem a Vladimírem Pallou) československého pavilonu na Expo '70

v japonské Ósace. S těmito architekty Jenček pracoval i na projektu brněnského sídliště Líšeň, kde autorský tým doplnil ještě František Zounek.

Zdroje

- Archiv města Brna, sbírka fotografií
- Archiv Vysokého učení technického v Brně, fond – osobní spisy zaměstnanců a posluchačů
- Internetová Encyklopedie města Brna: <http://encyklopedie.brno.cz>
- Muzeum města Brna, sbírka
- Oddělení dějin architektury
- soukromé archivy
- *Brněnský večerník* [1970–1991]
- *Byt a nábytek*, Praha 1983.
- Jiří Čejka, Radim Zuzela, *Brno – Vinohrady 1981–2001*, Brno 2001.
- Miroslav Divina, *Podoby brněnských panelových sídlišť*, magisterská diplomová práce FF MU, Brno 2010.
- Jan Doležal, *Brno Vinohrady*, *Architektura ČSR XXXIX*, 1980, s. 313–314.
- Jan Doležal – Aleš Jenček, *Centrum* Brno-Vinohrady, *Architektura ČSR XL*, 1981, s. 118.
- Pavlína Lesová, *Brněnská sídliště*, diplomová práce PFF MU, Brno 2011.
- Lukáš Pecka, *Brněnská sídliště a jejich urbanistická struktura*, dizertační práce FA VUT, Brno 2013.
- *Pozemstav buduje* [1953–1990].
- Vlasta Svitáková, Kuchyně v kontejneru, *Brněnský večerník* XIX, 16. 2. 1988, č. 32, s. 1.
- Marcela Válková, *Byty*, domy, města, *Brněnský večerník* XVIII, 20. 2. 1987, č. 38, s. 5.
- *Vinohradský inform (Vinohradský zpravodaj)* [1991 – dosud].
- Renata Vráblová (ed.), *Brno. Architektura/Architecture 1945–1990*, Brno 2009, s. 216–217.
- Lenka Žaludová, *Hody na brněnském sídlišti Vinohrady*, *bylařská práce FF MU*, Brno 2012

1 — Celkový pohled na Vinohrady kolem roku 2005. (Archiv města Brna, sbírka fotografií, foto: Marie Schmerková)

2 — Orientační plán zástavby: osu Vinohrad tvoří Pálavské náměstí, které člení obytný celek na dvě části, severní a jižní. Podobně jako u Líšně, Bohunic nebo Lesné obklopuje sídliště okružní komunikace. Kontrastem k jednoduchému ortogonálnímu řešení uliční sítě je pestré zastoupení rozdílných panelových domů, které však v konečném důsledku tvoří opakující se matici. (reprofoto: *Vinohradský zpravodaj* 2, 2002)

3 — Výstavba Vinohrad za pomoci nejmmodernější mechanizace na fotografii z roku 1984; v popředí snímku bednění základů budoucího panelového domu. (Muzeum města Brna, fotoarchív, foto: Karel Šabata)

4 — Dobový komentář k výstavbě v noci uvádí: „Dobré víno se ve vinohradech neurodí bez tvrdé práce. Bez ní by na Vinohradech nevyrostlo ani nové sídliště. Rozdíli tu však přece jenom je. Ve vinohradech končí práce se západem slunce, na Vinohradech zazní reflektory a pracuje se dál.“ (reprofoto: *Brněnský večerník*, 15. 11. 1984)

5 — Součástí městské hromadné dopravy na sídlišti je od roku 1987 i trolejbusová linka. Snímek z roku 1995 zachycuje smyčku na Pálavském náměstí, v pozadí školu na Valtické ulici a vlevo jeden z odvětrávacích „objektů“ kolektorové sítě Vinohrad. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

6 — Objekty občanské vybavenosti se na Vinohradech budovají ještě na počátku 90. let. Potřeby obyvatel v oblasti zásobování ovocem a zeleninou provizorně zabezpečovala pojízdná prodejna. (reprofoto: *Brněnský večerník*, 22. 5. 1990)

7 — Příkladem racionální výstavby bez zahušňování a záboru zeleně byla konverze výměníků tepla na společenské prostory. Na snímku z roku 1995 je volnočasový dům na Valtické ulici, tzv. Domeček. Vlevo vidíme dvě dřevěné plastiky *Dračí skály* v areálu dětského hřiště. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

8 — Základní škola v Mutěnické ulici postavená podle projektu Jana Doležala využívá montovaný skelet MS-OB. Fotografie z roku 1997 zachycuje areál školy, k němuž patří dvě tělocvičny, atletický ovál a hřiště pro nejmladší školáky. (Archiv města Brna, sbírka fotografií)

9 — Úřad městské části ve Velkopavlovické ulici realizovaný v letech 1994–1996 podle projektu Jana Doležala. Pětipodlažnímu objektu obdélníkového půdorysu dominuje terasa druhého nadzemního podlaží, z níž je vchod do budovy. Horizontálnímu průčelí radnice umocňuje užití pásových oken. Prostranství před budovou má parkovou úpravu s fontánou. (Archiv města Brna, sbírka fotografií, 2001)

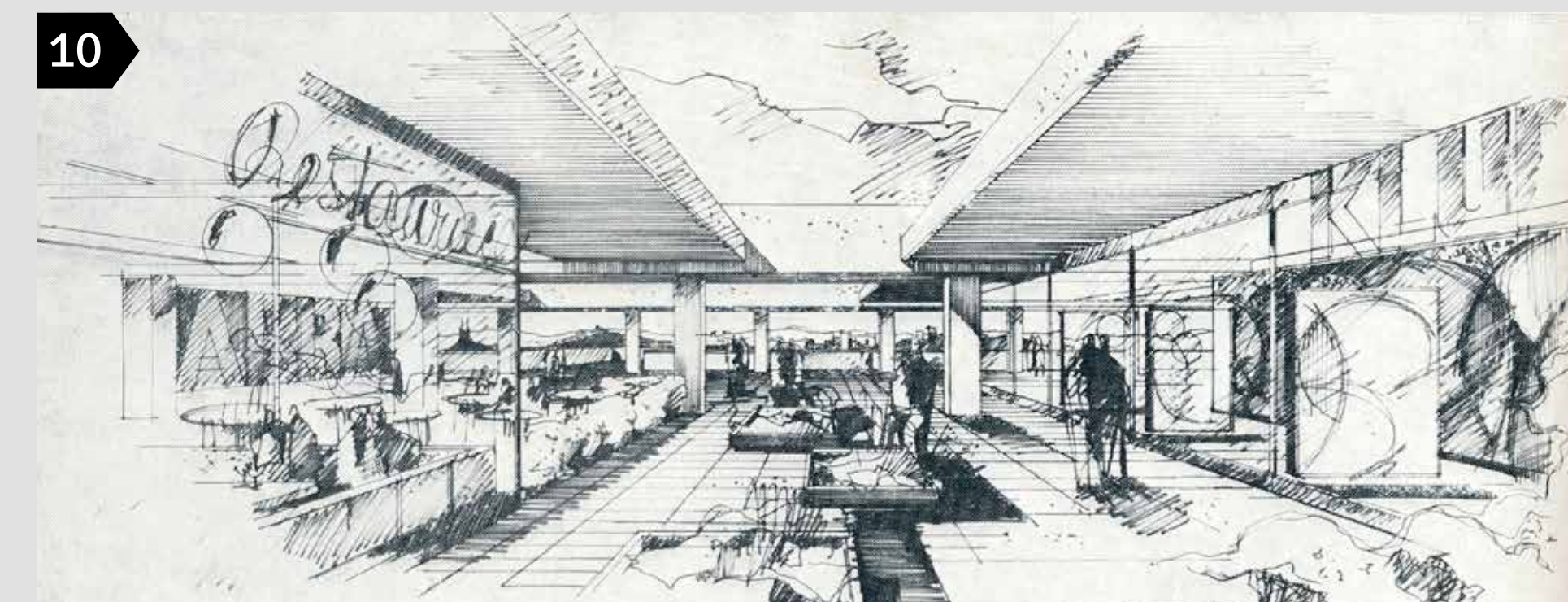
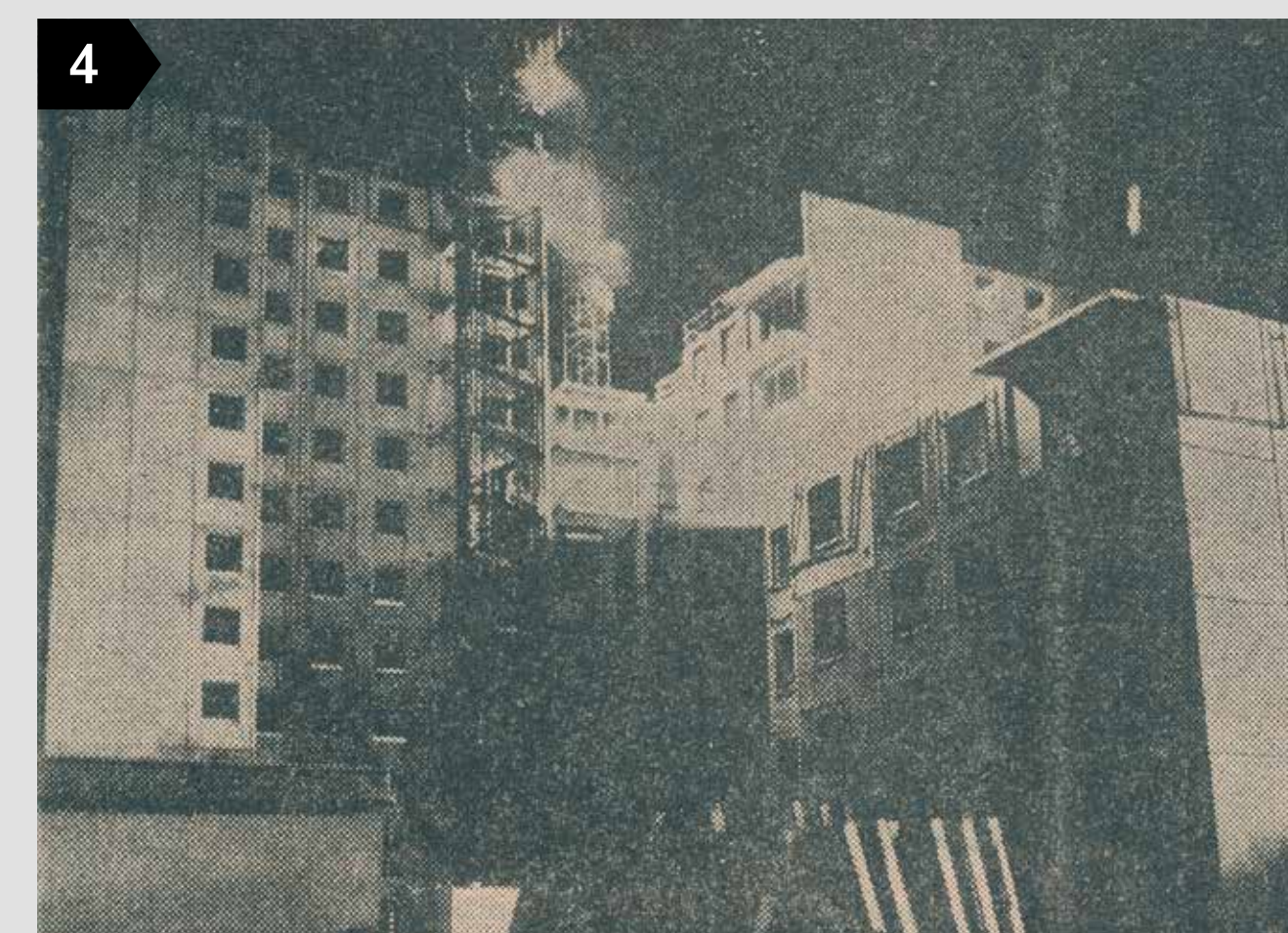
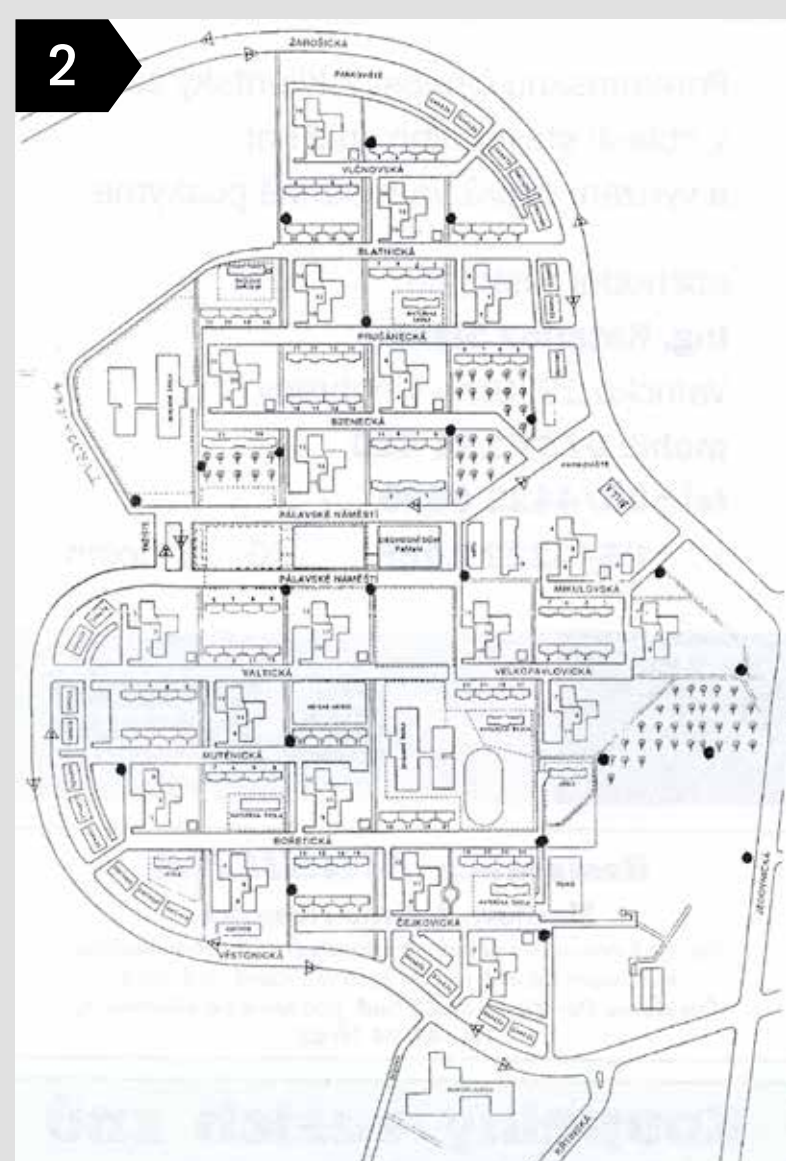
10 — Jan Doležal – Aleš Jenček: návrh obchodně společenského centra sídliště, 1981. (reprofoto: *Architektura ČSSR*, 1981)

11 — Draci odletěli za princeznami – současný stav dětského areálu při Valtické ulici ve zmodernizované podobě již bez pohádkových plastik. (foto: Miloš Strnad, 2015)

12 — Polyfunkční objekt na Pálavském náměstí (ve stavbě od konce 80. let) s obchodními a administrativními prostory i bytovými jednotkami. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

13 — Snímek probíhající revitalizace osmipodlažního panelového domu v Bořetické ulici. K snadnější identifikaci objektu napomáhá trojbarevný geometrický detail na fasádě bočního průčelí, doplněný čitelným názvem ulice i orientačními čísly. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

14 — Vinohradské hody byly poprvé zorganizovány v roce 1996, a to díky skupině žen, která se zajímala o lidové tradice. Vzhledem k jejich nadpočetné převaze se hody nazývaly „bábské“ a pravidelně se konaly až do roku 2001. (B. – *Vinohrady, 1981–2001*, Brno 2001)

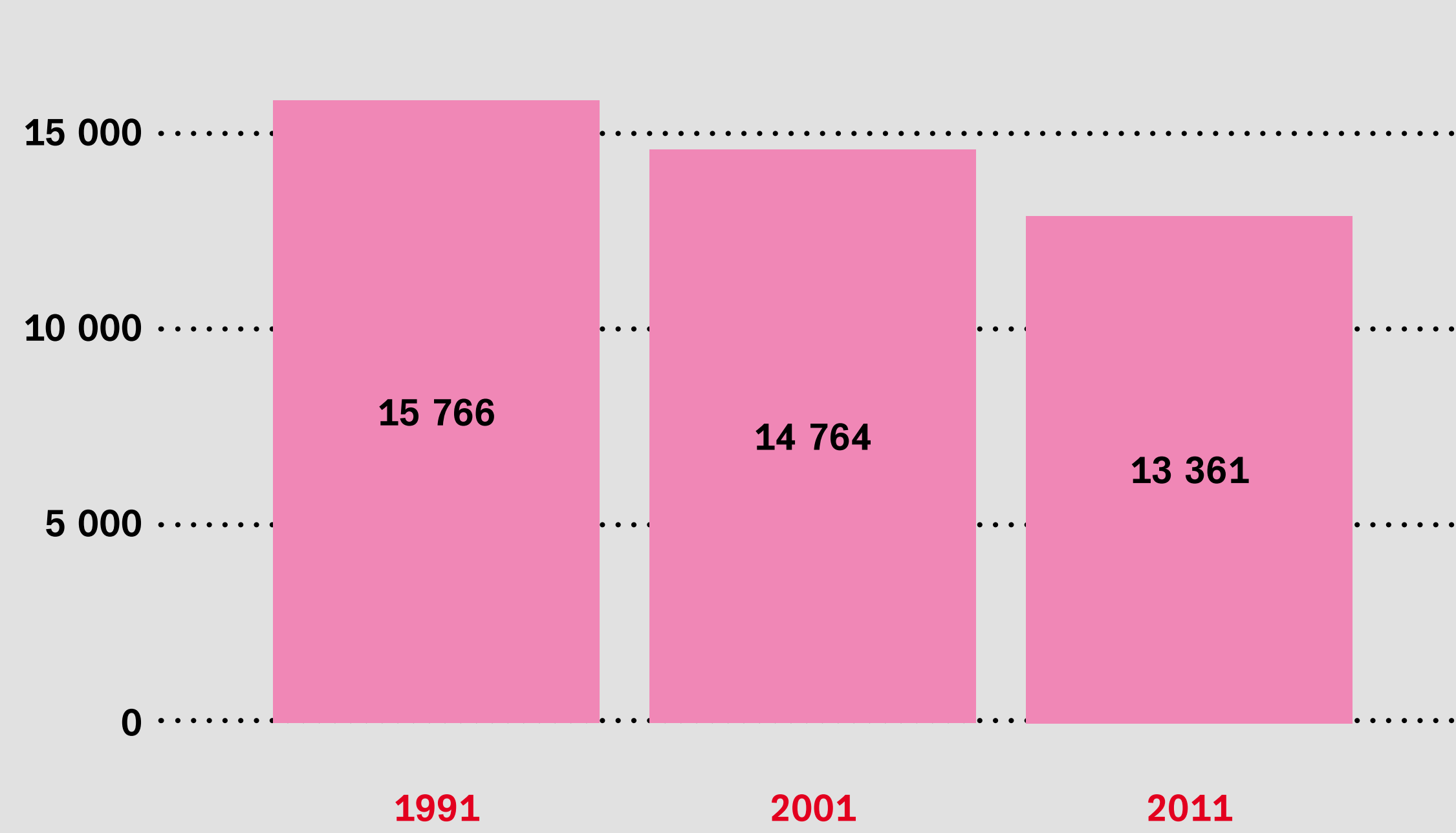
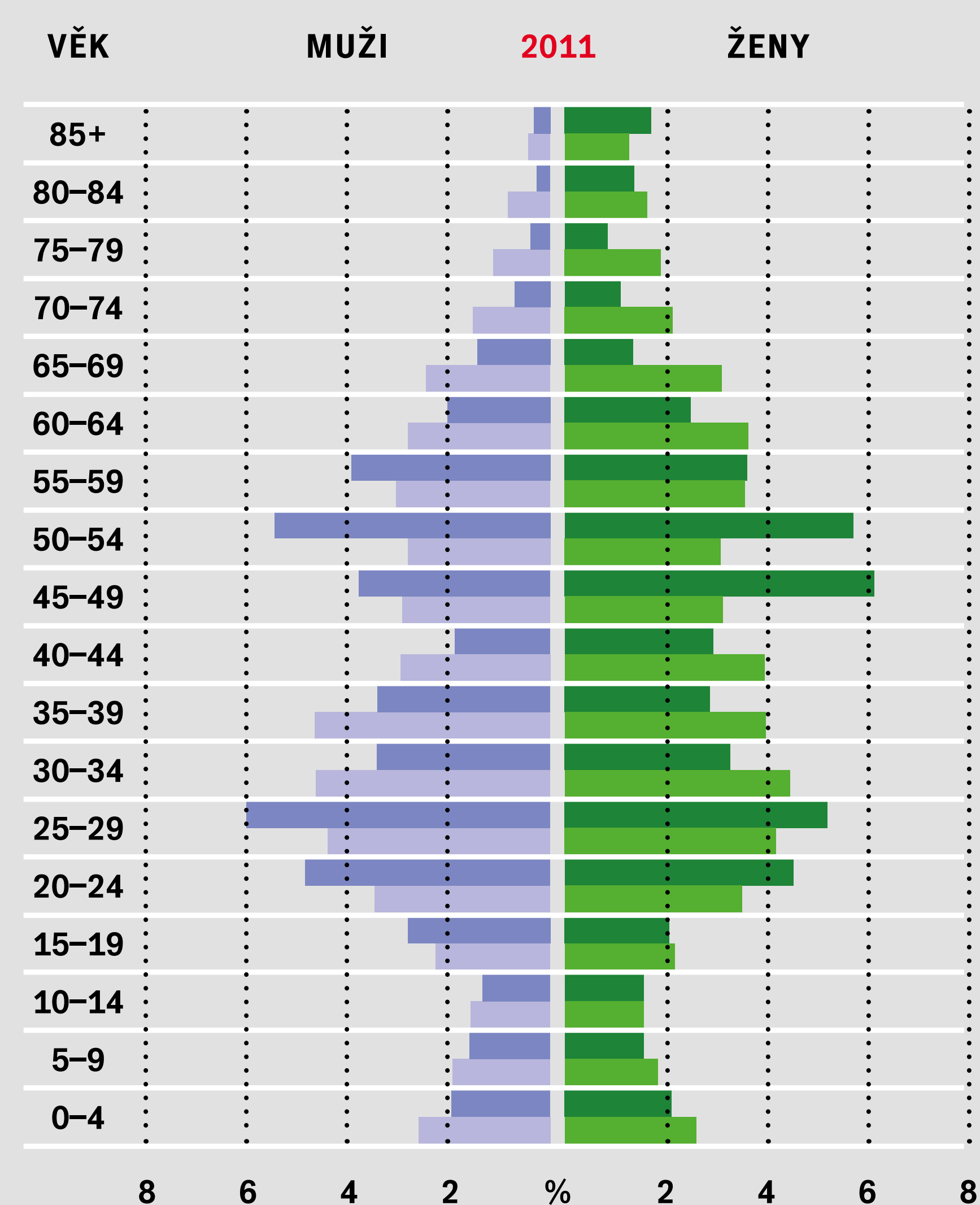
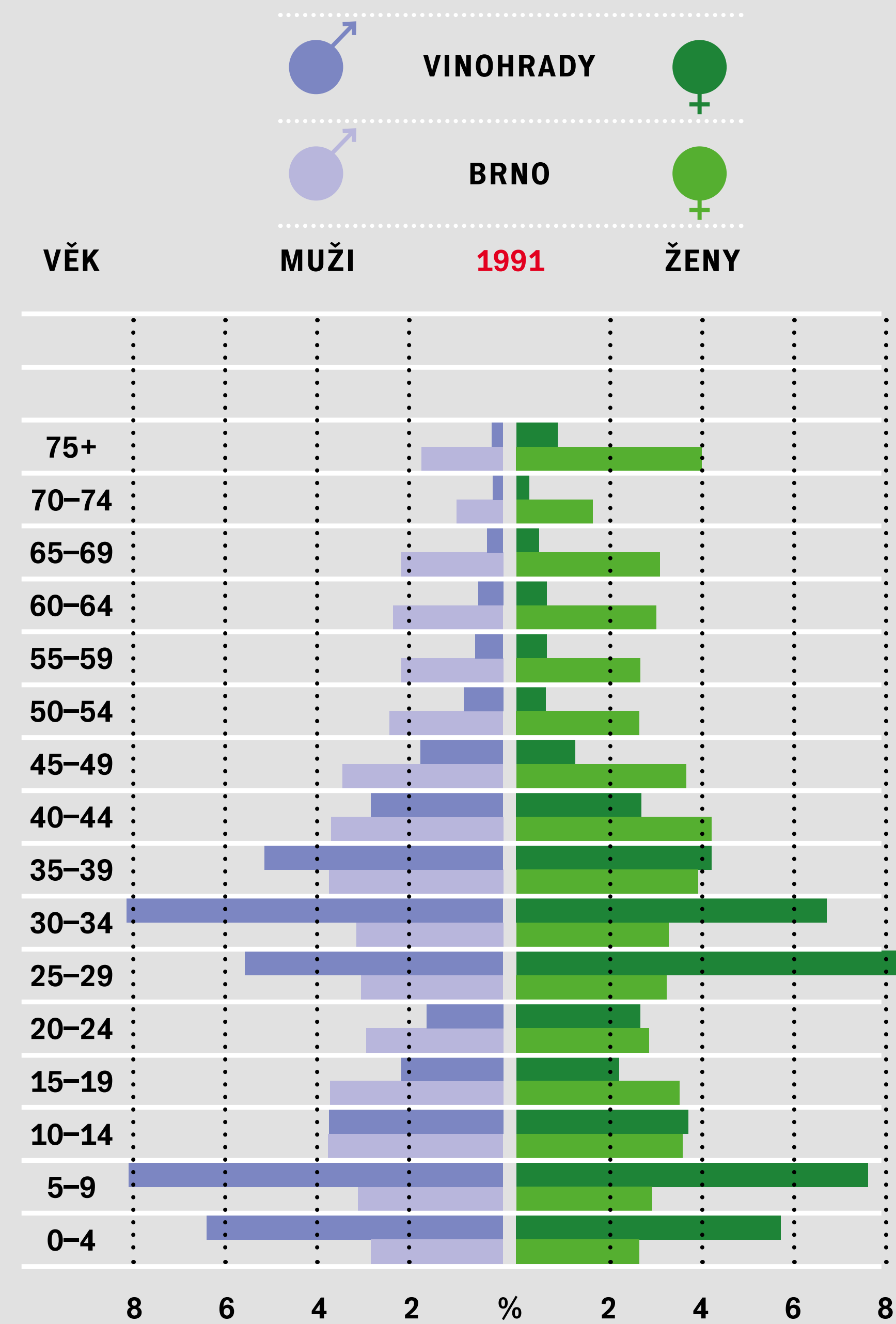
OBYVATELÉ

Sídlíště Vinohrady patří k mladým sídlíštím konce komunistického období a je i nejmladším ze sledovaných brněnských sídlíšť. Mezi obyvateli převažují lidé dvou generací – kolem věku 50 a 25 let. Na 100 dětí připadá pouze 97 lidí starších 65 let, nicméně jak děti (0–14 let), tak senioři (65+) jsou mezi obyvateli zastoupeni minimálně. Analýza sociální struktury obyvatel vychází z dat Sčítání lidu, domů a bytů v roce 1991, které se konalo pouze pár let po dostavění sídlíště, a nejnovějšího sčítání v roce 2011.

VĚKOVÁ STRUKTURA OBYVATEL V LETECH 1991 A 2011

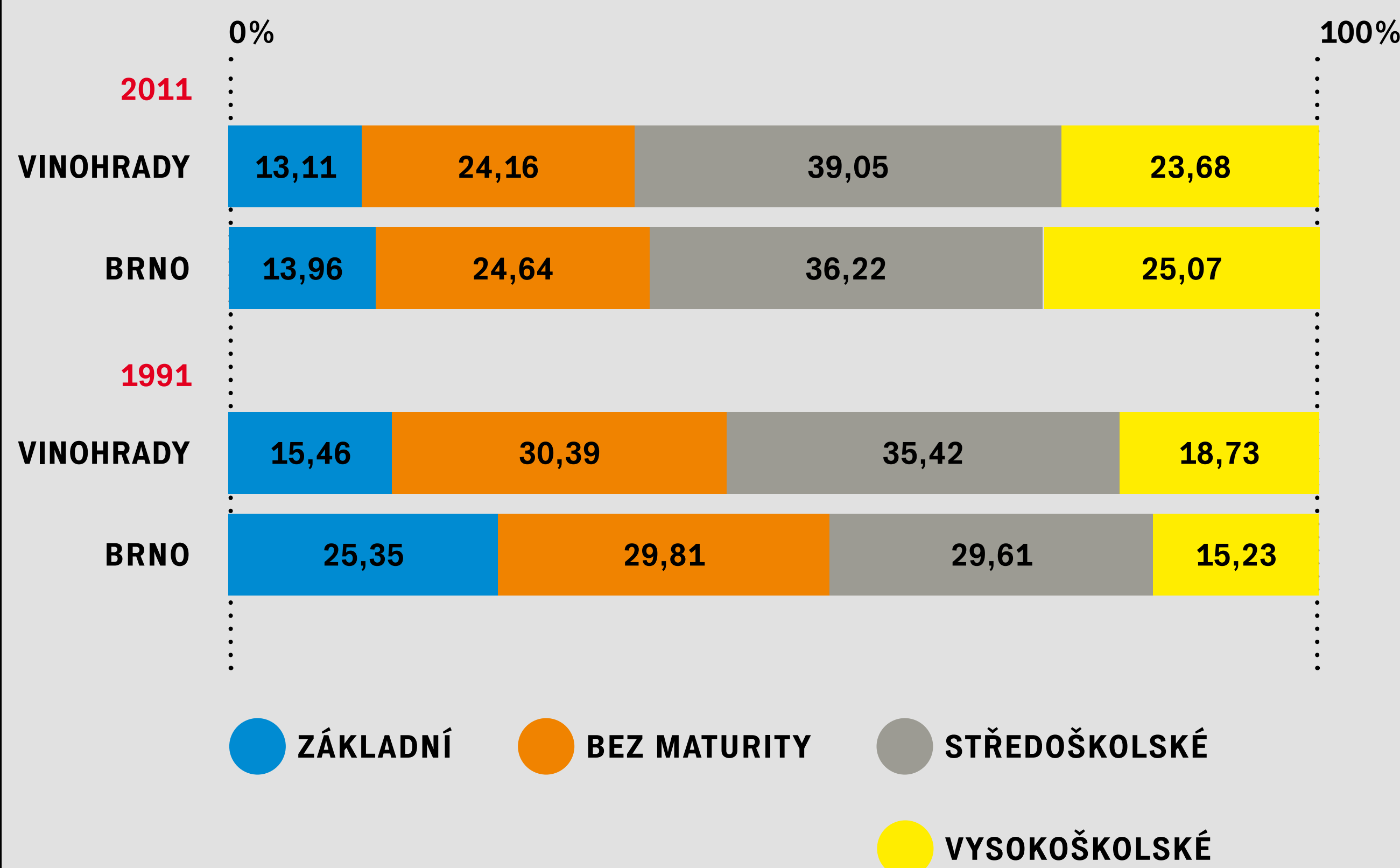
Sídlíště Vinohrady je stále relativně mladým sídlíštěm, které stárnutí teprve čeká, a to ještě o pár let později než sídlíště Bohunice. Dvougenerační struktura (mladí lidé a jejich děti v době výstavby) je ve věkové pyramidě stále zřetelná – nejpočetnějšími skupinami mezi obyvateli sídlíště jsou lidé ve věku 45–59 a 20–29. Podíl lidí starších 65 let stejně jako dětí do 14 let je výrazně podprůměrný (v obou případech 11 %). V Brně dosahují tyto podíly 17 % (senioři) a 13 % (děti).

PODÍL DANÉ VĚKOVÉ KATEGORIE NA CELKOVÉM POČTU OBYVATEL

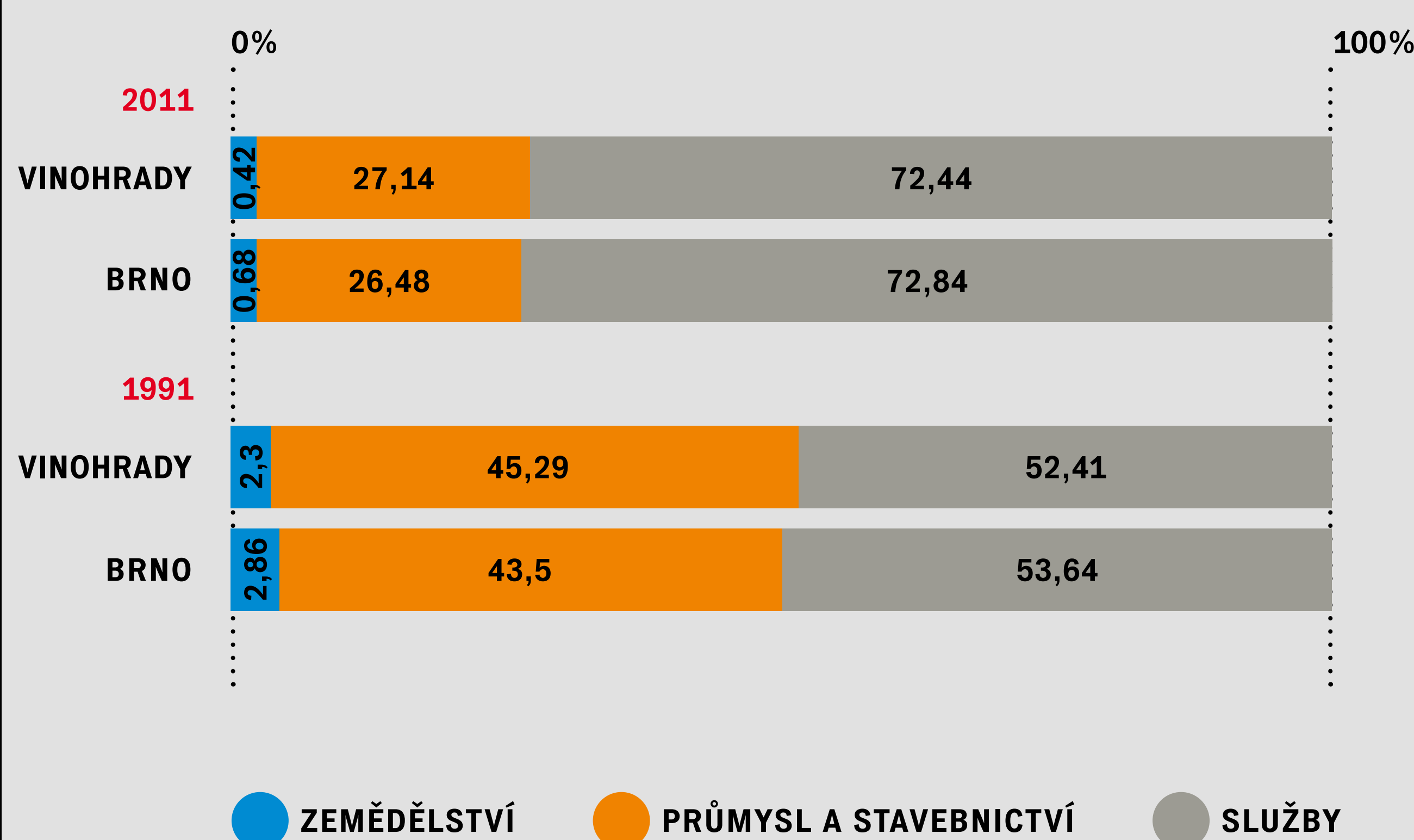
VÝVOJ POČTU OBYVATEL MEZI LETY 1991 AŽ 2011

Počet obyvatel sídlíště byl nejvyšší krátce po dokončení výstavby a od té doby stále klesá. Protože však sídlíště Vinohrady existuje ve srovnání s ostatními sídlíšti nejkratší dobu, je i pokles jeho obyvatel zatím nejnižší. Za dvacet let došlo k úbytku o 15 %. Vzhledem k velmi podobnému vývoji všech sídlíšť lze však i zde očekávat další úbytky spojené především se stárnutím obyvatel a osamostatňováním dospělých potomků. S mladou věkovou strukturou pak souvisí i velikost domácností, která je na sídlíšti Vinohrady nejvyšší – 45 % domácností se třemi a více členy nemá žádné ze sledovaných sídlíšť (v Brně 35 %).

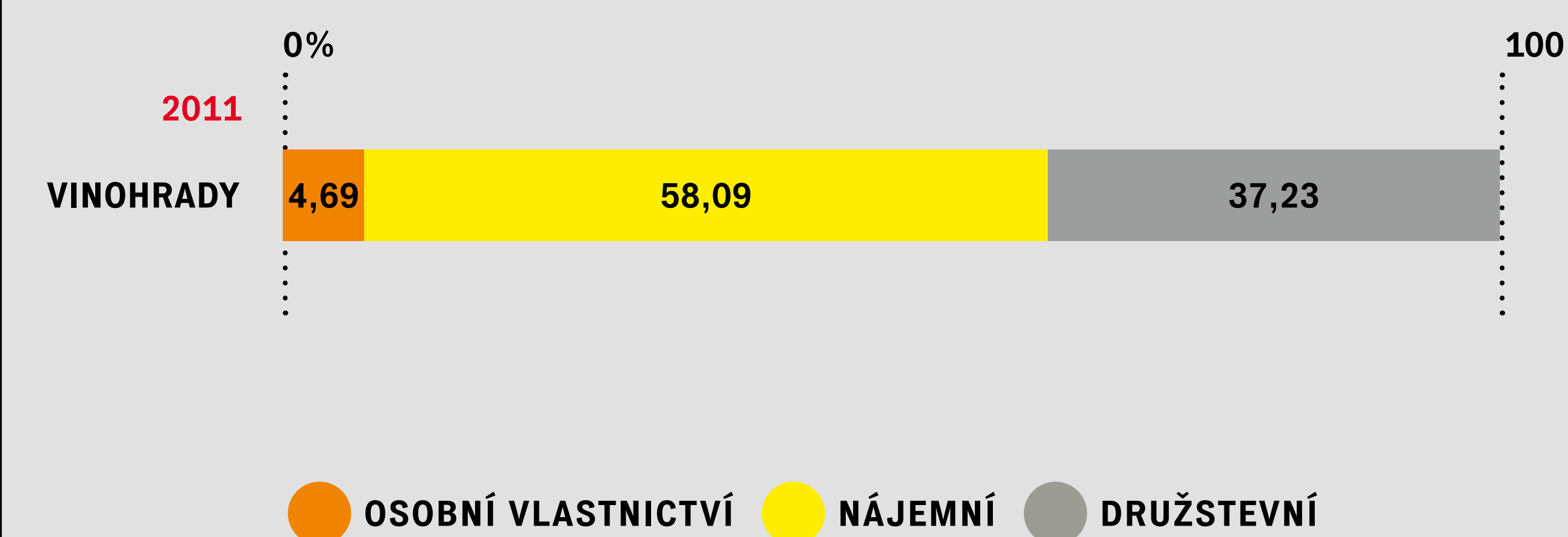
VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURA OBYVATEL STARŠÍCH 15 LET V LETECH 1991 A 2011

Zatímco na začátku (v 90. letech) byli obyvatelé sídlíště Vinohrady vzdělanější než obyvatelé Brna jako celku, dnes je vzdělanost sídlíště průměrná. Nárůst vzdělanosti obyvatel, který probíhá v celé naší společnosti, je na sídlíšti pomalejší než v Brně a je i pomalejší než na sídlíšti Lesná či Bohunice. Podíl vysokoškoláků je dnes 24 % (v Brně 25 %) a středoškoláků s maturitou 39 % (v Brně 36 %). Vzhledem k mladé věkové struktuře, která bývá charakteristická vyšší vzdělaností díky lepšímu přístupu ke vzdělání, nelze například ve srovnání s mnohem starším sídlíštěm Lesná považovat tento vývoj za příznivý. Na druhou stranu zde žije hodně mladých lidí, kteří mohou být studenty vysokých škol a vzdělanost sídlíště se tak, v případě, že zde setrvají, může v budoucnu zlepšit.

SLOŽENÍ EKONOMICKY AKTIVNÍCH OBYVATEL PODLE ODVĚTVY EKONOMICKÉ ČINNOSTI V LETECH 1991 A 2011

I přesto, že bylo sídlíště stavěno pro lidi pracující v průmyslu, bylo složení ekonomicky aktivních obyvatel podle odvětví ekonomické činnosti srovnatelné s průměrem Brna. Nejvíce lidí pracovalo ve službách (52 %) a podíl zaměstnaných v průmyslu a stavebnictví (45 %) byl na sídlíšti jen o málo vyšší než v Brně (44 %). Při oddělení kategorie stavebnictví byl však rozdíl vyšší (37 % zaměstnaných v průmyslu na sídlíšti Vinohrady vs. 33 % v Brně). Dnes v průmyslu a stavebnictví pracuje 21 % obyvatel, což je po Juliánově nejvyšší podíl ze sledovaných brněnských sídlíšť. Dominantním odvětvím však zůstávají služby, ve kterých je zaměstnáno 72 % obyvatel.

PRÁVNÍ UŽÍVÁNÍ BYTŮ V BYTOVÝCH DOMECH V ROCE 2011

Celkem 58 % obyvatel sídlíště Vinohrady vyplnilo ve sčítání lidu, že bydlí v nájemném bytě. Jedná se o byty ve vlastnictví města, které v lokalitě stále zůstávají, a patrně půjde také o byty pronajímané soukromými vlastníky. Podíl lidí bydlících v bytě, který sami vlastní, je totiž i přes velké množství zprivatizovaných bytů nízký. Stejně jako na sídlíšti Bohunice žije i zde 37 % lidí v družstevních bytech.

„SOVĚTSKÝ SVAZ V ARCHITEKTUŘE PRODĚLAL OBDOBÍ HISTORICKÝCH REMINISCENCÍ A MY JSME V JISTÉM SMYSLU TOUTO CESTOU PROŠLI JAKO JEHO SOUPUTNÍCI. NEŘÍKÁME, ŽE TO BYLA CESTA ZHOLA ZBYTEČNÁ. PŘINEJMENŠÍM UČILA JISTÉ ÚCTĚ KE STARÝM HISTORICKÝM HODNOTÁM.“

(časopis *Kultura*, 1957)

INFO

Lokalita

→ Nová ulice (sudá čísla, 2–20) a ulice 22. dubna (původně Stromořadí, sudá čísla, 2–18)

Projekt

→ Otakar Oplatek, Státní projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic v Brně – hlavní projektant; autorská spolupráce Evžen Šteflíček, Jiří Auermüller a dalších pět spoluautorů (nezjištěno): 1953

Realizace

→ Pozemní stavby, národní podnik Brno – generální dodavatel 1953–1955

Investor

→ Okresní stavební podnik v Mikulově

BYTŮ
96
PRO
400+–

Situační a zastavovací plán s rozvržením bytových jednotek do jednotlivých bloků, 1953. Bloky B, C, E, F, G a H byly navrženy jako řadové domy, blok D tvoří rohový dům ze skladebných sekcí. Blok A je z urbanistických důvodů sestaven z pěti různých domů a jeho součástí je i průjezd na ulici Nová. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

URBANISTICKÝ KONCEPT

Po vyhodnocení tří předpokládaných lokalit se architekt Otakar Oplatek rozhodl soustředit novou zástavbu do části bývalé židovské čtvrti pod mikulovským Zámeckým vrchem, která byla zničena během okupace. „Volil toto staveniště také proto, že skýtá možnost řešit svízelný komunikační problém města vytvořením obvodové komunikace kol jádra. Obě ulice, které probíhají stavenišťem, byly funkčně odlišeny, Nová ulice jako obytná a obvodová [ulice 22. dubna] jako dopravní,“ píše architekt a teoretik Karel Strejc v roce 1956 v časopise *Architektura ČSR*. Uvedené rozlišení se promítlo do prostorové koncepce a celkové skladby architektonického souboru. Oplatek využil své urbanistické zkušenosti a zakomponoval bytové objekty do mimořádně hodnotných panoramatických pohledů na město tak, že se nová výstavba svou výškovou hladinou i sklonem střech téměř přimkla k historickému jádru.

TECHNOLOGIE / TYPY BYTŮ

Dvoupodlažní a třípodlažní domy s cihelnou konstrukcí mají stropy ze železobetonových prefabrikátů. Půdorysné řešení se přizpůsobilo typovým domům T 13/52, pouze u obytného bloku s průjezdem architekt použil typ T 12/52 – tato označení vycházela z typizačního sborníku bývalého ministerstva techniky (1946–1950). Obytný soubor obsahoval jednopokojové a dvoupokojové byty s příslušenstvím a lokálním vytápěním. Ke každé bytové jednotce náležel sklep na palivo a box pro uložení potravin v suterénu, kde byly rovněž umístěny prádelny a sušárny.

Výraz domů i jejich úspornou výzdobu ovlivnily požadavky socialistického realismu, z jehož inspiračních zdrojů se architekt přiklonil k renesančním formám. Ocenil to ve svém komentáři v časopise *Architektura ČSR* i Karel Strejc: „Velmi dobře působí čtvercové členění oken, u kterých je zachován typový rozměr. Sdružováním oken, vertikálně členěných na tři pole, do větších ploch bylo dosaženo bohatších vztahů ve hmotách i otvorech, avšak s jistým nádechem severské renesance, který je znát hlavně ve štítových fasádách.“

UMĚLECKÁ DÍLA

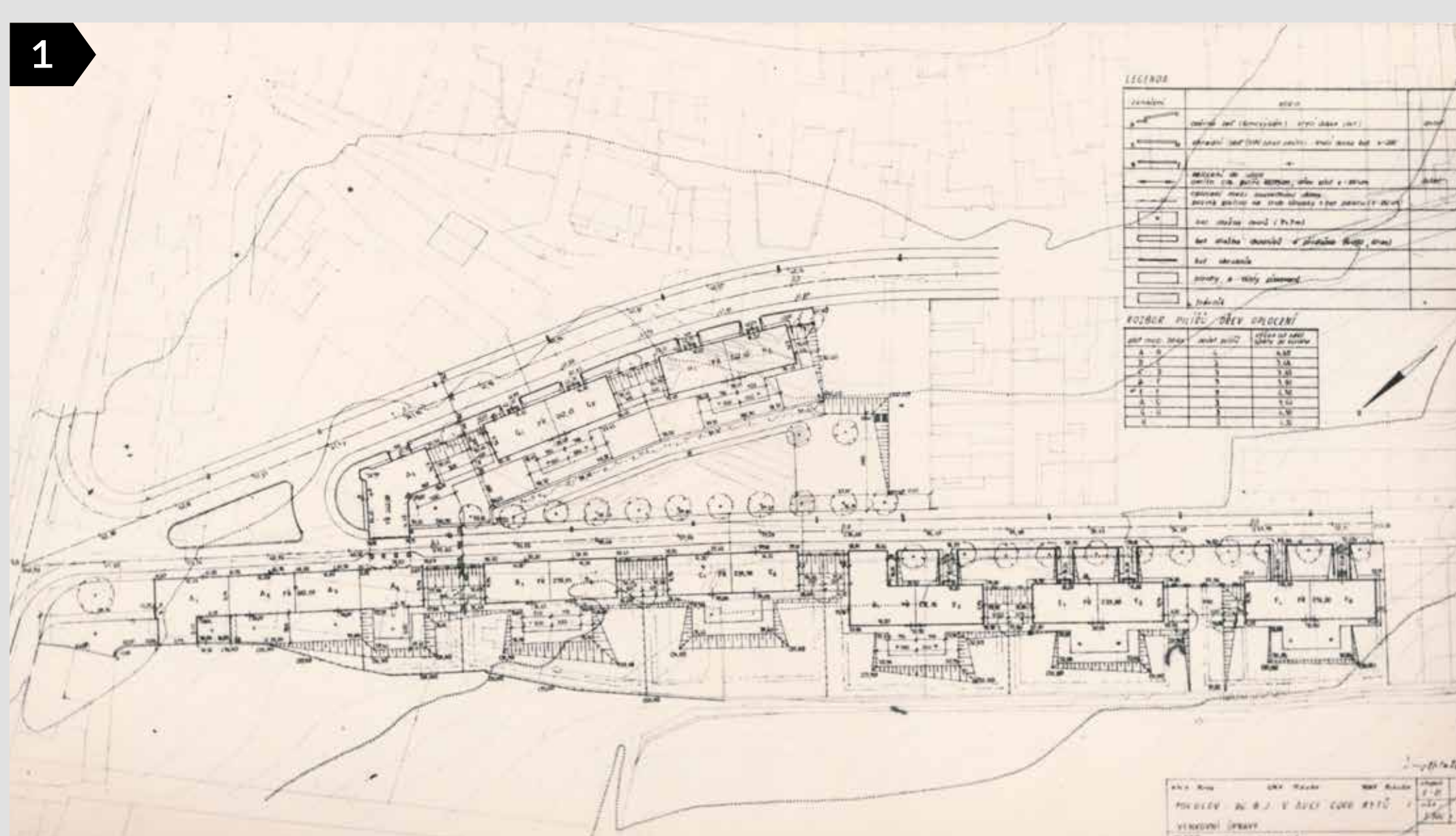
Dům s průjezdem zdobí sgrafito s figurálními motivy od Rudolfa Gajdoše. Doprovází je verš Petra Bezruče „Miluji tvé žárné pláně, sličný jihu Moravy“ a také text „Vybudováno k 10. výročí osvobození Mikulova Sovětskou armádou – 23. IV. 1955“.

SÍDLIŠTĚ DNES

V 90. letech 20. století probíhala privatizace bytového fondu. Domy postupně procházejí rekonstrukcí a v rámci „modernizace“ vznikají půdní vestavby a mezonetové byty. V mnoha případech jde bohužel o bezkonceptní a nahodilé úpravy (nové barevné omítky jen na částech obvodového pláště domů, instalace atypických balkonových konstrukcí). Kladně lze hodnotit obnovu fasádních soklů, ostění či říms z pískovce. Sídliště stále patří k oblíbeným lokalitám v Mikulově, zejména domy při ulici Nová. Malý park ve vnitrobloku se nadále využívá pro odpočinek a ke hrám dětí.

1 – Návrh venkovních úprav obytného celku z roku 1954 obsahuje rozvržení objektů upřesněné v detailech (vstupy, svahy výkopů a násypů, opěrné zidky aj.). (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

2 – Komplex bytových domů citlivě a nenásilně zapadl do panoramatu města a tvoří podnož mikulovského zámku. Snímek z roku 1956. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

PŘÍBĚH SÍDLIŠTĚ

Rada Krajského národního výboru v Brně schválila v roce 1953 zkrácené investiční úkoly pro výstavbu 683 bytů v brněnském kraji – stalo se tak v rámci akce „6 000 bytových jednotek“ z vládního usnesení z téhož roku. Z uvedeného počtu bylo rozhodnuto zajistit 96 bytů v Mikulově. Lokalita určená k výstavbě se nachází v západním obvodu města, v bezprostřední blízkosti historického centra. Tato skutečnost se odrazila v architektonickém řešení nového obytného souboru. Architekti Otakar Oplatek a Evžen Šteflíček v zastavovacích podmínkách průvodní zprávy k projektu uvádějí, že nové domy „*musí odpovídati rázu památkově chráněného historického jádra státní památkové rezervace mikulovské a to jak v materiálu, tak i tvaru v celku i jednotlivostech (sklon střech, úprava štítů, úprava kolem otvorů atd.)*“. K zakrytí střech musí být použito výlučně pálené krytiny z bobrovek anebo korýtek“. Typové podklady byly skutečně upraveny tak, aby se domy

vzhledově začlenily do historického konceptu města. Byl zvýšen sklon střech ukončených ve štítových zdech polovalbou (seřiznutá horní část štítu), typickou pro mikulovské stavby. V detailu byl změněn profil korunní římsy, navržena okenní ostění a vstupní portály. František A. Krejčí, profesní kolega Otakara Oplatka, projekt s jistou nadsázkou okomentoval slovy: „*Sídlišť v Mikulově – vděčné pole pro vyzkoušení a aplikaci tradic v architektuře, nebezpečné potud, že někdy prostý občan nerozezná nové od obnoveného historického.*“ (Věda a život, 1958, č. 3)

Při výstavbě došlo k překročení finančního limitu přidělených prostředků na realizaci. Souviselo to s nadstandardními zednickými a dalšími řemeslnými pracemi i s náročným geologickým průzkumem (nestabilní jílové nebo slínové podloží). Komplikovaná byla také příprava stavenišť, kde stály zbytky starých objektů, které musely být před započítím stavby odstraněny. Součástí obytného

souboru byla prodejna potravin a v suterénu jednoho z bloků protiletcký kryt s kapacitou obyvatel sídliště, s nouzovým východem do dvora. S jinou občanskou vybaveností nebylo v projektu počítáno.

Hlavní projektant obytného souboru, architekt a urbanista **Otakar Oplatek** (1907–1985), svou profesní tvorbou vstoupil do brněnského prostředí ve druhé polovině 30. let, v období pozdního funkcionalismu. V letech 1939–1958 byl vedoucím oddělení územního plánování Zemského úřadu v Brně. V roce 1958 se stal vedoucím architektem brněnského Krajského projektového ústavu (pozdější Stavoprojekt). Od konce 40. let do počátku 60. let se intenzivně zabýval projektovou činností pro Mikulov. Je autorem mnoha zdejších návrhů a realizací: rekonstrukce zámku a adaptace objektů v podzámčí, přestavby dvou památkových objektů na školní internát, studii letní scény, kulturního domu Jednotného zemědělského družstva a řady

dílčích zastavovacích studií. Nejvýznamnější Oplatkovy realizace však najdeme v Brně. Jde o Janáčkovu divadlo (1960–1965, spoluautoři Vilém Zavřel, Libuše Žáčková Pokorová, Ivan Ruller a Boleslav Písařík) a plavecký stadion v Lužánkách (1967–1979, spoluautor Ferdinand Lederer).

Zdroje

- Archiv stavebního odboru Městského úřadu v Mikulově
- Muzeum města Brna, sbírka Oddělení dějin architektury
- Internetová Encyklopedie města Brna: <http://encyklopedie.brna.cz>
- soukromý archiv
- Marcela Hrbková, *Otakar Oplatek a rekonstrukce historické architektury po roce 1945*, magisterská diplomová práce FF MU, Brno 2014.
- F. A. Krejčí, *Budovali jsme nová sídliště, Věda a život*, 1958, č. 3, s. 175–176.
- Rajisa Kvasničková – Ilija Kvasnička, *K výstavbě našich sídlišť, Kultura I*, 1957, s. 4–5.
- Heslo Oplatek, Otakar, in: *Anděla Horová (red.), Nová encyklopedie českého výtvarného umění – dodatky*, Praha 2006, s. 565.
- Otakar Oplatek, *Obnova Mikulova, Architektura ČSR XV*, 1956, č. 10, s. 538–544.
- *Pozemstav buduje* [1953–1990].
- Karel Strejč, *Typová výstavba v Mikulově, Architektura ČSR XV*, 1956, č. 10, s. 545–549.

1 – Půdorysná dispozice bytových jednotek I. patra v bloku E, 1954.

(Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

2 – Obytný dům A3 – řez objektem s řadou konstrukčních a stavebních detailů, včetně materiálové skladby zdiva, stropů a podlah, 1954.

(Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

3 – Pohled na nové sídliště ze zámecké věže, 1956.

(reprofoto: *Architektura ČSR*, 1956)

4 – Pohled na část obytných domů bloku A na snímku z roku 1956. Nároží je obohaceno hmotou arkýře zakončeného věžičkou.

(Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

5 – Pohled do vnitrobloku sídliště na snímku z roku 1956. U bloků G a H (vpravo) jsou v suterénu domů viditelná otevřená loubí. Díky sklonu terénu jsou suterény všech bloků přístupné přímo ze dvorů.

(Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

6 – Dům s průjezdem je zdoben sgrafitovou kresbou od Rudolfa Gajdoše, která znázorňuje mladou ženu a muža. Muž držící v ruce hrozen vína symbolizuje kraj vinné révy, žena s broskvemi jihomoravské ovocnářství. Součástí výzdoby je i oblíbený citát Otakara Oplatka od básníka Petra Bezruč. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

7 – Jak ukazuje snímek z roku 1956, domy na sídlišti byly omítnuty vápennou omítkou a opatřeny nátěrem ve světlém tónu, architektonické detaily (římky, ostění, šambrány) mají bílou barvu. Okna byla navržena jako zdvojená dvoukřídla s vertikálním členěním na tři pole. (Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury)

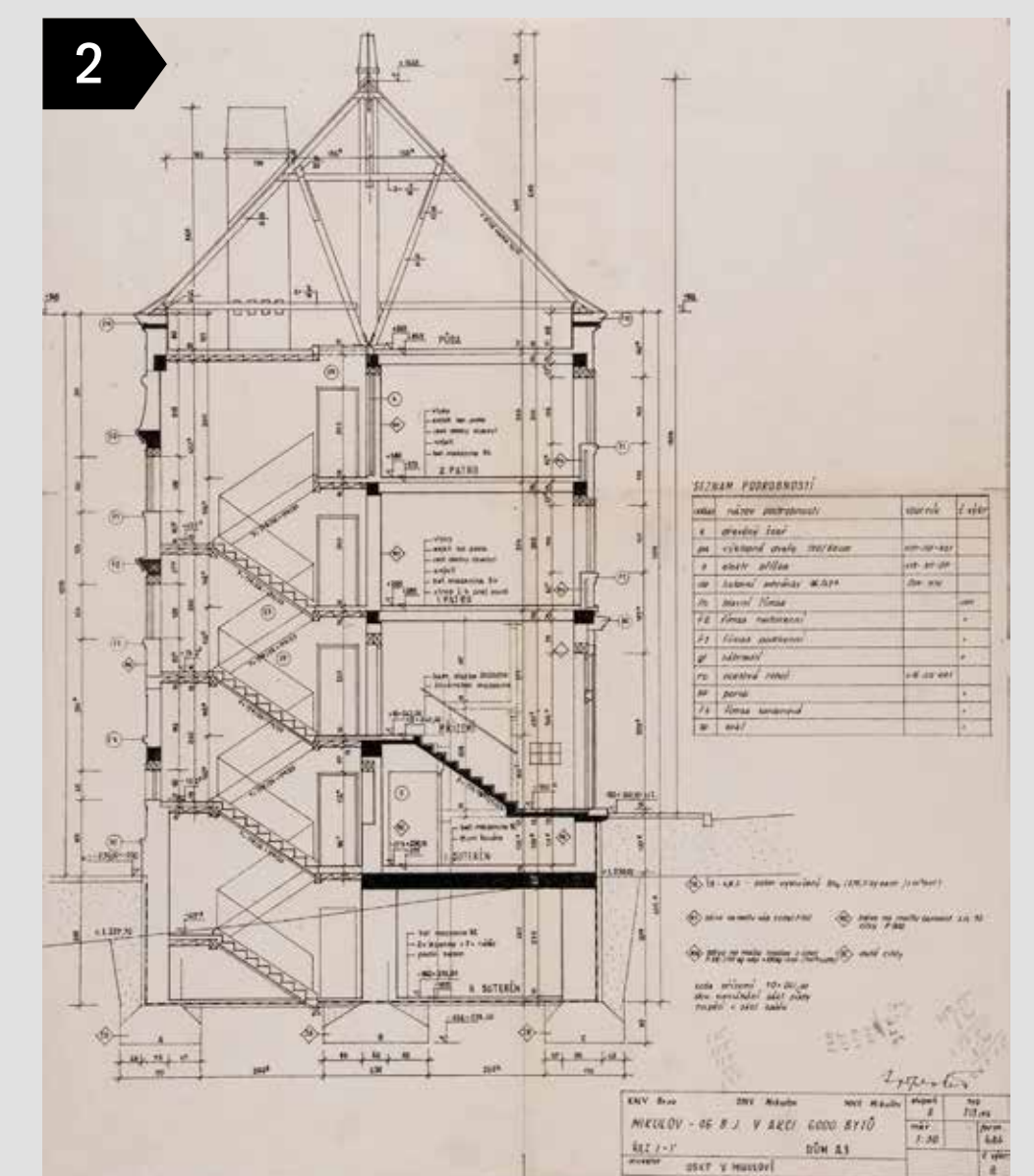
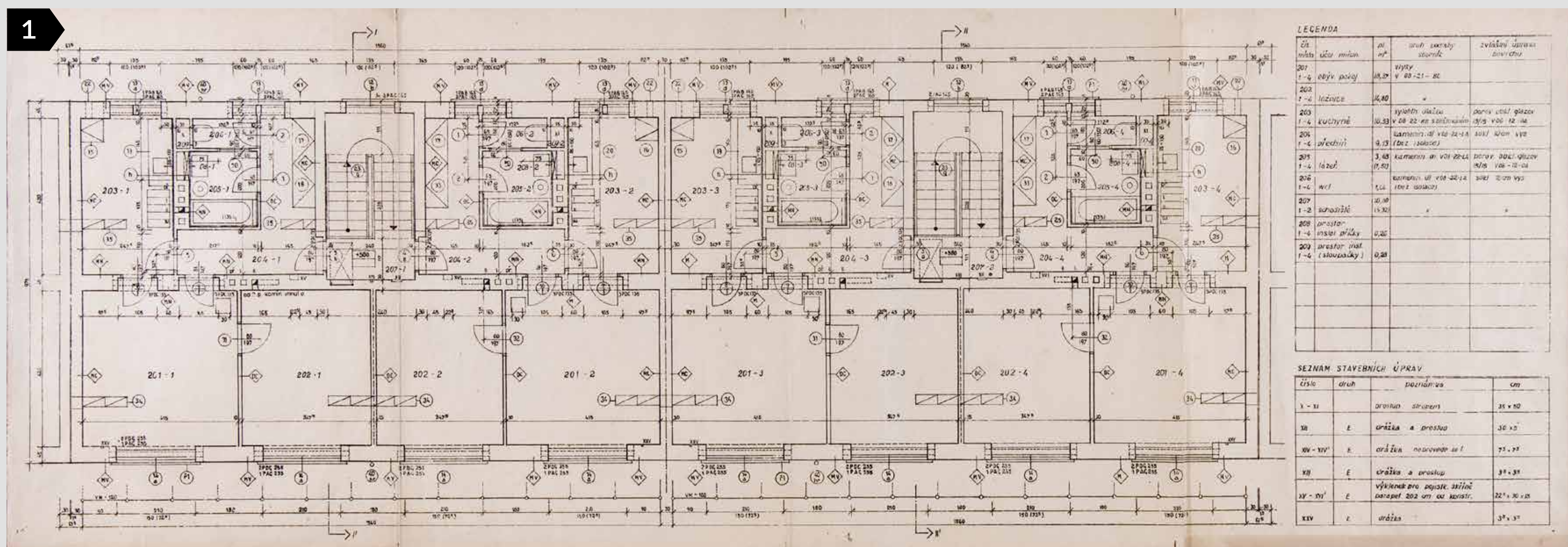
8 – Plocha vnitrobloku upravená jako veřejně přístupný park s řadou herních prvků. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

9 – Původní okna jsou dnes až na několik málo výjimek vyměněna za plastová, která dodržují alespoň čtvercové členění v ploše zasklení. Fasády jsou znehodnocovány technickými vymoženostmi v podobě satelitů či klimatizačních jednotek. Půdní prostory zájemci adaptovali na nové bytové jednotky. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

10 – Rekonstrukce domů přinesla destrukci nejen původního výrazu a materiálové skladby oken, ale i jejich rozvrhu v rámci fasád. Na objekty jsou nekonceptně a v rozporu s realizovaným návrhem architekta Oplatka z 50. let zavěšovány nejrůznější balkonové konstrukce. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

11 – Pohled do vstupní chodby jednoho z bytových domů. Dochovala se zde část původní dlažby, včetně zapuštěného celokovového roštu na čištění obuvi. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

12 – Volné plochy mezi jednotlivými bloky domů byly v uliční frontě původně vymezeny jen nízkou zídou s oplocením a koncipovány jako průhledy do krajiny. V 70. letech některé z těchto proluk vyplnily garáže, které se formálně snažily přizpůsobit architektuře bytových domů. (foto: Jaromír Čejka, 2015)

BYDLENÍ V PANELU

„CÍLEM VŠECH ETAP JE TVORBA BYDLENÍ SOCIALISTICKÉHO, SOCIALISTICKÉHO ČLOVĚKA DŮSTOJNÉHO. JDE O BYT CIVILNÍ, TYPICKÝ, ALE V TYPičNOSTI INDIVIDUÁLNĚ VARIABILNÍ, JDE O BYT OBYVATELNÝ, KTERÝ JE NÁSTROJEM BYDLENÍ A NENÍ JEN ARCHITEKTONICKOU KOMPOZICÍ ESTÉTSKÉ POVAHY.“

(Bydlení v socialismu, 1973)

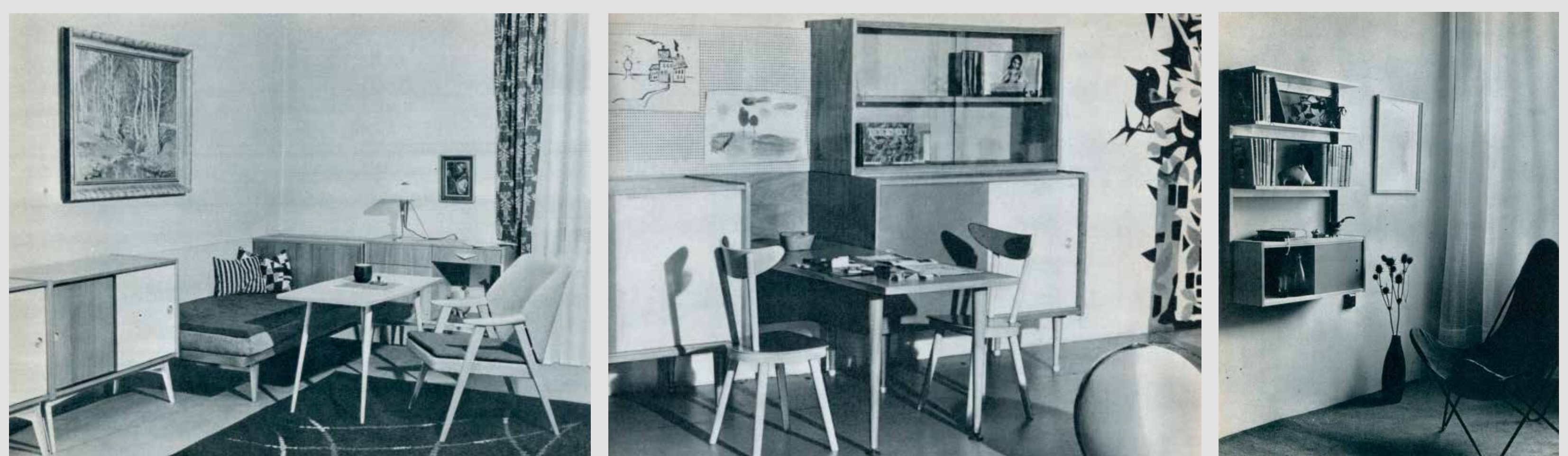
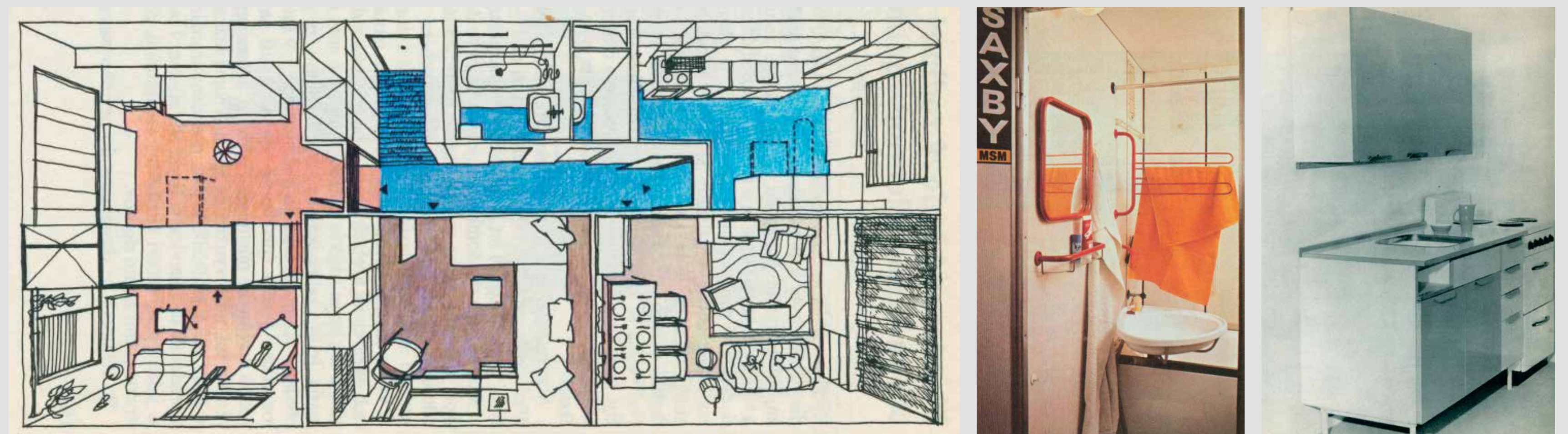
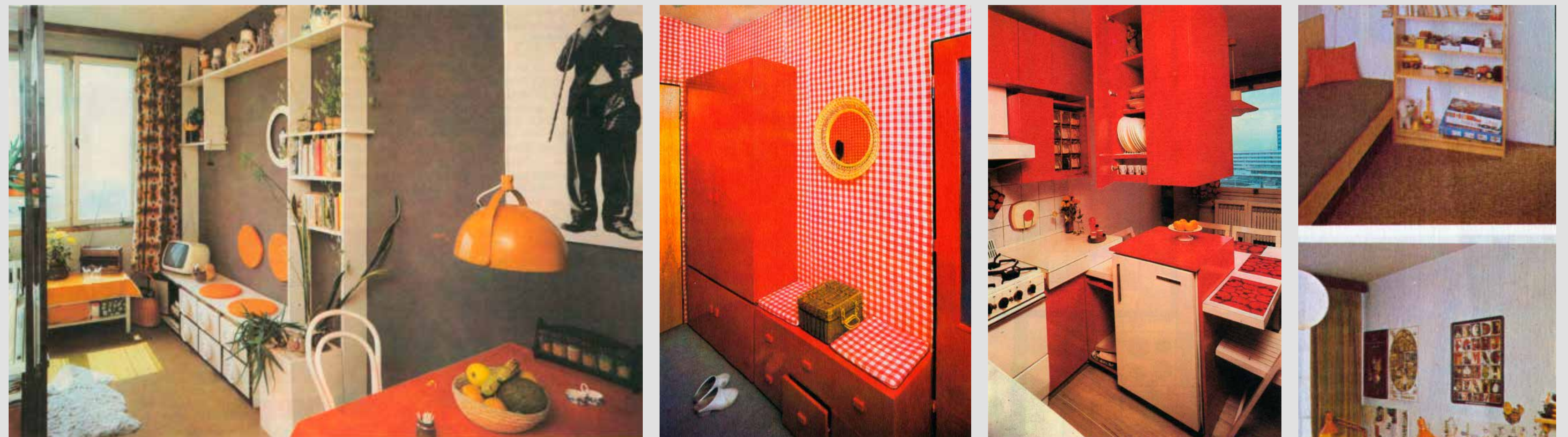
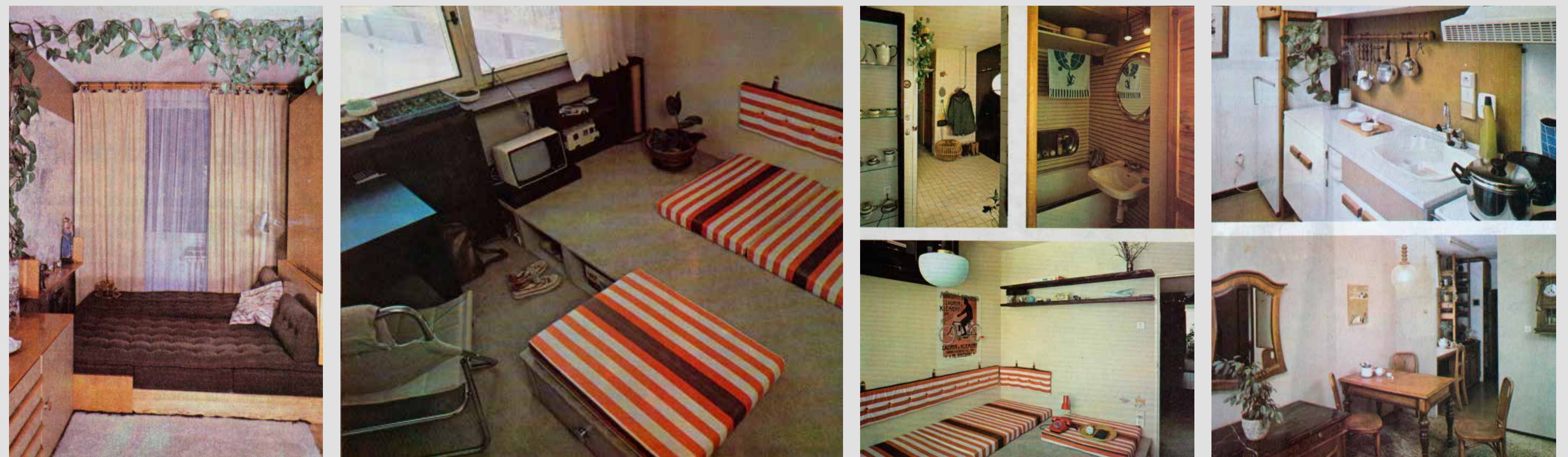
Byt v hromadné bytové výstavbě byl de facto výsledkem norem, předpisů, stanoveného standardu a technologických možností. Jen v ojedinělých případech čerpal z invence řešitelů či následných uživatelů. Vývoj dispozic panelových jednotek úzce souvisel s konstrukčně-technologickými aspekty výstavby a s kategorizací, která stanovovala, pro kolik obyvatel je konkrétní typ bytu určený.

Byty v nejstarších typech panelových domů měly u obývacího pokoje samostatnou kuchyň, disponovaly balkónem nebo lodží a uměle větraným hygienickým jádrem. V průběhu 50. let se projevoval trend zmenšovat obytnou plochu bytu – v roce 1950 byla průměrná plocha 53 m², v roce 1957 už jen 34,1 m². (Do obytné plochy počítáme pouze obytné místnosti, tj. přímo osvětlené a větratelné místnosti o podlahové ploše alespoň 8 m², které lze dostatečně vytápět.)

Od počátku 60. let docházelo k instalaci bytového hygienického jádra, které tvořilo s kuchyní funkční celek. Dispozičním přínosem bylo vytvoření jídelních koutů v sektoru kuchyní, zvýšení počtu vestavěných skříní či vytvoření komor pro uložení šatů. Zvětšila se průměrná plocha bytu. 60. léta se také otevřela experimentům – na sídlišti v Praze-Invalidně byl použit nový panelový systém, který umožňoval větší variabilitu. Uvnitř bytů byly například instalovány mobilní přičky, které umožňovaly přizpůsobit prostor aktuálním potřebám uživatelů. Novátorský počin ve své době představoval i pás zabudovaných skříní v délce půdorysu bytu a řada dalších inovací. Realizace sídlišť byla součástí strategie řešení bytového problému, kdy „v experimentální výstavbě jde především o to, připravit a vyzkoušet hospodárné, technicky vyspělé a společensky pokrokové průmyslové typy obytných budov“ a předvést „nový názor na moderní bytové zařízení a ověřit si v praxi některé problémy, o nichž bylo dlouho diskutováno“.

Léta 70. přinesla snahy o větší variabilitu vnitřních dispozic, ale v celkovém výsledku se půdorysy nelišily od předchozích typů. V 80. letech se projektovalo a stavělo v duchu druhé poloviny 70. let, stoupala však průměrná obytná plocha i počet pokojů na jeden byt. Opakovaná kritika plošného uplatňování typizace vedla k několika pokusům o experimentální bytové domy s invenčně a individuálně řešenými vnitřními dispozicemi. Ty byly však pouze doplňkem realizovaných sídlišť.

Vývoj bytového zařízení navazoval na výsledky meziválečného návrhářství především v oblasti stavebnicového nábytku. Jeho „vrcholem“ se stal od 70. let „Universal – nábytkový stavebnicový systém – pro každou generaci – podle přání a potřeby – pro každý byt“. Jeho původně vysoký standard v průběhu let degradoval z důvodu změn výrobních technologií, konstrukce i materiálu, daných striktními požadavky ekonomizace výroby.

V čem podle Vás spočívají přednosti „bydlení v panelu“? A v čem jeho úskalí?

Své odpovědi s námi sdílejte na Facebooku: www.facebook.com/panelaci

Přispějte do našeho alba dobových interiérů a „domácího umění“!

Své fotografie s námi sdílejte na Facebooku: www.facebook.com/panelaci

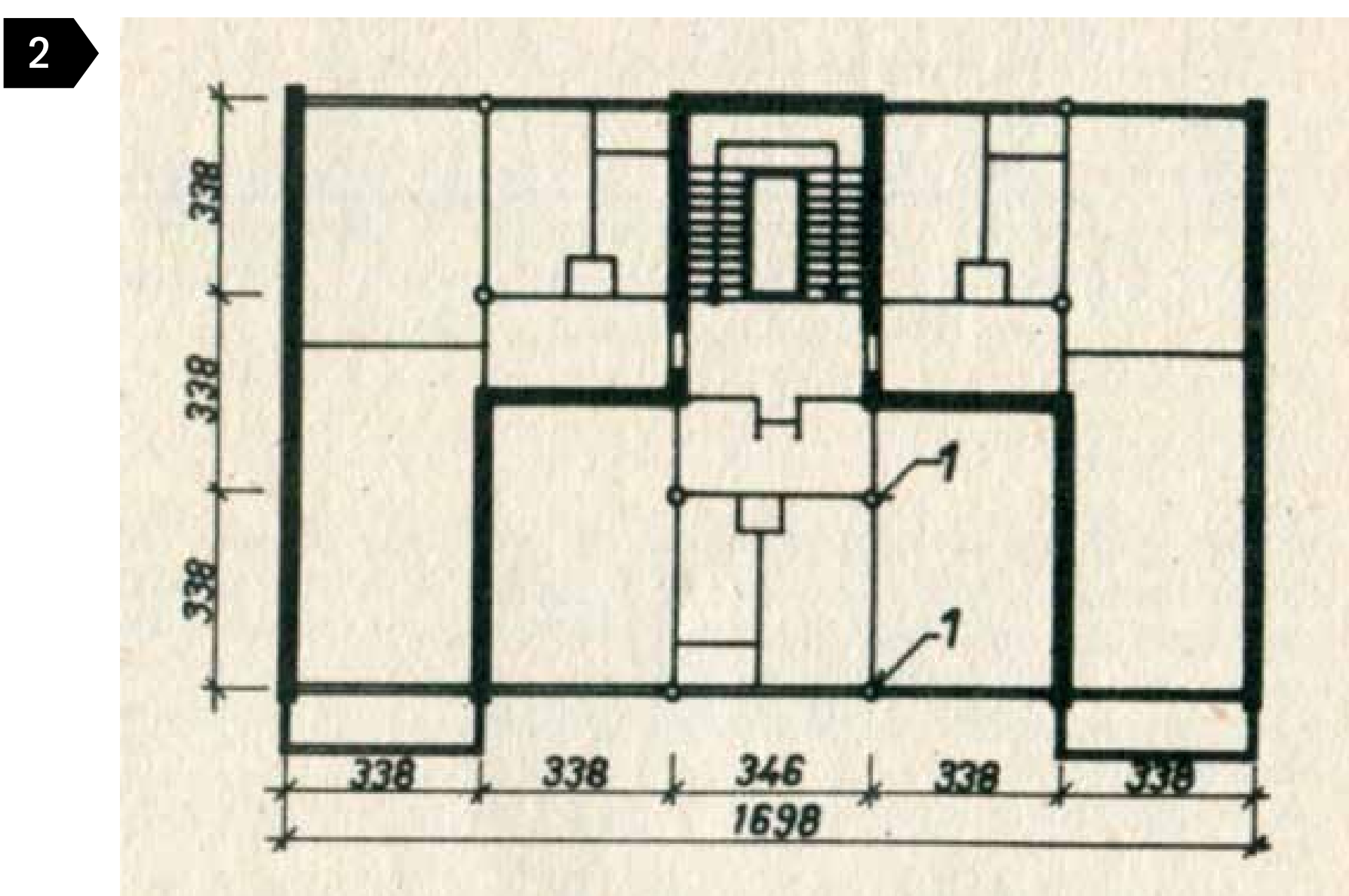
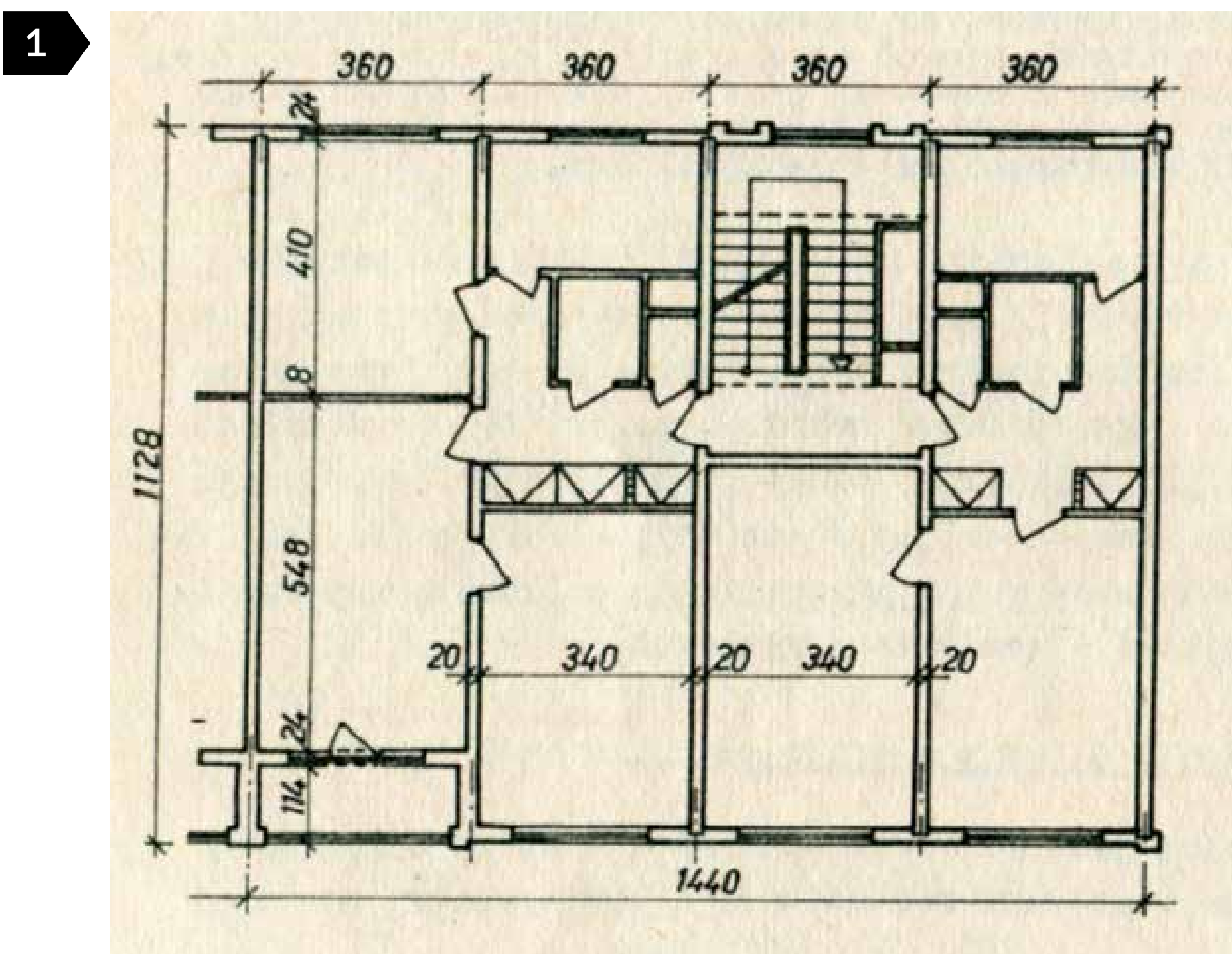
PANELOVÉ SOUSTAVY

Podobu sídlišť primárním způsobem ovlivňovaly stavební technologie použité při realizaci bytových domů. Přestože se od 60. let využívaly téměř výlučně panelové prefabrikáty, v průběhu dalších let se měnil jejich rozměr, povrchová úprava, barva, podoba spár, tvary balkonů a lodžii či pojetí vchodů. Postupným vývojem tak vznikaly panelové soustavy různých typů.

V prvních celostěnových panelových domech se uplatnily soustavy označované písmenem G, vyvinuté v roce 1953 v tehdejší Gottwaldově jako montovaný příčný stěnový systém. Základní typ představovala soustava G40 (číslo značilo počet bytů), kterou v roce 1957 doplnila G57 (číslo značilo rok), umožňující větší sériovou výstavbu. Vyznačovala se použitím různých typů lodžii (u G40 zcela chyběly) a instalací prvních typů bytových jader. Soustava aplikovala jednotný modul s rozponem stěn 3,6 m a konstrukční výškou podlaží 2,85 m. Byla využívána do roku 1973, a to i v materiálových variantách jako typy B60, P61, GOS64, GOS66 a experimentálních vývojových typech G58 a G59, které kombinovaly skeletový a stěnový systém.

1 – Normální podlaží koncové sekce v panelovém domě typu G57 (Stavitelství I, 1978)

2 – Typické podlaží v panelovém domě G59 (Stavitelství I, 1978)

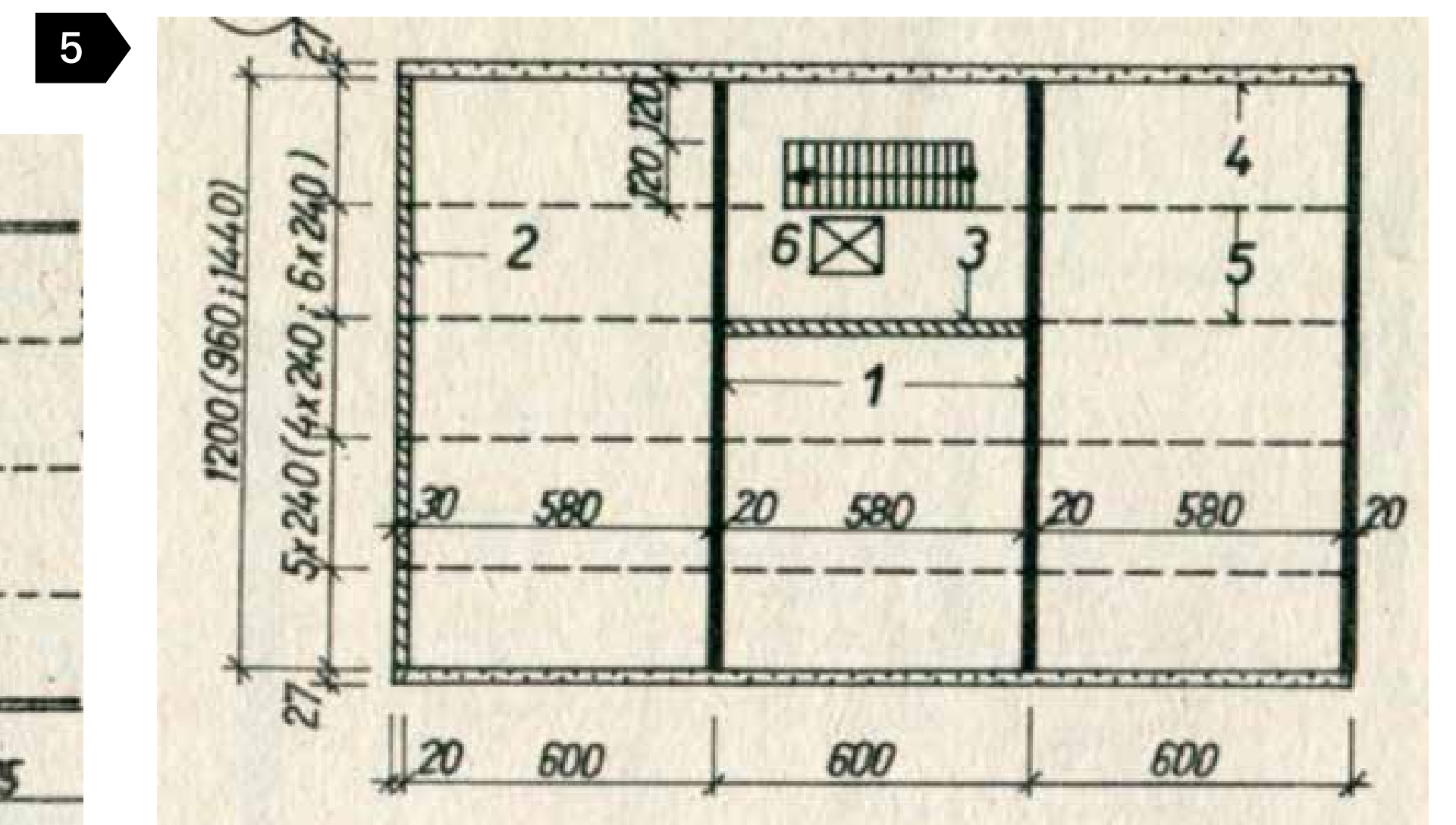
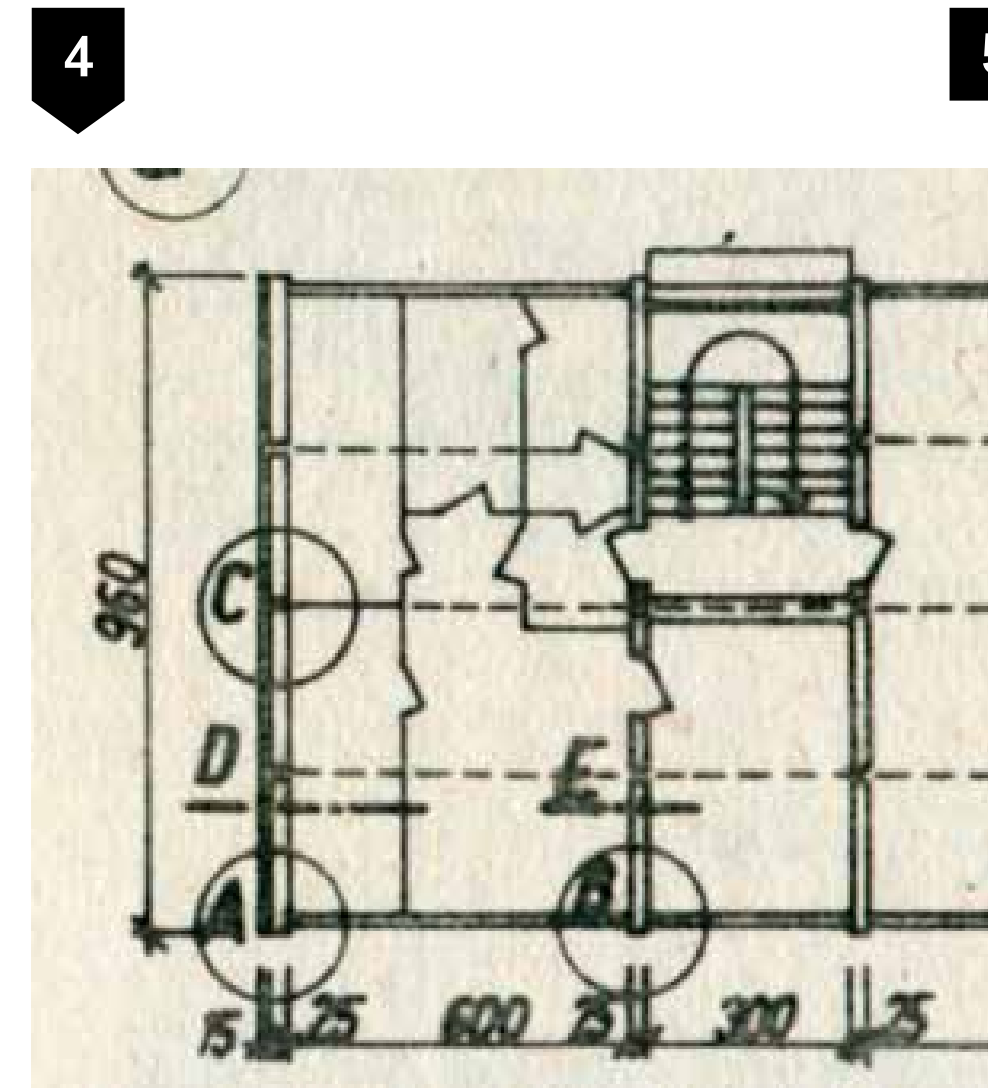
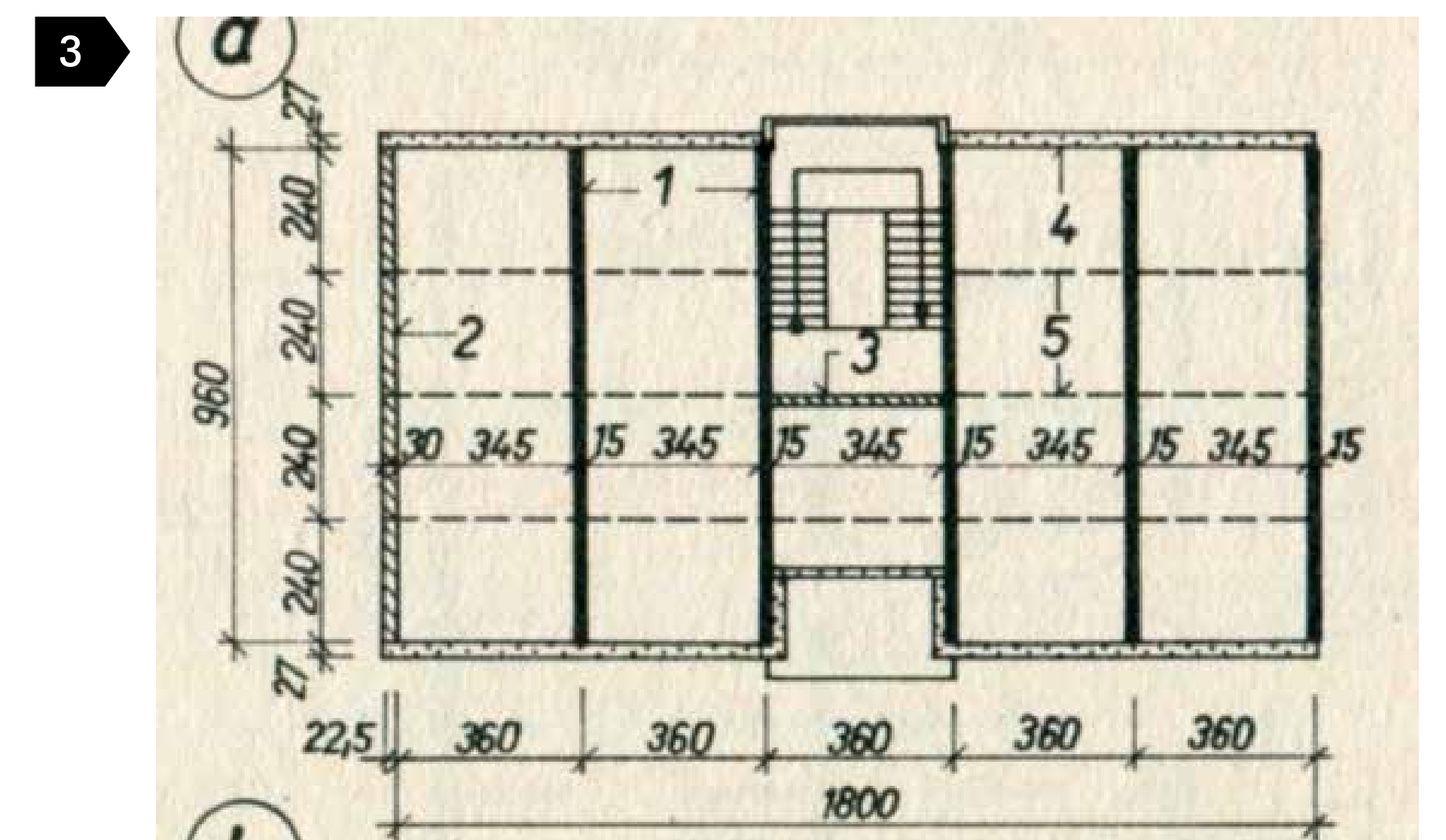

Koncem 50. let se začalo s vývojem dalších soustav, které by reagovaly na nové architektonické, dispoziční a konstrukční požadavky. Předcházela jim řada experimentů, včetně výstavby sídliště Invalidovna v Praze. Z experimentů vzešly dva rozšířené konstrukční systémy T06B (1963–1990) a T08B (1962–1980), které měly oproti dosavadní objemové typizaci (typizaci celých sekcí domů) umožnit typizaci prvkovou (otevřenou stavebnici). Obvodový plášť nepodléhal striktní typizaci, umožňoval proto větší variabilitu. T06B charakterizoval jednotný modul s rozponem stěn 3,6 m a konstrukční výškou podlaží 2,8 m, T08B měla jednotný modul 6 m a stejnou konstrukční výšku. Používaly se předsazené a zapuštěné lodžie a u této soustavy se poprvé uplatnil předepjatý železobeton.

3 – Půdorys domu typu HK60 (Stavitelství I, 1978)

4 – Konstrukční schéma koncové sekce bytového panelového domu typu T06B (Stavitelství I, 1978)

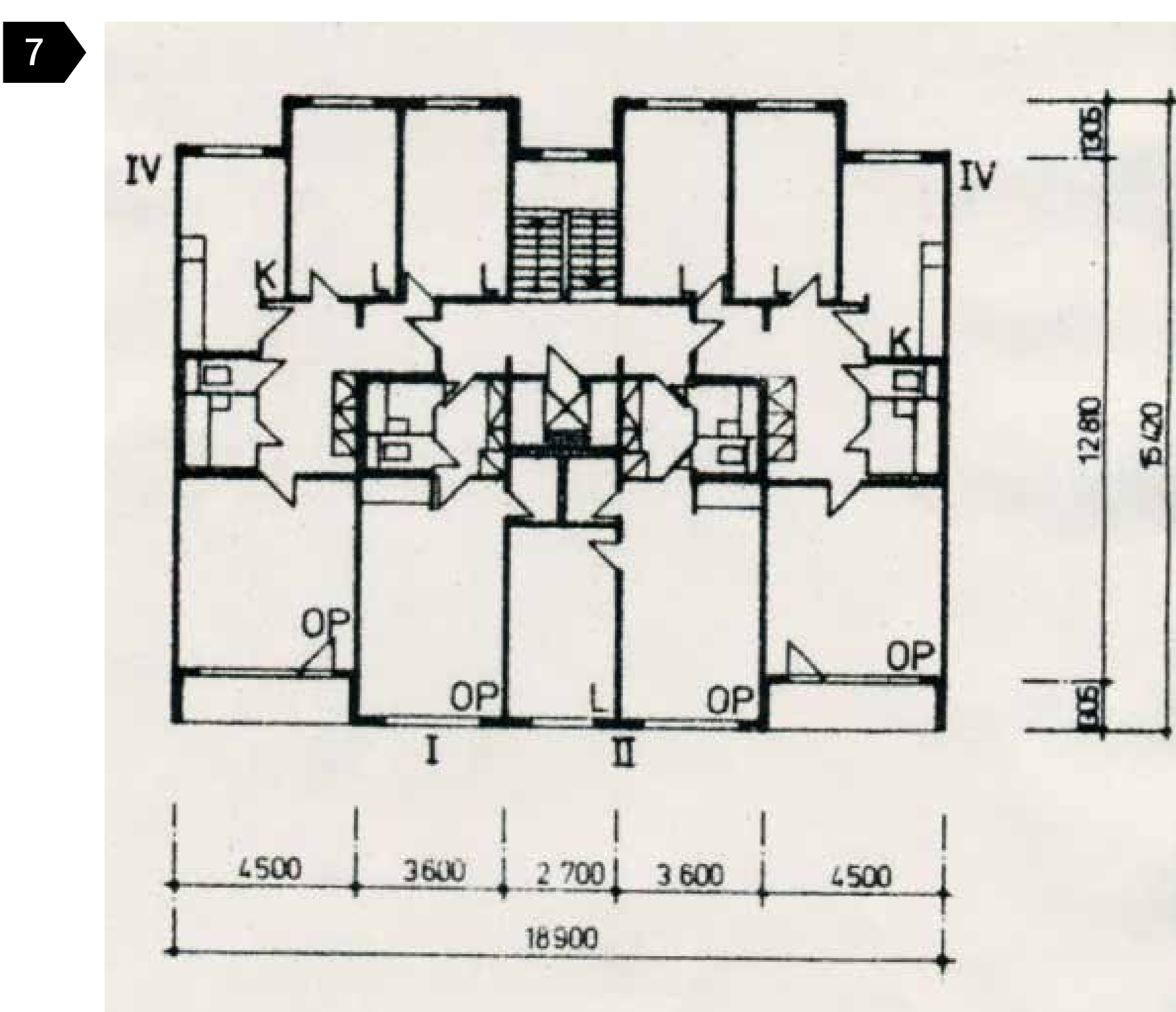
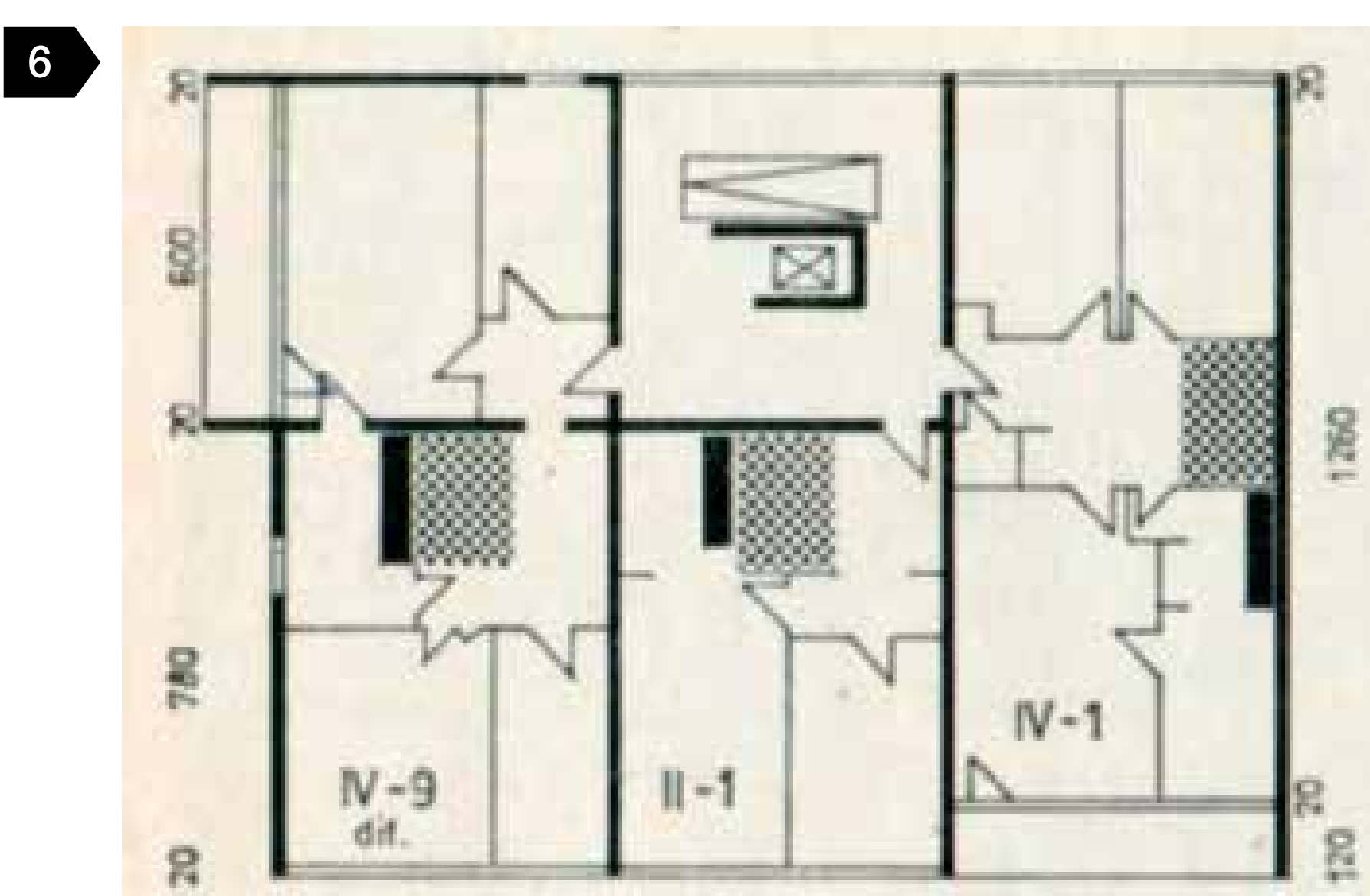
5 – Konstrukční schéma koncové sekce bytového panelového domu typu T08B (Stavitelství I, 1978)

Výzkumný a vývojový ústav Stavebních závodů v Praze vyvinul na počátku 70. let nejrozšířenější panelovou soustavu VVÚ-ETA (1972–1990), která přinesla dva typy modulů, a to s rozponem stěn 6 m a 3 m, při skladebné výšce podlaží 2,8 m. Je zajímavé, že o tuto soustavu projevil zájem některé státy západní Evropy a také USA. Jednání však vzhledem k dobové politické situaci ztroskotala. Souběžně s tímto typem byla v Praze pro panelovou výstavbu využívána také dánská malorozponová soustava Larsen-Nielsen. Jednalo se o třímodulovou soustavu s velkou variabilitou, bez balkonů, pouze s lodžii.

6 – Kóncová sekce osmipodlažního panelového domu typu VVÚ-ETA (Československý architekt, 1976)

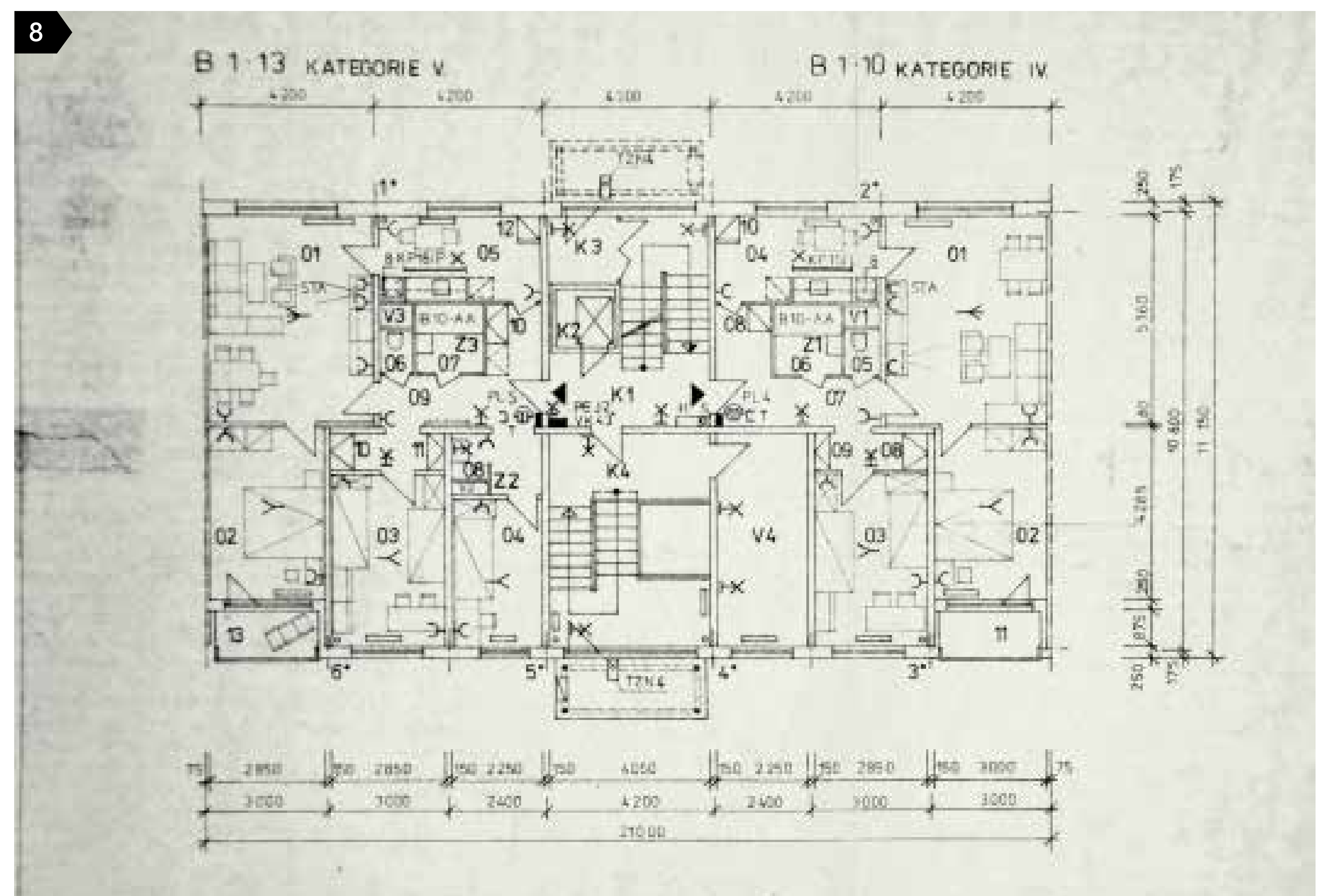
7 – Schéma domu typu Larsen-Nielsen (Stavitelství I, 1978)

Na konci 70. let vznikl projekt nové celorepublikové soustavy P1 (1978–1990), která měla mít osm variant a byla určena pro bytové domy do výšky dvanácti podlaží. Ve výsledku se realizovaly jen tři varianty: P1.14 na Slovensku, P1.21 v severních Čechách a soustava P1.11 v Olomouci, odkud se po zdlouhavém zavádění do výroby dostala do Zlína a jiných moravských měst a do Prahy. Dvě posledně uvedené soustavy byly malorozponové, třímodulové, o rozponech 2,4 m, 3 m a 4,2 m, s lodžii a osvědčenou konstrukční výškou 2,8 m.

Během celého „panelového období“ vznikaly rovněž lokální soustavy, a to na základě rozdílných materiálových základů jednotlivých krajů, možností místních betonárek a v neposlední řadě klimatických poměrů daných oblastí. Jmenujme například soustavy HK60, PS69, B70, NKS-B, HKS70 nebo BANKS. Středněrozponová soustava P2, která měla v budoucnu nahradit systém P1.11, pracovala se stropním i obvodovým panelem o délce 6,6 m. Zvětšení dílců soustavy umožnilo vynechat jednu nosnou stěnu a zvětšit tak variabilitu vnitřního uspořádání s uplatněním lehkých nebo nábytkových příček a bytových jader. Počet panelů na bytovou jednotku se snížil o polovinu, stejně tak přísně sledovaná „pracnost“ výrazně poklesla. Kvantitativní plusy však ve finále provázely kvalitativní minusy.

8 – Půdorysné schéma konstrukční soustavy P.1.11 (soukromý archiv)

0 PROJEKTU

NÁZEV PROJEKTU

Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu / Prefabricated Housing Estates in the Czech Republic as Part of the Urban Environment: An Evaluation and Presentation of Their Housing and Living Potential

Projekt programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) Ministerstva kultury ČR
Doba trvání projektu: leden 2013 – prosinec 2017

O ČEM JE PROJEKT

Panelová sídliště představují důležitý urbanistický, architektonický i historický fenomén. Přestože byla nejtýpější a nejrozšířenější formou hromadné bytové výstavby 50. až 80. let a dnes na sídlištích žijí více než tři miliony obyvatel České republiky (tedy téměř každý třetí), je zhodnocení jejich významu a sociokulturní role zcela nedostatečné. Po letech jednostranné kritiky a odmítání jsme nyní svědky vzrůstajícího zájmu o sídliště v odborných, ale také uměleckých kruzích.

Cílem tohoto projektu je zasadit dosud opomíjený fenomén panelových sídlišť do kontextu vývoje moderní architektury a do dobových i současných politických a společenských souvislostí a zpřístupnit ho atraktivní a interaktivní formou laické i odborné veřejnosti. Výsledky projektu mají upozornit na specifické hodnoty významných panelových sídlišť a přispět ke kultivovanějšímu přístupu k rekonstrukcím panelových domů a k revitalizaci obytného prostředí sídlišť. Mají být také podkladem k budoucímu zařazení vybraných sídlišť nebo jednotlivých staveb do seznamu chráněných nemovitých kulturních památek a k začlenění této problematiky do všech stupňů vzdělávacího procesu.

KDO PROJEKT PŘIPRAVUJE

Garantem mezioborového projektu je Uměleckoprůmyslové museum v Praze. Na jeho řešení participují odborníci z těchto výzkumných pracovišť: Ústav dějin umění AV ČR, Sociologický ústav AV ČR, Pedagogická fakulta UK, Institut plánování a rozvoje hl. města Prahy, Muzeum města Brna, Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně, Muzeum umění Olomouc, Fakulta humanitních studií UK, Přírodovědecká fakulta UK, Fakulta architektury ČVUT a Národní památkový ústav.

KOMU JE PROJEKT URČEN

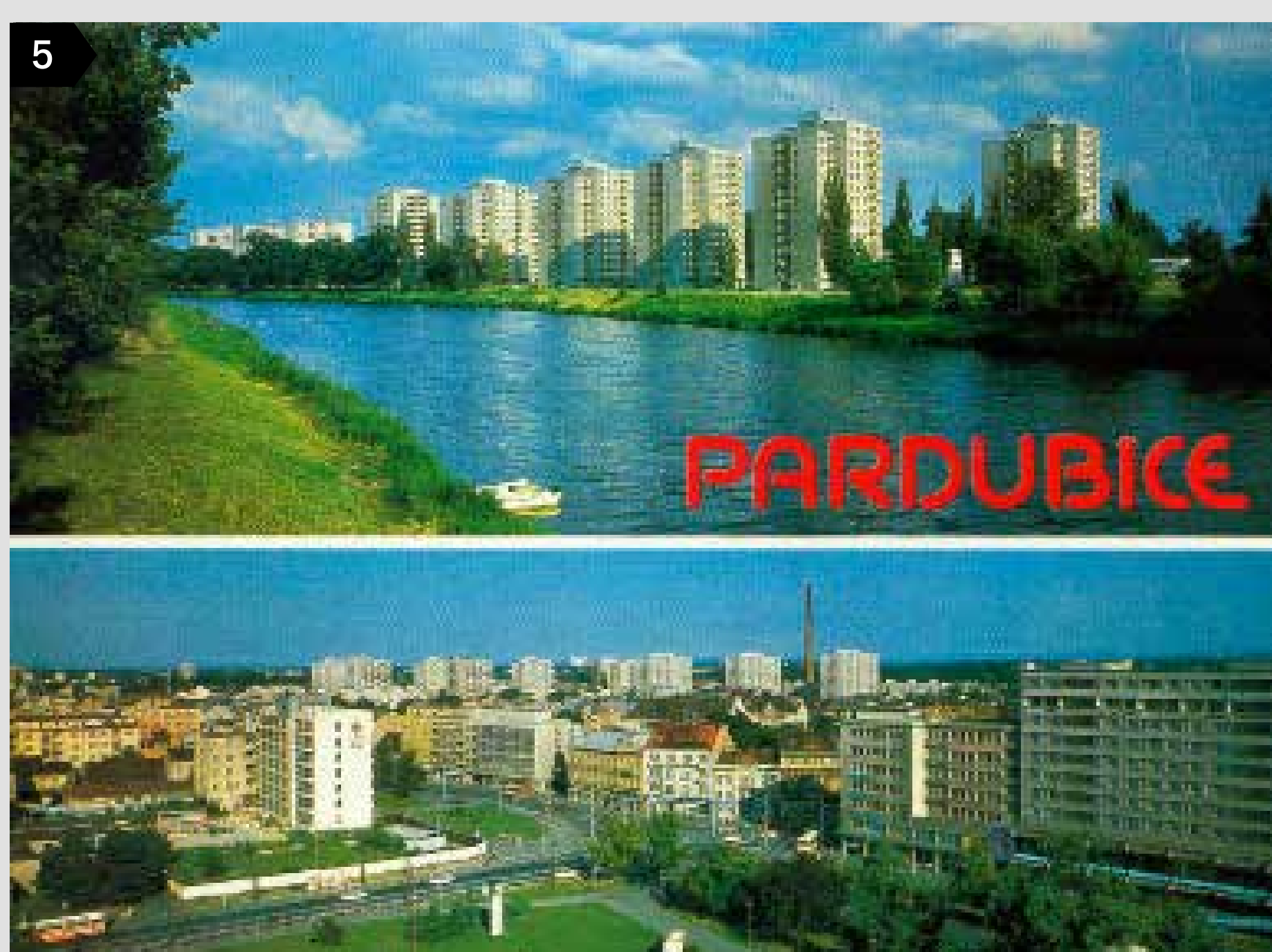
Obyvatelům vybraných sídlišť, studentům základních, středních i vysokých škol a zájemcům z řad odborné a laické veřejnosti.

AUTORSKÝ TÝM

Rostislav Švácha, odborný garant projektu
Lucie Skřivánková (Zadražilová), hlavní řešitelka projektu
Klára Eliášová
Martina F. Koukalová (Flekačová)
Vendula Hnídková
Ladislava Hornáková
Jindřich Chatrný
Michaela Jehlíková Janečková
Jana Kořínková
Matyáš Kracík
Mariana Kubištová
Martina Mertová
Eva Novotná
Lucie Pospíšilová
Martin Strakoš
Alice Stuchlíková
Petra Špačková
Lukáš Vacek
Lucie Valdhansová
Martin Veselý
Michaela Trtíková Vojtková
Radim Vondráček
Jana Zajoncová

Spolupráce:
Jaromír Čejka (fotografie)
Jan Rasch (fotografie)
Štěpán Malovec (grafický design)
A1 Architects – Tereza Schneiderová, Lenka Křemenová, David Maštálka (architektonické řešení výstav)
Eva Mahrezi, Anna Hořejší, Simona Ledvinková (produkce)
Alice Stuchlíková (edukace)
Karolina Jirkalová (jazyková redakce)
Alena Bártová (technická redakce)

Na projektu se v minulosti podíleli:
Jana Barvíková, Petr Gibas, Hana Havlůjová, Andrea Husseiniová, Ondřej Kocourek, Vladimíra Sehnalíková

1 – Sídlíště III. pětiletky v Olomouci (dobová pohlednice, 1976, sbírka Viléma Švece)

6 – Ostrava-Zábřeh (dobová pohlednice, bez datace, sbírka Pavla Vančáta)

2 – Náměstí Vítězného února v Havířově (dobová pohlednice, 1974, sbírka Pavla Vančáta)

7 – Praha-Krč (dobová pohlednice, 1981, sbírka Pavla Vančáta)

3 – Most (dobová pohlednice, bez datace, sbírka Pavla Vančáta)

8 – Sídlíště Žabovřesky, Juliánov, Černovice a Lesná v Brně (dobová pohlednice, bez datace, sbírka Pavla Vančáta)

4 – Kladno-Rozdělův (dobová pohlednice, bez datace, sbírka Pavla Vančáta)

9 – Sídlíště v Chomutově (dobová pohlednice, 1988, sbírka Pavla Vančáta)

5 – Sídlíště Závodu Míru, Karla IV., Drážka a Dubina v Pardubicích (dobová pohlednice, 1989, sbírka Pavla Vančáta)

PŘÍBĚH PANELÁKU

V JIHMORAVSKÉM KRAJI

Výstava Příběh paneláku v Jihomoravském kraji je sedmou výstavou z putovního cyklu, ve kterém postupně ve všech krajských městech prezentujeme výsledky mezioborového projektu, zaměřeného na výzkum vybraných panelových sídlišť v České republice. Výstavní cyklus běží mezi lety 2014 až 2017 a je určen zájemcům z řad odborné i laické veřejnosti.

Rádi bychom ukázali, že všechna sídliště nejsou stejná, že to nutně nemusí být monotónní shluky krabic vyprojektované anonymním týmem v projekčním ústavu. Panelová sídliště mají svou minulost, přítomnost a v mnoha případech i rozvojový potenciál a pro své obyvatele představují domov. Bylo by proto chybou zavírat oči před osobitostí řady z nich a nechat se ovlivnit jednostrannými odsudky.

V Jihomoravském kraji jsme se zaměřili na čtyři panelová sídliště přímo v krajském městě a výběr jsme doplnili jedním malým, ještě cihlovým sídlištěm postaveným podle zásad socialistického realismu v první polovině 50. let v Mikulově. V Brně jsme vybrali dvě experimentální panelová sídliště z 60. let: Juliánov, první brněnský obytný soubor postavený z celoplošných panelů montovaným způsobem, a samozřejmě Lesnou, vycházející z konceptu zahradního města. Lesná je nejen díky svému výjimečnému urbanismu právem považována za jedno z nejzdařilejších sídlišť v Československu. V 70. letech, v období tzv. normalizace, bylo postaveno panelové sídliště na území Bohunic a Starého Lískovce, koncipované jako samostatná městská čtvrť pro téměř třicet tisíc obyvatel s bytovými domy využívajícími nový konstrukční systém B 70. Na jeho podobě se negativně podepsalo sledování ekonomických ukazatelů, stavební monopoly a tlak na plnění plánu. Pokus o hledání nových cest ve výstavbě sídlišť představuje nejmladší obytný celek v našem výběru. Vinohrady, budované v průběhu 80. let, charakterizují barevné fasády a snaha o návrat k tradiční městské struktuře.

Návštěvníkům výstavy předkládáme příběhy pěti výrazných sídlišť Jihomoravského kraje, v nichž často figurují velmi schopní architekti, kteří tvůrčím způsobem rozvíjeli myšlenky architektů a urbanistů meziválečné avantgardy. Zajímalo nás také, jaký urbanistický koncept a jaké technologie byly pro jejich stavbu zvoleny, jaké jsou dispozice bytů a jaká umělecká díla se zde nacházejí. Na příkladech ukazujeme, co se s vybranými panelovými sídlišti děje dnes, zda regenerační zásahy přispěly ke zlepšení obytného prostředí nebo naopak narušily genia loci těchto celků. Položili jsme si otázku, jaká je věková, vzdělanostní a profesní struktura zdejších obyvatel a jak se proměnila od doby výstavby. Pro návštěvníky, které zajímají nejen příběhy sídlišť v Brně a v Mikulově, ale i širší souvislosti tohoto fenoménu, jsou určeny obecnější texty o tom, proč se vlastně panelová sídliště začala v Evropě stavět, jak se vyvíjelo „bydlení v panelu“ v Československu, kolik lidí tak u nás v současné době žije, jak jsou nebo nejsou se svým bydlením spokojeni či jaké jsou scénáře budoucího vývoje sídlišť.

JINDŘICH CHATRNÝ
LUCIE SKŘIVÁNKOVÁ (ZADRAŽILOVÁ)

PŘÍBĚH PANELÁKU V JIHMORAVSKÉM KRAJI 13. LEDNA – 28. BŘEZNA 2016

Pořadatel – Uměleckoprůmyslové museum v Praze (UPM)
Spolupořadatel: Artalk.cz
Vedoucí projektu a autorka koncepce výstavy – Lucie Skřivánková (Zadražilová)
Autoři textů a výběru obrazového materiálu – Jana Barvíková, Jindřich Chatrný, Michaela Janečková Jehlíková, Matyáš Kracík, Mariana Kubištová, Eva Novotná, Lucie Pospíšilová, Martin Strakoš, Petra Špačková, Rostislav Švácha, Lukáš Vacek, Michaela Trtíková Vojtková, Lucie Skřivánková (Zadražilová)
Fotografie ze současnosti – Jaromír Čejka
Architektonické řešení – A1 Architects
(Tereza Schneiderová, Lenka Křemenová, David Maštálka)
Grafický design – Štěpán Malovec
Doprovodné programy – Alice Stuchlíková
Produkce – Eva Mahrezi, Anna Hořejší, Simona Ledvínková
PR – Eva Mahrezi, Mariana Kubištová
Jazyková redakce – Karolína Jirkalová
Technická redakce – Alena Bártová
Obrazová editorka – Mariana Kubištová
Výroba architektonických prvků – LIAS Vintířov, lehký stavební materiál, k.s.
Tisk – Advertiser
Instalace – Technická skupina UPM
(Libor Štět, Tomáš Bezchleba, Pavel Břach)
Doprava – HADO Praha, s.r.o.

Výstava se koná v rámci projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu, který podpořilo Ministerstvo kultury ČR v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), identifikační kód projektu: DF13P010VV018.

www.panelaci.cz / www.upm.cz / www.facebook.com/panelaci

Za pomoc při realizaci výstavy děkujeme Antonínu Crhovi, Jiřímu Čejkovi, Radaně Červené, Janu Gemrýchovi, Jaroslavu Hamžovi, Janě Kolavíkové, Lukáši Kosovi, Janě Kořínkové, Renatě Krejčí, Martinu Krocovi, Lence Likavčanové, Martinu Malečkové, Romanu Nejedlému, Jiřímu Pikousovi, Stanislavě Rollové, Lukáši Smealovi, Martinu Smealovi, Miloši Strnadovi, Janu Středovi, Karlu Šabatovi, Silvíi Šeborové, Lucii Šimečkové, Renatě Vrabelové, Markétě Žáčkové a Anně Žákové.

Snažili jsme se dohledat všechny autory publikovaných fotografií nebo dědice autorových práv. V některých případech se to nepodařilo, a budeme proto vděční za informace o nich.

Výstavu podpořily:
LIAS Vintířov, lehký stavební materiál, k.s.
ZEMAKO, s.r.o.
Advertiser, Svaz výrobců cementu ČR
Výzkumný ústav maltovin Praha, s.r.o.

Mediální partneři – Art+Antiques, Beton TKS, Czechdesign.cz, Český rozhlas, DesignCabinet.cz, DesignGuide.cz, DesignMagazin.cz, PragueOut.cz, Radio 1

u(p)m

liapor

art
antiques

artalk.cz
aktuality a výtvarné umění

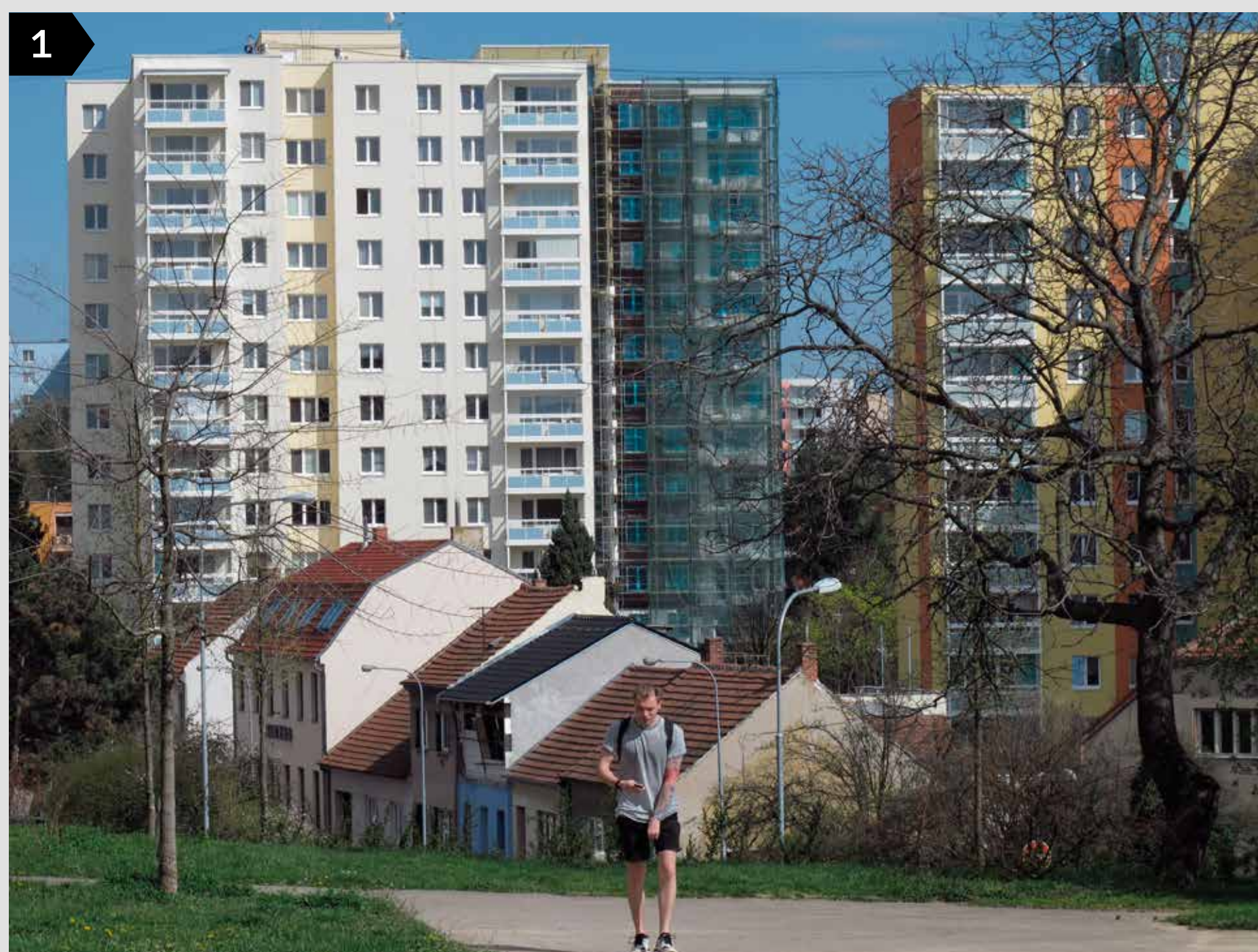
MINISTERSTVO
KULTURY

SVAZ VÝROBCŮ
CEMENTU ČR

VLM

ZEMAKO, s.r.o.
obchodní a stavební činnost

advertiser
reklamní společnost

1, 2 – Sídliště Brno-Bohunice, foto: Jaromír Čejka, 2015
3, 4 – Sídliště Brno-Juliánov, foto: Jaromír Čejka, 2015
5, 6 – Sídliště Brno-Lesná, foto: Jaromír Čejka, 2015
7, 8 – Sídliště Brno-Vinohrady, foto: Jaromír Čejka, 2015
9, 10 – Sídliště v Mikulově, foto: Jaromír Čejka, 2015

BYTY PRO MILIÓNY

Panelová sídliště nejsou vynálezem socialismu. Představují jednu z odpovědí západního světa na problém, jak ubytovat milióny lidí, které poslední dvě století přiváděl do měst rozmach moderního průmyslu. Američtí průkopníci vědecké organizace práce – takzvaného taylorismu – i jejich evropští stoupenci hledali od konce 19. století způsoby, jak výstavbu bytových domů urychlit a zlevnit metodami průmyslové velkovýroby. Dříve či později se musel zrodit nápad nahradit malé cihly velikými stavebními dílci. Po sídlišti Praunheim u Frankfurtu nad Mohanem, kde tuto myšlenku v roce 1926 poprvé uskutečnil funkcionalistický architekt Ernst May, následovala další ve Francii – například La Muette v Drancy u Paříže od architektů Eugène Beaudoina a Marcela Lodse – a během druhé světové války a po ní také v baťovském Zlíně, centru domácího taylorismu. Funkcionalistickým představám o zdravém městě odpovídal u sídlišť jejich urbanismus, ve kterém staré kompaktní město s uzavřenými náměstími a koridorovými ulicemi vystřídaly volné řádky domů v zeleni.

V masovém měřítku se panelová sídliště začala stavět v padesátých letech 20. století, bez ohledu na ten či onen politický systém. Pokles jejich společenského statusu v očích západního publika a vliv veřejného mínění, které se obracelo proti architektonické chudobě a jednotvárnosti mnoha sídlišť, však vedly k tomu, že západní demokracie od jejich výstavby časem ustoupily. Ve státech sovětského bloku se to nestalo, a to hlavně proto, že montáž velkého množství stejných domů z úzkého sortimentu panelových dílců ideálně vyhovovala metodám direktivního hospodářského plánování. Týká se to i Československa, kde zvláště po sovětské invazi v roce 1968 klesla architektonická úroveň sídlišť povážlivě hluboko. To však neznamená, že by u nás vedle špatných sídlišť nevznikala i sídliště dobrá, o nic horší než ta, jaká se v poválečné době stavěla v západních zemích.

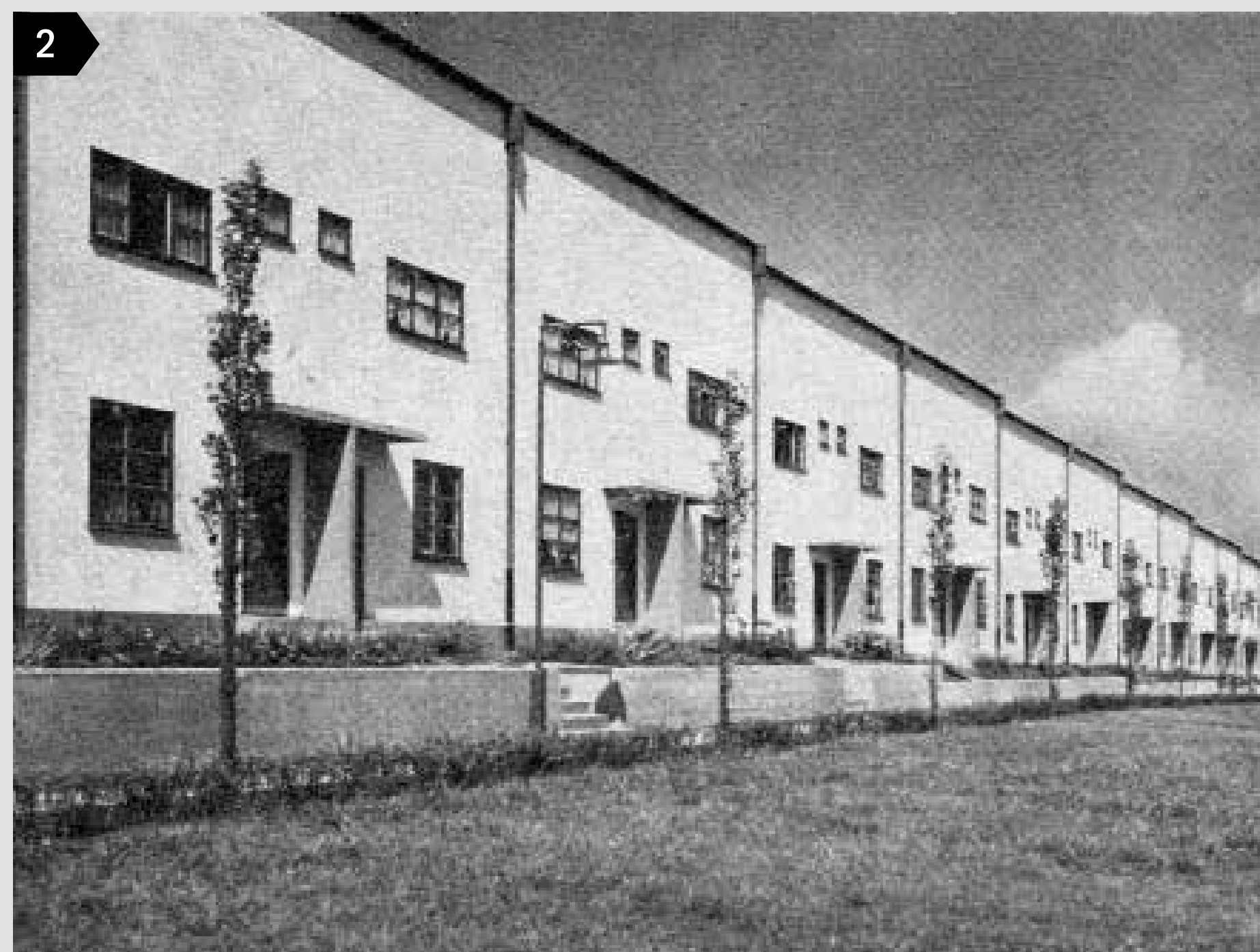
ROSTISLAV ŠVÁCHA

1

No 303 DRANCY - Les premiers gratte-ciels de la Région Parisienne

2

3

1 — Sídlíště La Muette v Drancy u Paříže, 1932–1934
(dobová pohlednice)

2, 4 — Sídlíště Praunheim u Frankfurtu nad Mohanem
(Stavba, 1929–30)

3 — Použití panelů při výstavbě sídlišť
Praunheim u Frankfurtu nad Mohanem
(Gábor Preisich, Ernst May, 1983)

4

obývatel

Co se Vám vybaví,
když se řekne:

bytové jádro

panel

sektor

?

umakart

Která naše panelová sídliště
považujete za příklad kvalitní
architektury a která nikoliv?

Své odpovědi s námi sdílejte
na Facebooku:
www.facebook.com/panelaci

BYL JEDNOU JEDEN DŮM... A BYL TO PANELÁK

VÍTE, KDE LIDÉ V ČESKU NEJČASTĚJI BYDLÍ?

Podle posledního sčítání lidu, domů a bytů, které proběhlo v roce 2011, je v České republice 1 798 318 obydlených domů. Z toho je 88 % domů rodinných a 10 % domů bytových. Celkem je v těchto domech 4 104 635 obydlených bytů, ve kterých žije 10 144 961 osob.

A JAK JE TO S PANELÁKY?

Nejpřesnější údaj, který máme k dispozici, je 81 859 obydlených domů, kde jsou nosné zdi tvořeny stěnovými panely. V těchto panelových domech žije 2 721 477 obyvatel, což je 27 % obyvatel ČR. Ti žijí v 1 218 788 bytech, což je 30% ze všech bytových domácností. Klasických paneláků, tj. bytových domů se stěnovými panely, tak jak je známe z panelákových sídlišť, je 65 641.

JDE O NECHTĚNÉ DĚDICTVÍ?

Počátkem 90. let byla panelová sídliště chápána jako nežádoucí dědictví. Mnozí sociologové varovali, že se mohou proměnit v sociálně problematický prostor, kde poroste kriminalita. Výsledkem snah předejít tomuto scénáři jsou vládní dotační programy zaměřené na opravy panelových domů a regeneraci sídlišť.

Převody bytů do osobního vlastnictví, které probíhají od 90. let, mají dvojitý dopad. Na jednu stranu přispívají k posílení vazeb obyvatel k místu bydliště a jejich investicím do úprav bytu, na stranu druhou komplikují možnosti regenerace větších celků.

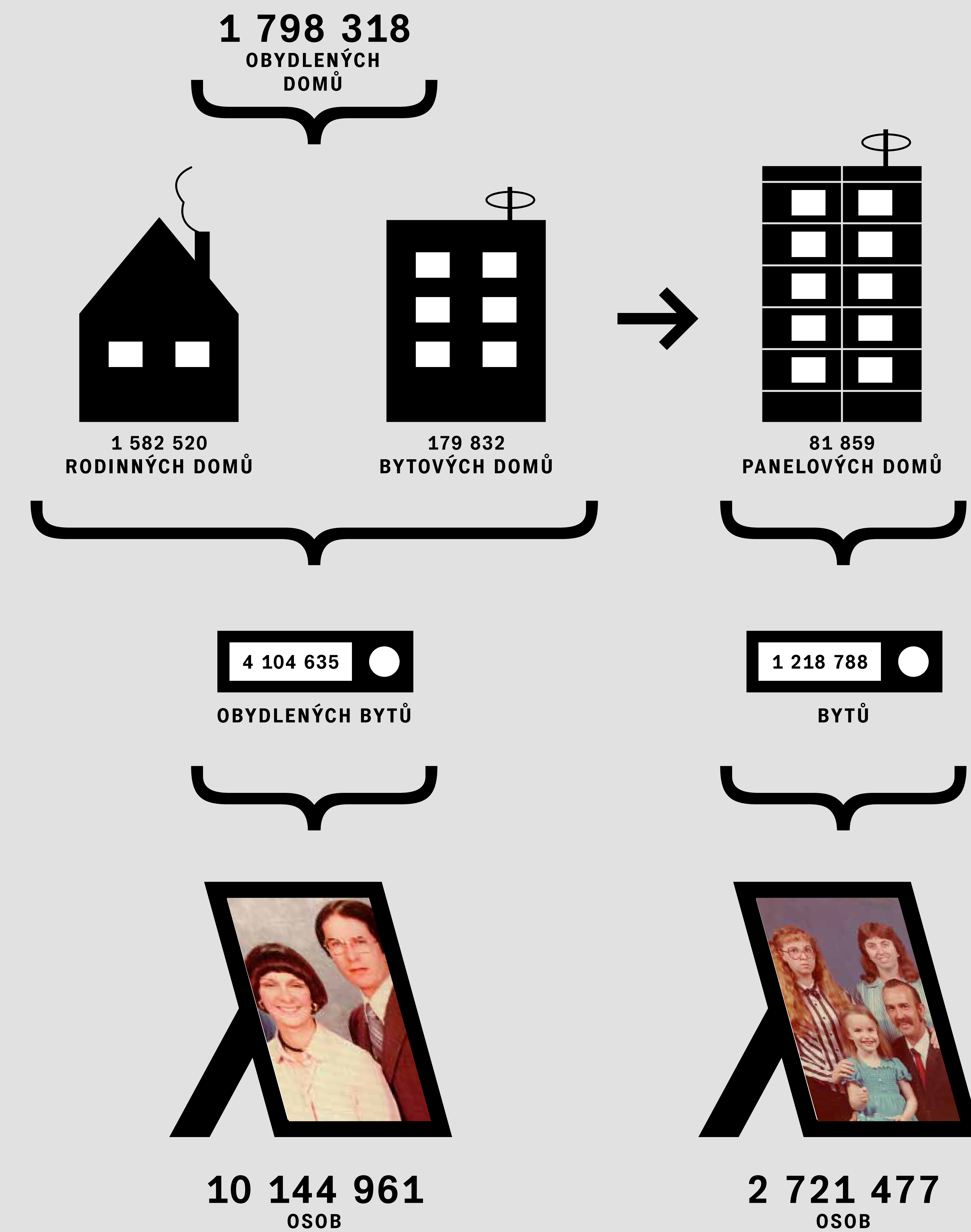
V průběhu prvního desetiletí tohoto století se o sídlištích začalo psát méně kriticky. Výzkumy z přelomu milénia také ukázaly překvapivě vysokou míru spokojenosti a stabilizace jejich obyvatel. Bydlení na sídlišti nepředstavuje stigma, najdeme tu sociálně slabší vrstvy, ale i příslušníky střední třídy.

JAKÁ JE BUDOUCNOST SÍDLIŠŤ?

Pravděpodobný budoucí vývoj panelových sídlišť se liší podle období jejich výstavby, velikosti města či konkrétní polohy v rámci sídla. Nejsilnější pozici mají sídliště s pestrou sociální strukturou, která se nachází ve velkých městech, kde je bydlení cenově obtížně dostupné. Za riziková jsou naopak považována sídliště původně budovaná jako zázemí průmyslových podniků, kde došlo k útlumu výroby, zejména pokud jde o oblasti s vyšší nezaměstnaností.

Ceny bytů v panelových domech od roku 2008 klesly až o 30 procent, zájem o ně ale opět stoupá. Jejich hlavní předností je poměr ceny a kvality. Výhodou je již vzrostlá zeleň a často poloha na okraji města, umožňující každodenní rekreaci. Je zde většinou dobrá dopravní dostupnost, dostatek škol, obchodů i služeb. Dispozice bytů jsou prakticky řešené, zlepšil se technický stav budov – zateplený plášť mají dnes již dvě třetiny panelových domů.

Vinou neexistence koncepce sociálního bydlení však i uvnitř dobře fungujících sídlištních celků začínají vznikat tzv. „kapsy chudoby“, které s sebou nesou riziko budoucí sociální degradace celého sídliště.

KOLIK PANELOVÝCH DOMŮ/BYTŮ SE U NÁS POSTAVILO V LETECH 1946–2011?

	1946–1960	1961–1970	1971–1980	1981–1990	1991–2000	2001–2011*
Počet domů / bytů podle období výstavby	domů 2 163 bytů 21 746	17 696 273 621	30 328 453 268	21 778 355 984	5 685 79 874	4 009 31 435
Podíl panelákových bytů na celkovém počtu postavených bytů	6%	47%	55%	58%	22%	9%

PANELÁKY MŮŽEME TAKÉ DĚLIT PODLE PRÁVNÍHO UŽÍVÁNÍ BYTU

(k 26. 3. 2011):

Byty v osobním vlastnictví	Byty nájemní	Byty družstevní
462 966	354 662	300 511

* V tomto období jde převážně o rekonstrukce, které byly do sčítání zahrnuty v roce 2011.

SLOVNÍČEK POJMŮ

SE KTERÝMI SE NA VÝSTAVĚ SETKÁTE

ARMATURA

Kovová výztuž betonové stavby. Stavba je díky armatuře pružnější a snáší větší zátěž, protože kov lépe odolává namáhání v tahu. Beton samotný tuto vlastnost nemá.

BETON

Směs cementu, kameniva a vody, která tuhne postupně. Je proto možné odlévat ji do dřevěných nebo kovových forem a různě tvarovat. Beton znali už staří Římané, po dlouhá staletí se ale nepoužíval. Znovu jej objevili až stavitelé ve druhé polovině 19. století.

BLOKOVÁ ZÁSTAVBA

Tradiční typ městské zástavby, kdy domy vytvářejí uzavřené bloky kolem dvorů. Bloky pak na sebe navazují a lemují ulice. Panelová sídliště bývají upořádána jinak, většinou tvoří tzv. řádkovou zástavbu. V 80. letech se projektanti sídlišť k bloku jako k městotvornému prvku vraceli (například Velká Ohrada v Praze). → Obr. 1

BODOVÝ DŮM

Dům s malou, obvykle čtvercovou půdorysnou plochou, která na mapě vypadá jako jeden bod. Má-li větší počet pater, mluvíme o domě výškovém či věžovém, lidově „věžáku“. → Obr. 2, 3

BYTOVÉ JÁDRO

Prefabrikovaný celek koupelny a záchodu, který se opakoval ve všech bytech panelového domu nad sebou. Bytové jádro soustředilo zdravotně technické zařízení bytu, vodovod, kanalizaci, případně plyn. Jádro bylo tvořeno pouze lehkými konstrukcemi, většinou z umělých hmot a kartonu, pro které se vžilo označení umakart. Cenou za lehkou konstrukci a levný materiál, které umožňovaly byty na sídlištích rychleji dokončovat, byla vysoká průzvučnost mezi byty i patry. → Obr. 4, 5

DESKOVÝ DŮM

Několikpatrový dům, který má obdélný „štíhlý“ půdorys a podobá se silné desce. Na panelových sídlištích se vyskytuje nejčastěji. → Obr. 6

DŮM SLUŽEB

Nízkopodlažní dům, většinou se skeletovou konstrukcí, situovaný obvykle uprostřed sídliště, nebo některé jeho části. Byla v něm umístěna tzv. občanská vybavenost, tedy menší obchody, restaurace, kadeřnictví, mandl, opravná obuv a další služby. → Obr. 7, 8

HOTELOVÝ DŮM

Pojem hotelový dům se objevuje od 60. let a odpovídá kolektivnímu domu západního stříhu. Oproti původní odpomoci pracujícím měl nabídnout vyšší standard moderního života. Služby zde byly šitý víc na míru, obyvatelé mohli využít vrátného, nechat si vyprat a vyžehlit či zajít do restaurace. Život v hotelovém domě zachytil pozoruhodný experimentální film Člověk a jeho

dům scénáristy Pavla Juráčka a režiséřů Radúze Činčery, Jána Roháče a Vladimíra Svitáčka natočený roku 1967 pro Kinoautomat. V něm diváci pomocí hlasování ovlivňovali děj příběhu. Film se odehrával v kulisách hotelového domu v Praze na Invalidovně.

JEŘÁBOVÁ DRÁHA (JEŘÁBOVÝ URBANISMUS)

Zástavbu sídlišť určovaly technologické požadavky výstavby. Jednotlivé domy byly umístěny tak, aby byly v dosahu dráhy jeřábu. Stavba díky tomu probíhala rychleji a úsporněji, avšak za cenu striktně předurčeného uspořádání prostoru. → Obr. 9

KOLEKTIVNÍ DŮM, KOLDŮM

Nápad, který se neprosadil. Obytný dům s menšími byty a velkými společnými prostory, kde se soustředily služby pro obyvatele. Například jesle, školka, kantýna nebo prádelna. Společně zajišťovaná péče o děti a sdílení namáhavých „domácích“ prací měly usnadnit ženám, aby své síly uplatňovaly ve výrobě nebo v jiných zaměstnáních. V 60. letech 20. století ho měl nahradit hotelový dům. → Obr. 10

KONSTRUKČNÍ SOUSTAVA

Soubor typizovaných panelových prvků a způsobů jejich montáže. V průběhu výstavby panelových sídlišť se konstrukční soustavy měnily. Podrobněji viz výstavní text *Panelové soustavy*.

LODŽIE

Původně přízemní prostor renesančních a barokních zámků, otevřený do zahrady. Později se začal název používat také pro zastřešený balkon, zapuštěný do obvodové zdi domu. U některých panelových domů bývá lodžie tvořena celá fasáda. → Obr. 11

MEZONETOVÝ DŮM

Větší obytný dům s byty o dvou otevřených podlažích. Podlaží jsou propojena průhledy a schodištěm uvnitř bytu. → Obr. 12

MONOLITICKÝ SKELET

Kostra betonové stavby odlišná jako jeden celek. Obvykle umožňuje vytvořit rozmanitější vnitřní uspořádání domu i bytu než panelový, montovaný systém.

MONTOVANÝ SKELET

Kostra betonové stavby složená a pospojovaná ze samostatných prvků. → Obr. 13

PANEL

Základní prvek panelového domu, který tvoří jeho zdi i stropy. Od 50. let 20. století, počínaje konstrukční soustavou G, tvořil jeden panel celou stěnu místnosti. Podle potřeby se vyráběly panely s otvory pro okna či dveře, nebo souvislé stěny.

PARTER

Přízemí budovy; záhony a plochy trávníků mezi budovami. V některých typech panelových domů byly do parteru umístěny obchody či úschovny kočárků a jízdních kol.

PREFABRIKÁT

Prvek stavby, například bytové jádro nebo panel, který se předem vyrobí v továrně nebo v panelárně. Poté se dopraví na staveniště a smontuje s dalšími prvky. Tento stavebnicový způsob výstavbu urychloval a zlevňoval, zároveň ale také unifikoval. → Obr. 14

ROZPON

Vzdálenost svislých nosných konstrukcí. V panelovém domě jde tedy o vzdálenost mezi dvěma nosnými panely, kterou překlenuje stropní panel. Rozpony v panelových domech se obvykle pohybují mezi třemi až šesti metry. → Obr. 15

ŘÁDKOVÁ ZÁSTAVBA

Nejběžnější rozmístění domů na sídlišti. Zavedli je do praxe už funkcionalističtí architekti v době mezi dvěma světovými válkami. Domy tvoří řádky, které se pak kladou vedle sebe v určitých rozestupech.

TYPIZACE

Metoda, která umožňuje najít u stavebních prvků, bytů i celých domů optimální velikost – z hlediska funkce, ceny i uspokojení potřeb většiny uživatelů. Sjednocení rozměrů pak dovoluje daný prvek v modulových řadách mnohokrát opakovat.

UMAKART

Druh izolační nebo krycí hmoty, vysokotlaký laminát. Vzniká slisováním silnějších papírů, které se vytvrzují umělou pryskyřicí při vysokých teplotách. Zhruba milimetrový materiál se lepí na nosné, zpravidla dřevotřískové desky. Obchodní značka Umakart vznikla zkratkou z umělého kartonu. V Československu byl vyráběn přibližně od 40. let 20. století.

VĚŽOVÝ DŮM

Jinak také výškový dům, je dům s malou půdorysnou plochou a větším množstvím pater. → Obr. 16

ZÓNOVÁNÍ

Rozdělení města na okrsky, v nichž se soustředí jen jedna funkce. Ve městech tak vznikají například obytné, rekreační, výrobní nebo obchodní zóny. Doporučení používat zónování při stavbě nových měst obsahoval již v roce 1943 dokument mezinárodní funkcionalistické architektury s názvem Athénská charta.

ŽELEZOBETON

Vzniká spojením armatury (kovové výztuže) s betonovou hmotou. Je pevný, pružný a snese velkou zátěž. Používá se nejen na stavbu domů, ale například také mostních konstrukcí.

1 — Půdorys sídliště Velká Ohrada v Praze od architekta Jana Bočana (Architektura ČSR, 1982)

2 — Bodové domy vidíme jako malé kostičky v popředí modelu sídliště Lesná v Brně (Lesná, Nová obytná čtvrť města Brna, Projekt, 1969)

3 — Bodový dům v Hořovicích (Perspektivy socialistické architektury, 30 let Krajského projektového ústavu Praha, 1978)

4, 5 — Přední a zadní část bytového jádra s kuchyňskou stěnou, koupelnu a záchodem (Ludevit Věgh, Montované stavby, 1959)

6 — Detail deskového domu, model sídliště Lesná v Brně (Lesná, Nová obytná čtvrť města Brna, Projekt, 1969)

7 — Dům služeb na pražském sídlišti Invalidovna autorů Josefa Poláka a Milana Rejchla (Otakar Nový, Architekti Praze, 1971)

8 — Nákupní ulice na sídlišti Michelská v Praze (Otakar Nový, Architekti Praze, 1971)

9 — Jeřábová dráha na stavbě sídliště Ďáblice v Praze (Otakar Nový, Architekti Praze, 1971)

10 — Model kolektivního domu v Litvínově architekta Václava Hilského (Architektura ČSR, 1959)

11 — Panelový dům s lodžie, sídliště Pankrác v Praze (Josef Pechar, Československá architektura 1945–1977, 1979)

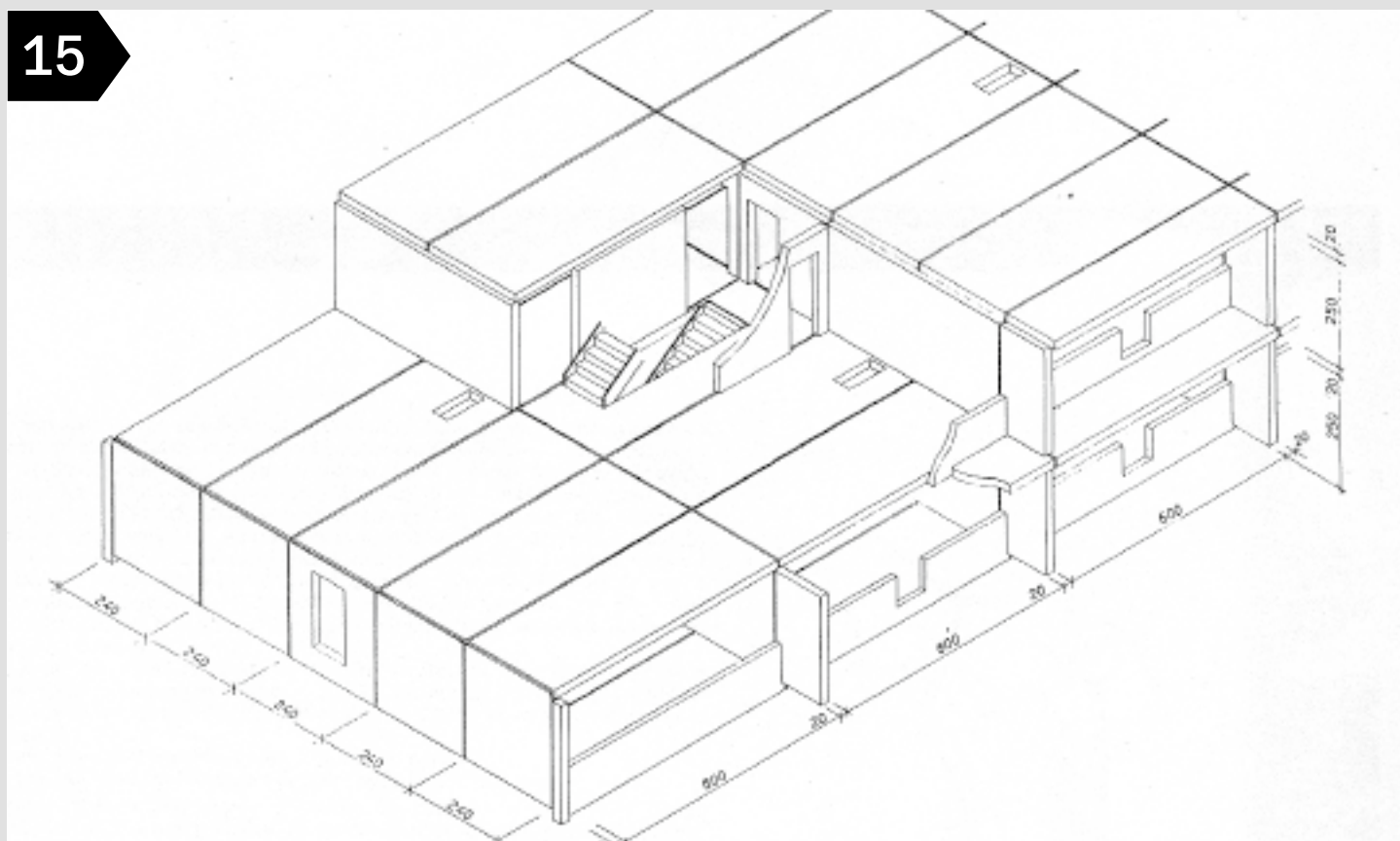
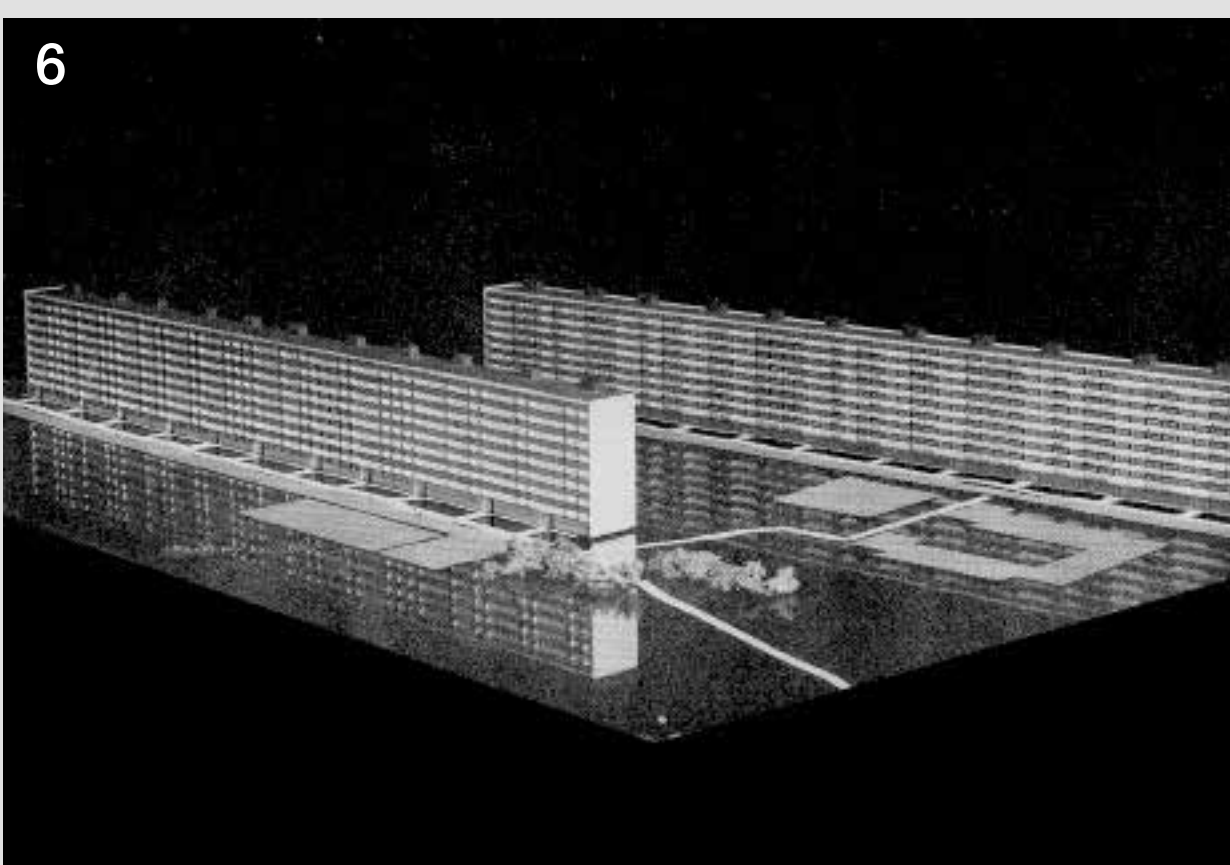
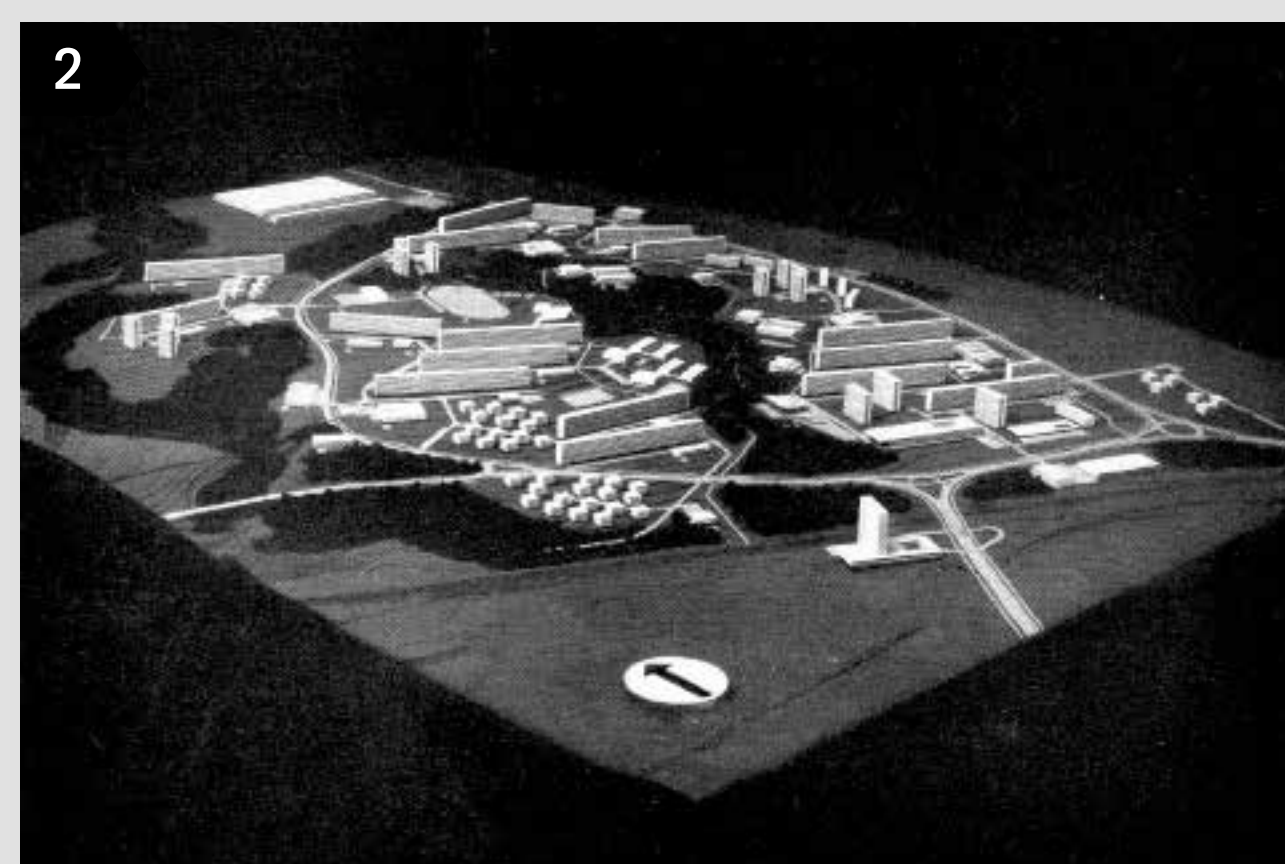
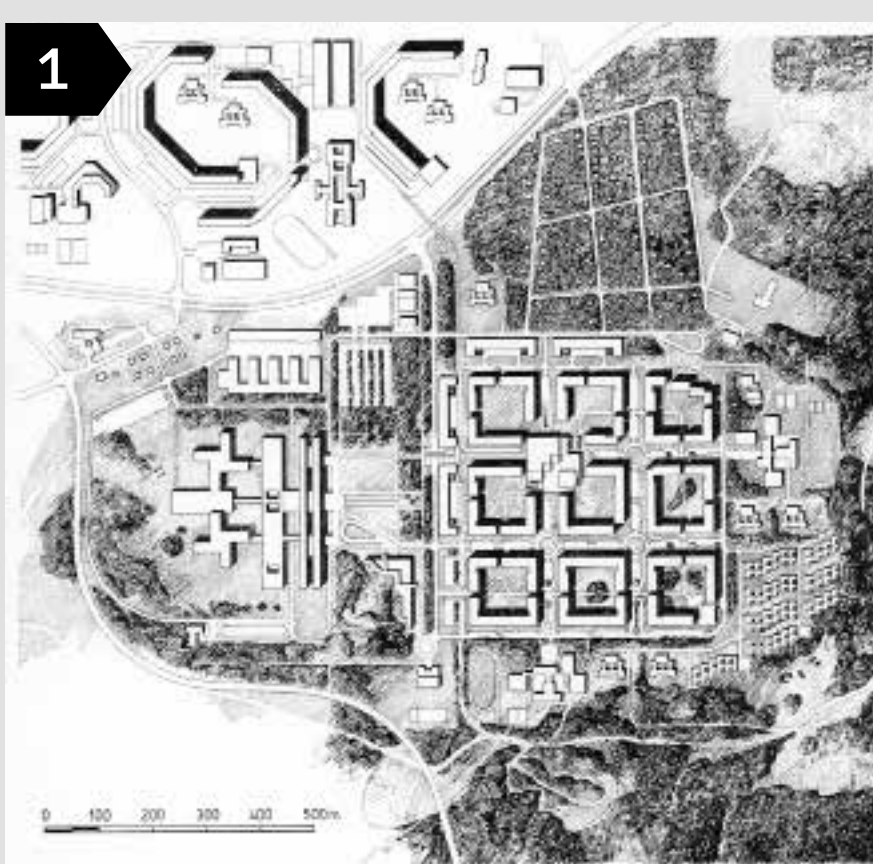
12 — Mezonetový dům na sídlišti Krč v Praze. Mezonetové byty se do fasády promítly střídáním průběžného pásu lodžii a oken (Otakar Nový, Architekti Praze, 1971)

13 — Montáž skeletu při stavbě školy, sídliště Lesná v Brně (Lesná, Nová obytná čtvrť města Brna, Realizace, 1969)

14 — Použití celostěnových panelů a kozových jeřábů při výstavbě sídliště v Praze Malešicích (Otakar Nový, Architekti Praze, 1971)

15 — Ukázka rozponu u panelového domu na sídlišti Invalidovna v Praze (Architektura ČSR, 1960)

16 — Věžové domy v Neratovicích (Josef Pechar, Československá architektura 1945–1977, 1979)

PŘÍBĚH

P

A

N

E

L

Á

K

U